

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
BULGAR DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

BLAGA DİMİTROVA’NIN ŞİİRLERİNDE ÖZGÜRLÜK ARAYIŞI

Doktora Tezi

Filiz ÇÖLMEKÇİOĞLU

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
BULGAR DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

BLAGA DİMİTROVA'NIN ŞİİRLERİNDE ÖZGÜRLÜK ARAYIŞI

Doktora Tezi

Filiz ÇÖLMEKÇİOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Melahat PARS

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
BULGAR DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

BLAGA DİMİTROVA’NIN ŞİİRLERİNDE ÖZGÜRLÜK ARAYIŞI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Melahat PARS

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Melahat PARS (Danışman)
- 2- Prof. Dr. E. Zeynep GÜNAL
- 3- Prof. Dr. Zeynep BAĞLAN
- 4- Prof. Dr. Seda KÖYCÜ
- 5- Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM

Tez Savunma Tarihi

09.02.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğüne;

Prof. Dr. Melahat PARS danışmanlığında hazırladığım “Blaga Dimitrova’nın Şiirlerinde Özgürlük Arayışı (Ankara, 2024)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

04.04.2024

Filiz ÇÖLMEKÇİOĞLU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
ÖN SÖZ	iv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM BLAGA DİMİTROVA

1.1. Blaga Dimitrova'nın Hayatı	6
1.2. Blaga Dimitrova'nın Yaratıcılığı.....	16

2. BÖLÜM KOMÜNİZM DÖNEMİ ÖNCESİ ŞİİRLERİ

2.1. İlk Dönem: Blaga Dimitrova'nın 1937-1944 Yılları Arasındaki Şiirleri	29
---	----

3. BÖLÜM KOMÜNİZM DÖNEMİ ŞİİRLERİ

3.1. İdealist Dönem: Blaga Dimitrova'nın 1944-1956 Yılları Arasındaki Şiirleri.....	40
3.2. İçsel Arayış Dönemi: 1956-1968 Yılları Arası Şiirleri	69
3.3. Kırılma Dönemi: Blaga Dimitrova'nın 1968-1989 Yılları Arası Şiirleri	104

4. BÖLÜM SON DÖNEM ŞİİRLERİ

4.1. Özgürlük ve Sorgulama Dönemi: Blaga Dimitrova'nın 1989-2003 Yılları Arası Şiirleri	162
--	-----

SONUÇ	225
KAYNAKÇA.....	230

EKLER	240
ÖZET	254
ABSTRACT	256

KISALTMALAR

a.e.	Arhivna edinitsa [belge]
BKP	Bılgarska komunisticheska partiya [Bulgaristan Komünist Partisi]
bkz.	Bakınız
BTA	Bılgarska telegrafna agentsiya [Bulgar Haber Ajansı]
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
et al.	et alia [ve diğerleri]
f.	Fon
haz.	Hazırlayan
KNİK	Komitet za nauka, izkustvo i kultura [Bilim, Sanat ve Kültür Komitesi]
op.	Opis [Dosya]
pred.	Predgovor [Ön söz]
RMS	Rabotnicheski mladejki sıyus [Gençlik İşçi Birliği]
s.	Sayfa
SBP	Sıyuz na bılgarskite pisateli [Bulgar Yazarlar Birliği]
SDS	Sıyuz na demokratichnite sili [Demokratik Güçler Birliği]
sıs.	Sıstatel [Hazırlayan]
T.	Tom [Cilt]
TKZS	Trudovo kooperativno zemedelsko stopanstvo [Kooperatif Tarım İşletmeleri]
TsDA	Tsentralen Dırjaven Arhiv [Merkez Tarih Arşivi]
t.y.	tarih yok
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

ÖN SÖZ

Bilimsel katkılarıyla ve vicdanı, adaleti, saygıyı, sevgiyi yanında taşıyarak gücüyle benim ve ilmi öğrenmek isteyen tüm gençlerin ışığı olan, güçlü karakteri ve azmiyle karşılaştığı her zorluğun üstesinden gelerek bana güç veren, tüm akademik hayatım boyunca her zaman örnek alacağım kıymetli hocam Prof. Dr. Melahat PARS'a çok teşekkür ederim.

Tez İzleme Komitesinde kıymetli fikirlerini benimle paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Hüseyin Mevsim'e, Prof. Dr. E. Zeynep Günal'a ve desteğiyle her zaman yanımda olan Prof. Dr. Seda Köycü'ye,

Çevirdiği Blaga Dimitrova şiirlerini benimle paylaşan, çevirmiş oldukları tavsiyeleriyle katkıda bulunan, her soruma sabırla karşılık veren, fikirlerine önem verdiğim değerli hocam Öğr. Gör. Yusuf Hüseyin Babekoğlu'na,

Lisans eğitimim boyunca emeği geçen, şu an emekli olmasına rağmen çalışmalarımı hâlâ takip eden ve her zaman desteğini hissettiğim değerli hocam Zeliha Cebeci'ye,

Bulgaristan Veliko Tırnovo Sv. Kiril ve Metodiy Üniversitesi'ne araştırmacı olarak beni davet eden ve tezimle ilgili kaynak toplama sürecinde destek ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Hristo Boncolov'a,

Her zaman yanımda olan ve fikirlerini benimle paylaşan değerli dostum Dr. Nevra Vardal Atak'a,

Veliko Tırnovo Üniversitesi Kütüphanesinde çalıştığım süre boyunca kaynak toplamamda yardımcı olan ve uzaktan da olsa kaynağa ihtiyaç duyduğumda her zaman sabırla karşılık veren değerli arkadaşım Hasan Hasanov'a,

Tüm eğitim hayatım boyunca her zaman beni destekleyen canım anne ve babama, kardeşlerime ve yeğenlerime sonsuz teşekkür ederim

GİRİŞ

20. yüzyılın başında yaşanan I. Dünya Savaşı, Ekim Devrimi ve büyük toplumsal hareketler Bulgaristan'daki sanat ortamını etkilemiş ve bu siyasi gelişmeler, edebiyatı şekillendiren tarihsel olayların başında gelmiştir. 1930'lu yıllarda Avrupa'da ortaya çıkan faşizm dalgası sanatta da kendini göstermiştir. Bu toplumsal ve siyasi olaylar sanat ortamında katastrofik ve kötümser eserler meydana getirmiştir.

Blaga Dimitrova çocukluk yıllarından ölümüne kadar yazdığı şiirlerini toplumsal ve siyasal olaylardan beslenerek kaleme almıştır. Sanatının olgunluk dönemlerinde daha belirgin biçimde açığa çıkan özgürlük arayışları şiirinde baş kaldıran bir tonda kendini göstermiştir. 1937-1944 yılları arasında yazdığı ilk dönem eserleri II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemi kapsamaktadır. Bu yıllarda henüz genç bir kızken kafiyeye sadık kalan şair tarihsel gelişmelerden ve dönemin sanat hareketlerinden etkilenerek özgün bir üslup yaratmaya çalışmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan Sovyetler Birliği'nin nüfuzu altına giren ve daha sonra Varşova Paktı üyesi olan ülkelerin oluşturduğu Doğu Blok'unun bir parçası olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Değişen bu siyasi ve toplumsal ortam ülkedeki sanat hayatına da yansımış, eserlerin içeriğinde dramatik değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Stalin'in sanatçıları "insan ruhunun mühendisleri" olarak tanımlaması ile birlikte tüm Demir Perde ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da özgün yaratıcılığın yerini, çerçevesi Komünist Parti¹ tarafından belirlenmiş yeni bir anlayış almıştır. Bu dönemde edebiyat partinin ideolojisini yansıtırken, içerik doğrudan bir propaganda temasına dönüşmüştür. Eserlerde konu

¹ Komünist Parti, ilerleyen bölümlerde parti olarak anılacaktır.

edilen kahramanların “erkek ve kadın işçiler, erkek ve kadın kolhozcular², parti üyeleri, yöneticiler, mühendisler, genç komünistlerden” oluşması bu dönem sanatının stereotipini ortaya koymaktadır. Stalinci bir anlayışla gelişen sosyalist gerçekçi doktrinle sanat etkinliklerini sürdüren sanatçılara büyük görevler yüklenirken bireysellikten kollektif bilince geçilmiş, sanatçılardan “yeni düzen” başlığı altında eserler vermeleri beklenmiştir. 1944’ten sonra işçi ve sınıf dayanışması çerçevesinde eserler ortaya koyulması beklenmiştir. Komünizmle birlikte erkeklerle eşit haklara sahip yeni bir kadın imajı ortaya çıkmıştır. Bu kadın cinsiyet olarak dişilikten tamamen uzak, yalnızca partinin çizdiği kostümü giyen toplumsal bir figürdür. Kadının cinsiyetinin geriplanda tutulması bireysel çıkışları kuşkusuz ki ideolojinin güç kazanması yolcuğunda engellemektedir.

Blaga Dimitrova’nın 1944-1956 yılları arasında ağır savaş deneyiminin ardından ülkeye özgürlük ve barış vaadiyle gelen komünist düşünceye karşı büyük umutlarla tutunduğu görülmektedir. Bu nedenle ilk yıllarda yazdığı şiirlerde partiye ve sosyalist gerçekçiliğe büyük bir sempatiyle yaklaştığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ne var ki, birkaç yıl içerisinde partinin özgürlük vaadinin pek de gerçekçi olmadığını ve ülke içinde özgür düşünceye yönelik baskıların arttığını fark etmesiyle birlikte şiirlerindeki politik ton değişmeye başlamış, söz konusu yıllarda yaşadığı hayal kırıklığı eserlerine de yansımıştır. Şiirlerinin alt metninde özgürlüğe duyduğu hasret yavaş yavaş hissettirmeye başlamıştır. Aynı yıllarda Türk şair Nazım Hikmet’le tanışıklığının da şiirlerine katkısı çok önemlidir. Yine bu dönemde zengin içerikli şiirleri, romanları ve çevirileri edebi yaratıcılığında önemli yer tutmaktadır.

Stalin’in 1953’te ölümü ile Kruşçev’in Moskova’da 20. Parti Kongresinde yaptığı Stalin karşıtı konuşmanın ardından “Kruşçev çözülmesi” ya da “çözülme dönemi” olarak adlandırılan, 1960’lı yılların ortalarına kadar süren ve daha yumuşak

² Kolhoz: Rusya’da köylülerin ortak çalıştıkları tarım işletmeleri (Kolhoz, t.y.)

politikaların uygulandığı bu süreç tüm Demir Perde ülkelerinde etkisini göstermiştir. Siyasi baskıların Stalin dönemine göre göreceli olarak azaldığı, sansürün biraz daha hafiflediği bu dönemde siyasi değişimlerin yanı sıra sanatta da birçok değişim yaşanmıştır. Blaga Dimirova'nın 1956-1968 yılları arasında ortaya koyduğu eserlerde çözülme döneminin yansımalarını bulmak mümkündür. Dimitrova bu dönemde farklı şiir türlerine başvurmuştur. Öncelikle Stalinci sosyalist gerçekçi dönemden farklı olarak şiirlerindeki kadın lirik özne, varlığıyla tüm bireyselliğiyle varlığını ortaya koymakta, aşk ve erotizm dolu duygularını cesurca ifade etmektedir. Skandal kabul edilebilecek bu şiirler, şairin yaratıcılığının anahtar kelimesi olan özgürlük duygusunun itici gücüyle açığa çıkmaktadır. Dimitrova aşkı yaşayan kadının yanı sıra, acı çeken ve dünyanın yükünü omuzlayan kadının da resmini çizmiştir. Yine aynı dönem yazdığı şiirlerinde şiir sanatı üzerine düşüncelerini paylaşmış, felsefi derinliği olan dizeler kaleme almıştır. Tüm hümanizmasıyla şiirlerini biçimlendiren şair söz konusu dönemde patlak veren Vietnam Savaşı'na da kayıtsız kalmamış, savaş karşıtı şiirler yayımlamıştır. Kuşkusuz ki, yaşanan toplumsal olaylara bu dönemde de değinmiş, parti karşısında sansüre takılmadan söz söyleyebilmek için ironiye başvurmak ve tarihsel motiflere dönmek gibi çeşitli yaklaşımlar sergilemiştir.

1968 Prag Baharı ile gelen “bahar” esintisi tüm Demir Perde ülkelerinde toplumsal ve siyasal alanda etkisini göstermiştir. Komünist liderleri korkutan bu süreç tüm bu ülkelerdeki yöneticilerin “dizginleri ele alması” gerektiği ve bu bağlamda oldukça sert önlemler alındığı bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. Bulgaristan'da da yönetimin yumuşak yüzü eski sert haline dönmeye başlamıştır. Öyle ki Bulgaristan Komünist Partisi lideri Todor Jivkov da iç ve dış politikada Sovyetler Birliği'nin sert politikalarına sadık kalacağını açıkça ifade etmiştir. Bu sert değişim sanatta da etkilerini göstermiş, özgürlükçü söylemler yerini yeniden daha sıkı ve siyasi içeriklere bırakmıştır.

Blaga Dimitrova'nın yaratıcılığını bu yıllarda şekillendiren durumların başında geçirdiği kanser hastalığı gelmektedir. Bu hastalık sanatçının özgürlüğe düşkün tavrını daha da keskinleştirmiştir. Dimitrova, verdiği röportajlarda, eğer hastalığı yenebilirse söyleyecek hiçbir sözü yarım bırakmayacağını açıkça dile getirmiştir. Hastalığın üstesinden gelmeyi başaran şair Prag Baharı'yla ortaya çıkan siyasi birçok gelişmeye şiirlerinde yer vermiştir. Aynı yıllarda Türklere karşı uygulanan Bulgarlaştırma politikalarına karşı çıkmış, eserlerinde bu yöndeki düşüncelerini korkusuzca dile getirmiştir. Bu nedenle defalarca ölüm tehdidi almasına rağmen geri adım atmamıştır. Dimitrova, sadece içerik olarak değil, biçimsel olarak da cesur denemeler yapmıştır. Linguistik şiir ve somut şiir gibi, görselliğiyle ön planda olan şiir türlerinde eserler ortaya koymuştur.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla değişen siyasi ortam Bulgar politikasını da etkilemiş ve ülkedeki bağımsızlık arayışları artmıştır. Öyle ki 1991 yılında bir Sovyetler Birliği güdümünde bir cumhuriyet olan Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin yerine tam bağımsız Bulgaristan Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu genç cumhuriyetin milletvekillerinden biri de Blaga Dimitrova olmuştur. Halkı için hak arayışında olan şair sadece şiirleriyle değil, eylemleriyle de özgürlüğün peşindeki ilerleyişini sürdürmüştür. 1992-1993 yılları arasında cumhurbaşkanı yardımcısı olarak görev yapan Dimitrova daha sonra görevinden istifa etmiş ve tamamen sanat hayatına dönüş yapmıştır. Bu yıllarda verdiği eserlerde dönemin tüm çalkantılı siyasi gelişmelerinin izlerini bulmak mümkündür. Halkın protestolar ve grevlerle sesini yükselttiği bu dönem Blaga Dimitrova'nın edebi söyleminde de karşılığını bulmuştur. Dimitrova açlık grevlerinden Bosna Savaşı'na kadar pek çok çağdaş soruna değinmiştir. Diğer taraftan artık yaşı da epey ilerlemiş olan şairin bilge yaşama bir tonla belirli bir mesafeden baktığı daha derinlikli şiirleri de ön plandadır. Kendisiyle ve zamanla yüzleşen Dimitrova ömrünün bu geç dönemlerinde bile yaratıcılığının itici gücünü

oluşturan özgürlük arayışından vazgeçmemiştir. Blaga Dimitrova'nın toplumsal ve siyasal gelişmelerin bire bir yansıdığı şiirlerindeki baş kaldıran kadın tüm edebi yaratıcılığı boyunca şaire eşlik etmiştir

Tüm bu toplumsal, politik ve sanatsal gelişmelerin ele alındığı çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Her bölümde, dönemin toplumsal ve politik olaylarının ele alındığı tarihi arka plan üzerinde sanatsal eğilimler incelenmiştir. Blaga Dimitrova'nın analitik bir yöntem uygulanarak incelenen şiirleri bu bilgiler ışığında değerlendirilmiş ve tezin tezin 'Dimitrova'nın kişiliğinin ve yaratıcılığının temelinde bir özgürlük duygusu ve arayışı yer almaktadır' savı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Şair uzun sanat yaşamında bu arayış temelinde farklı türlerde ve stillerde verdiği eserlerin tümünde açık ya da kapalı biçimde özgürlük mücadelesi vermiştir. Politik ve toplumsal baskıların en sert olduğu dönemlerde bile bu arayış sayesinde cesurca özgün yapıtlar ortaya koymuştur. Varoluşsal içerikli şiirlerinde bile kendisiyle yüzleşmeye cesaret edebilmiş ve ruhunu özgürleştirmenin peşinde koşan bir kadının sesi duyulur. Dolayısıyla Dimitrova'nın şiiri her bakımdan özgürlük arayışı içinde olan bir yaratıcılık örneğidir. Çalışmamızda bu sav örneklerle ortaya koyulmaya ve kanıtlanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda; Blaga Dimitrova'nın yaratıcılığını etkileyen unsurlar; siyasal ve toplumsal olayların eserlerine yansımaları; şiirlerinde özgürlük arayışının arka planında yatan unsurlar ve bunların eserlerine yansımaları; özgürlük dinamiğinden hareketle ne tür şiir denemeleri yaptığı; içerik ve biçimsel olarak şairin özgürlük arayışını hangi yöntemlerle ortaya koyduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda Dimitrova'nın seksen bir adet şiiri incelenmeye çalışılmış ve biçimsel açıdan yeni denemeler yaptığı ve orijinalleriyle karşılaştırma yapılması gereken şiirleri çalışmanın içerisinde çevirisiyle birlikte verilmiş ve bu şiirleri hem içeriksel hem de biçimsel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bulgarcadan Türkçeye çeviriler aksi belirtilmedikçe çalışmanın yazarı tarafından yapılmıştır.

1. BÖLÜM

BLAGA DİMİTROVA

1.1. Blaga Dimitrova'nın Hayatı

*Bir tek sözün şevkiyle
Dönüyorum hayata
Senin için doğmuşum
Seni haykırmaya
Özgürlük.³
Paul Éluard*

İkinci Dünya Savaşı sonrası çağdaş Bulgar edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Blaga Nikolova Dimitrova, 2 Ocak 1922 yılında Byala Slatina'da dünyaya gelir. Öğretmen bir anne ve avukat bir babanın kızı olan Dimitrova, anne babasının Veliko Tırnovolu oluşu nedeniyle çocukluğunun büyük kısmını burada geçirir. Eğitim hayatına bu şehirde başlayan şair, ilköğretimini Veliko Tırново'da bitirir. Dimitrova, eğitim hayatına daha sonra Plevne'de devam eder. Şairin babasının avukatlık işlerinden dolayı ailenin Sofya'da bulunması gerekir ve kızlarının eğitime katkı sağlaması açısından Sofya'ya taşınmaya karar verirler. Blaga Dimitrova, lise eğitimini 1941 yılında Sofya Kız Lisesinde tamamlar. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sofya Üniversitesi Slav Filolojisinde okumakta olan şair orada antifaşist öğrencilerle temasa geçerek okuldaki bu öğrenci ortamında yer alır ve legal protestolara katılır. Şair, Yahudileri korumak için St. Romanski, Kiril Mirchev gibi profesörler ve Petır Dinekov, İvan Lekov gibi doçentlerin de katıldığı protestolarda yer alır (Koleva, 2003:40) Bulgaristan'daki Yahudilere yönelik baskılar sırasında Dora Avramova'yı⁴ evinde

³ Orijinali “*Et par le pouvoi d'un mot/Je recommence ma vie/Pour nommer/Liberte.*” olan “*Liberte*” (Özgürlük) başlıklı şiir Türkçeye Melih Cevdet Anday ve Orhan Veli Kanık tarafından çevrilmiştir. (Eluard, 2003) Blaga Dimitrova, Fransız şair Paul Éluard'ın “*Liberté*” (Özgürlük) başlıklı şiirin son mısralarını 1995'te yazdığı “*Dojivyah*” (Yaşadım) başlıklı şiirinde alıntılanmıştır.

⁴ Dora Avramova (1894-1967): Bulgar şair, öğretmen, editör ve çevirmen. Darina Apostolova mahlasıyla eserlerini kaleme almıştır.

saklar (Stoykova, 2006: 348). 1945 yılında üniversiteyi bitiren şair, bir yıl sonra Bulgar Yazarlar Birliğine üye olur.

Veliko Tırnovo ve Plevne’de eğitim gördüğü süreçte piyano eğitimi de alır, ardından Prof. Andrey Stoyanov⁵ ile Sofya’da bu alanda eğitimini sürdürür. 1946’da eğitimine Rusya’da, Leningrad (Sankt Petersburg) Üniversitesi’nde devam eder ve 1951 yılında Leonid Timofeev danışmanlığında “*Mayakovski ve Bulgar Şiiri*” (*Mayakovski i bulgarskata poeziya*) üzerine yazdığı doktora tezi ile Moskova Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü’nden mezun olur. Moskova’da Blaga Dimitrova o dönemde yakın hissettiği komünizm ideolojisini destekleyen Yuliya Drunina⁶, Yuriy Trifonov⁷ gibi genç şair ve yazarlardan ve Prof. Dmitriy Lihachov⁸, Prof. Evgeniy Maksimov gibi hocalarından Stalinizm hakkında çok şey öğrendiğini dile getirir.

1950-1958 yılları arasında “Septemvri” (Eylül) adlı derginin şiir bölümünde editör olarak görev yapan şair, 1952-1954 yılları arasında iki yıl editörlük yapmaya ara vererek Rodoplara inşaatlarda brigadir⁹ olarak çalışmaya katılır ve iki yıl burada kalır. Burada sosyal değişiklikleri daha yakından gözlemleyebilmek için inşaat işçileri hakkında küçük bir gazetede editör olarak çalışır ve bu gözlemler “*Pituvane kim sebe si*” (*Kendine Yolculuk, 1965*) başlıklı romanına ve “*Pesni za Rodopite*” (*Rodoplar için Şarkılar, 1954*) gibi birçok şiirine ilham kaynağı olur.

Nâzım Hikmet’i Bulgaristan’a tanıtan şair olarak bilinen Blaga Dimitrova, (Bibina, 2013: 76) 1951 yılında Nâzım Hikmet ile tanışır ve ünlü Türk şairin Bulgaristan’ı ziyareti sırasında kendisine eşlik eder (Belcheva, 2022). Nâzım Hikmet’in tercümanlığını ve rehberliğini yapan Dimitrova, 1955 yılında “*Nâzım Hikmet v Bulgariya*” (*Nâzım Hikmet Bulgaristan’da*) adlı yolculuk notları ve röportaj karışımı

⁵ Andrey Stoyanov (1890-1969): İstanbul’da Robert Koleji mezunu ve Viyana’da Muzik Akademisi okumuş olan Andrey Stoyanov, pedagog, piyanist, bestekâr (Bojkov et al., 2002:1056).

⁶ Yuliya Drunina (1924-1991): Kadınlar hakkında yazmış olduğu şiirler ile tanınan Sovyet şair.

⁷ Yuriy Trifonov (1925-1981): Nesir alanında eser veren Rus yazar (Bojkov et al., 2002:1024).

⁸ Dmitriy Lihachov (1906-1999): Rus edebiyat bilim adamı ve akademisyen (Bojkov et al., 2002:611).

⁹ Brigadir: Bulgaristan’da Komünizm Döneminde gönüllü çalışma gruplarının üye ve sorumlularına verilen isim (Bojkov et al., 2002:129).

kitabında Nâzım Hikmet hakkındaki görüşlerini ve onun gezi sırasında yaşadıklarını dile getirir. Söz konusu kitapta Blaga Dimitrova, Nâzım Hikmet'in komünist yönetimle ilgili olumlu düşünceleri ile Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye göç etme taleplerinden vazgeçirme çabasına da yer verir.

İlerleyen yıllarda Blaga Dimitrova'nın sanatında farklı yöne eğilimler göze çarpar. Dimitrova sıkı sıkıya bağlı olduğu ve inandığı komünist anlayıştan uzaklaşır ve bu anlayışa olan inancını yitirir. 1959 yılında yayımlanan “*Do utre*” (*Yarına Kadar*) başlıklı şiir kitabıyla birlikte komünist anlayışın dayattığı şiir anlayışı ve estetik değerlerinden uzaklaşarak kendi arayışlarına yolculuğu başlar.

1960'lı yıllarda Dimitrova idealist yönde ilerlerken, komünist rejimin sanat eserleri üzerindeki sert ve sansürcü tavrına baş kaldırır ve bu davasında birçok Bulgar sanatçıyla birlikte hareket eder. Yazarın sansürle mücadelesi de böylece başlamış olur. 1962 yılında çalışmış olduğu “Bılgarski pisatel” (Bulgar Yazarı) yayınevinden sansür kısıtlamalarındaki anlaşmazlıklar yüzünden istifa eder. 1963 yılında “Narodna kultura” (Halk Kültürü) yayınevinde editörlük yapmaya başlar.

1967 yılında Vietnam Dayanışma Komitesi'nin sekreterliğini yürüterek (Angelov, 1976: 352) Vietnam'ı 1966, 1967, 1968, 1969, 1972 yıllarında yaklaşık beş kez ziyaret eder. Orada Amerikalıların ve İngilizlerin ülkeyi bombalamasına şahit olur ve “*Strashniya sîd*” (*Kıyamet Günü, 1969*) başlıklı seyahat notlarından oluşan romanı, “*Podzemno nebe: Vietnamski dnevnîk 72*” (*Yeraltındaki Gökyüzü: Vietnam Günlüğü 72*) başlıklı günlüğünü ve “*Osîdeni na lyubov*” (*Aşka Mahkûmlar*) şiir derlemesini kaleme alır. Yazar burada görmüş olduğu korkunç tablo karşısında kayıtsız kalmaz ve savaştan etkilenen Vietnamlı Hanna Hoang isimli bir kız çocuğunu evlat edinir.

Bu yıllarda Dimitrova, Todor Jivkov rejimine karşı açık bir meydan okuma tavrını sergilemeye devam eder ve yetkililerle ilk büyük çatışması, 1970'li yıllarda eş

Yordan Vasilev¹⁰ ile birlikte şair Elisaveta Bagryana¹¹ hakkında kaleme aldıkları üç ciltlik belgesel biyografi kitabının ilk iki cildinin yayımlanmasıyla gerçekleşir. Bu ciltler kültürel ve siyasi tarih alanında Marksizm ve Leninizm'i sorguladıkları ve hatta burjuvaziyi övdükleri gerekçesiyle, yayımlandıktan hemen sonra yasaklanır ve üçüncü cildin yayımlanması da engellenir (Rokanov, 2002: 29).

Sansür politikası Blaga Dimitrova'nın bu dönemde yazdığı birçok eserine uygulanır. O eserlerinden biri olan *"Litse" (Yüz/Çehre)* romanı 1981 senesinde yayımlanır, ancak yazarın söz konusu eseri Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) Merkez Komitesi, Yönetim Konseyi, Bulgar Yazarlar Birliği (SBP) tarafından dönemin ideolojisine aykırı bulunarak toplatılır. Jivkov'un uyguladığı bu sansür politikasına katkı sağlayanlar ne yazık ki Dimitrova'nın iyi bildiği meslektaşları ve yakın arkadaşları da olur. Dimitrova, bu sansür ortamında 1987 yılında Radoy Ralin¹², Edvin Sugarev¹³, İvan Teofilov¹⁴, Binyo İvanov¹⁵ gibi isimlerle *"Krig 39" (Muhit 39)* adlı dergiyi yayımlamaya başlar.

Ancak Blaga Dimitrova muhalif kişiliğinden ve sanatından geri adım atmamaya özgürlük ve demokrasi adına etkinliklerine devam eder. Yazarın sistemle savaşı bitmez ve bu savaşı sadece sanat alanında sürdürmez. Blaga Dimitrova aynı zamanda çok sıkı bir çevrecidir ve 1988 yılında sanayi şehri Rusçuk'ta Romanya'ya ait kimyasal bir fabrikanın arızalanması nedeniyle çevre kirliliği yaşanır. Burada yaşayan anneler düzenli olarak protestolar düzenler (Crampton, 2007a: 385). Bu korkunç çevre kirliliğinin

¹⁰ Yordan Vasilev (1935-2017) Bulgar edebiyatçı ve siyasetçidir. 1959 yılında Sofya Üniversitesinde Bulgar filolojisi bitirir. Gazeteci, editör ve Bulgar Bilimler Akademisi (BAN)'nde uzman olarak çalışır. Çocuk edebiyatı, fantastik ve çağdaş Bulgar edebiyatı alanlarında çalışmıştır.

¹¹ Elisaveta Bagryana: (1893-1991) Bulgar şair, yazar ve çevirmen. Dora Gabe ile birlikte Bulgar kadın edebiyatının ilk temsilcilerinden biri olarak tanınan Elisaveta Bagryana, Blaga Dimitrova ile de yakın arkadaşır. Öyle ki Elisaveta Bagryana bir konuşmasında Blaga Dimitrova'nın kendi kızı gibi olduğunu dile getirir. <https://liternet.bg/publish29/velina-belcheva/dinekov-delchev-bлага.htm> (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

¹² Radoy Ralin (1923-2004): Asıl adı Dimitir Stefanov Stoyanov olan muhalif Bulgar şair (Bojkov et al., 2002: 920).

¹³ Edvin Sugarev (1953-): Edvin Sugarev (1953-): Bulgar şair ve siyaset adamı. Sofya Üniversitesi Bulgar filolojisini bitiren Sugarev, Sofya Üniversitesinde Bulgar edebiyatı (1987), Plovdiv Üniversitesinde ekspresyonizm dersleri (1988) verir. Todor Jivkov rejimi karşıtı olan şair, 1990-1991 yıllarında Demokratik Güçler Birliği (SDS) Partisinden milletvekili seçilir. Moğolistan (1997-1998), Hindistan'da (1998-2002) Büyükelçilik görevini, Sırbistan'ın Niş şehrinde konsolosluk (2016-2020) görevini yürütmüştür (Vatova, 2020).

¹⁴ İvan Teofilov (1931-): Bulgar oyun yazarı ve şair (Bojkov et al., 2002: 1096).

¹⁵ Binyo İvanov (1939-1998): Bulgar şair (Bojkov et al., 2002: 405).

konu edildiği Yuri Jirov'un "Dishay" (Nefes Al) başlıklı belgesel filmini izledikten sonra Tuna nehrinin karşısında bir Romen fabrikasından zehirli klor gazını taşıyan bulutların Rusçuk şehrine ulaştığını ve kasabada yaşayan halkın solunum yolu hastalıkları yaşadığını anlayınca Bulgar Hükümetinin sessiz tavrını eşleştirir ve kitlesel destekle birlikte 8 Mart 1988 yılında Rusçuk'u Koruma Komitesi'nin (Komiteta za zashtita na Ruse) kurulmasına katkı sağlar.

Dimitrova, 1988 yılında toplum hayatına daha aktif bir şekilde katılma kararı alır ve siyasetin içine girer. Demokrasi, özgürleşme, insan hakları konusunda sanatçı duyarlılığı ve ödün vermeyen cesur tavrı ile bilinen Blaga Dimitrova, 3 Kasım 1988 yılında Glasnost ve Yeniden Yapılanmayı Destekleme Kulübü (Klub za podkrepa na glasnostta i preustroystvoto)'nün kurucu üyeleri arasında yer alır. Ayrıca, Berlin ve Moskova'da yapılan dünya barış kongreleri ile Avrupa'nın geleceği, ortak Avrupa kültürü gibi uluslararası toplantılara da katılır. Yazar, 1989 yılında Paris'te Ulusal Meclis'in (Assamblee Nationale) organize ettiği insan hakları çalıştayına katılımı ile Bulgaristan'daki demokrasi bilincinin uyanmasında bir sembol olur (Todorov, 2000: 203).

20 Ocak 1989 Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand Bulgaristan'a resmi ziyaret gerçekleştirir. Mitterrand'ın ziyareti sırasında üniversite öğrencileri ve sivil toplum örgütleri Bulgaristan'daki siyasi meseleleri gündeme getirir. Bunun üzerine Fransa Büyükelçiliğinde Jelyu Jeleve ve Blaga Dimitrov gibi isimlerin de yer aldığı on iki muhalif aydın kahvaltıya çağrılır.

Blaga Dimitrova, Bulgar Hükümeti'nin Türklere uygulanan faşist tutuma kayıtsız kalmayarak "İmeto" (İsim) başlıklı denemesini kaleme alır. Bu denemesi bazı "milliyetçi" çevreleri rahatsız eder. Bu denemesinden dolayı yazarın evi, Bulgar "milliyetçileri" tarafından Türk bayrağı ile işaretlenip göz dağı verilmek istenir ancak Blaga Dimitrova, Bulgar hükümetinin Türk azınlığa yönelik baskıcı muamelesi de dahil

olmak üzere kendisini derinden ilgilendiren konular hakkındaki cesur söylemlerine devam eder (Belcheva, 2022).

Dimitrova, yazmış olduğu bu deneme eser üzerine Stalin destekçisi¹⁶ tarafından “onu kendi ellerimle boğacağım” tehdidi ile karşı karşıya kalır. (Todorov, 2003: 206) Cesur tavrından ödün vermeyen Dimitrova, kaleminin gücüne sarılır ve Bulgaristan’ı öldürülen şairlerin ülkesi olarak betimlediği “*Dostoyno est*”¹⁷ (*Dostoyno yest*, 1989) başlıklı şiiri kaleme alır.

Şair, bu dönemde şiirinin her mısrasında dönemin siyasetini, düşünce özgürlüğünün kısıtlandığı ülkesini eleştirir. Blaga Dimitrova, muhalif edebiyatçıların başında yer alan isimlerden biri olarak 1989 yılında başlayan siyasi değişiklikleri destekler. Dimitrova’nın edebiyat tarihçisi arkadaşı Petır Dinekov şairin muhalifliği konusunda şunları dile getirir: “*Blaga, sadece son yıllardaki siyasi muhalifliğinden dolayı değil şahsi niteliklerinden dolayı da parlamentoya girmeyi hak ediyor. Eğer parlamentoda olsaydı, onun varlığı hissedilecekti*” (Belcheva, 2020: 164). Aslında Dinekov’un bu arzusu gerçekleşir. 17 Kasım 1989 yılında Todor Jivkov’un iktidarına son verilmesi üzerine Demokratik Güçler Birliği Partisi’ne (Sıyuz na demokratichnite sili) katılıp milletvekilliği görevini yürütür. 1990-1995 yıllarında ise Açık Toplum Vakfı’nın (Fondatsiya “Otvoreno obshtestvo”) yöneticiliğini yapar.

Şair, 1991 yılında otuz dokuz milletvekilinin protestosuna katılır¹⁸ ve Bulgaristan Cumhuriyetinin yeni anayasasını imzalamayı reddeden, açlık grevine destek veren aydınlar arasında yer alır. Blaga Dimitrova, bu mücadelesiyle ilgili çok sonra şu röportajı verir:

¹⁶ VI. Yazarlar Birliği Kongresinde Kostadin Kyulyumov’un başkent ilçelerinden Sredets’teki toplantıda parti aktivistlerinden biri ayağa kalkarak “Bu ellerle Blaga Dimitrova’yı boğacağım.” der (Dimitrova, 1989).

¹⁷ Dostoyno est (“Axion esti” veya “It is Truly Meet”): Hristiyanlıkta Meryem Ana’yı temsil eden ikona adanan duadır.

¹⁸ Buradaki siyasi gelişmeler, tezimizin son bölümünde anlatılmıştır.

Bu mücadeleye şiir aracılığıyla girdim. Bizim hiçbir Bulgar şairinin kendisini koparamayacağı hermetik, kozmik bir geleneği var ve Bulgar şair bu geleneği kanında taşıyor (...) Yabancı basın bir milletvekilinin açlık grevi başlatmasına, şair ve yazarların da onu desteklemesine şaşırıyor. Biz hâlâ despotizm karşı, özgürlük için, insan hakları için, yalana karşı gerçek için ve bağımsızlık için mücadele ediyoruz (Rokanov, 2002: 7).

XXXVI. Ulusal Meclisinde milletvekilliği yapan Blaga Dimitrova, cumhurbaşkanı Jelyu Jeleve ile birlikte cumhurbaşkanı yardımcılığına seçilir ve 1992-1993 yılları arasında bu görevi yürütür. 1992 yılının yaz aylarında Blaga Dimitrova ve Jelyu Jeleve arasında anlaşmazlık yaşanır. Bu anlaşmazlığın nedeni Jelyu Jeleve'in bir basın toplantısı düzenleyerek dönemin hükümeti olan Filip Dimitrov'un¹⁹ yönetimini eleştirmesidir. Filip Dimitrov hükümetini destekleyen Blaga Dimitrova, Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleve'i Bulgaristan'da diktatörlüğü yeniden kurmak için eski komünistlerle işbirliği yapmakla suçlar ve yakın dostu Mariya Antonova'nın hatıralarında belirttiği gibi *“böyle zehirli bir ortama daha fazla dayanamayıp”* (2016: 166) 30 Haziran 1993'te bu görevinden istifa eder. Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı yaptığı süre içerisinde *“devlet gezilerinde herhangi bir gereksiz harcama yapmaktan çekindiği ve çok ekonomik bir siyasetçi olduğu”* bilinir. (Vladimirov, 2006: 264) Böylece siyasi hayatına da son vermiş olur ve bir daha siyasetin içinde yer almaz.

1995-2003 yılları arasında da Rayna Kabaivanska²⁰ Vakfı ile Özgür Şair Topluluğu'nun başkanlığını yürütür. 11 Ocak 2002'de “Stara Planina” (Koca Balkan) ödülüne layık görülür. Bu ödülü sadece edebî yaratıcılığından ötürü değil iyi bir vatandaş olduğu için de alır (Stoyanov, 2006: 385).

¹⁹ Filip Dimitrov: (1955-) Demokratik Güçler Birliği Partisinde (SDS) görev alan bir siyaset adamıdır. 36., 37. ve 40. Olağan Halk Meclisinde milletvekilliği yapmıştır.

²⁰ Rayna Kabaivanska: (1934) Bulgar opera sanatçısı ve Blaga Dimitrova'nın en yakın arkadaşlarından biridir (Antonova et al., 2002: 455).

Hayatı boyunca dayandığı en büyük gücü sevgi ve aşk olan ve her ortamda sanatçı duyarlılığını göstermeyi başaran bir aydın olarak bilinen Blaga Dimitrova otuz iki yıl kanser hastalığı ile mücadele eder ve sağlığına kavuştuktan kısa bir süre sonra bu hastalığa yenilir. 2 Mayıs 2003 yılında Sofya’da vefat eden yazar, Sofya Merkez Mezarlığına defnedilir.

Blaga Dimitrova’nın, şiir, poema, roman, seyahat notu, deneme, belgesel araştırma, anı, tiyatro oyunu gibi alanlarda eserleri bulunur. Eserlerinin bazılarını kaleme alırken kullandığı mahlasları Svetla Stançeva, Blaga Zvezdina’dır.

Yazar aynı zamanda Yunanca²¹, Almanca, İsveççe ve Lehçeden Bulgarcaya önemli çeviriler yapar. Blaga Dimitrova, 1977 yılında “Pan Tadeusz” eserinin çevirisi ile Polonya Pen-Merkezi Ödülü, İsveç şiiri çevirileri yaptığı için Lundqvist Ödülü’nü (1984), Herder Ödülü (1991), Hristo G. Danov Ulusal Ödülü (1992) ve German Krugge Ödüllerine (1999) layık görülür (Germanova, 2022).

Blaga Dimitrova’nın kitapları birçok dile çevrilir. Bu diller arasında 1960’lı yıllardan itibaren Türkçe de yer alır. Söz konusu çeviri eserlerden ilki 1963 yılında Sofya’da Narodna Prosveta Yayınevi’nden *Yeni Bulgar Şiirinden Seçmeler* başlıklı şiir seçkisinde²² ile çıkar. Bu seçkide Blaga Dimitrova’nın Recep Küpçüyef tarafından çevrilmiş üç adet şiiri yer almaktadır. 2014 yılında Ahmet Emin Atasoy’un *Bulgar Şiiri Antolojisi (1860’lardan Günümüze)*²³ başlıklı kitabında Dimitrova’nın sekiz şiiri bulunur.

Türkiye’de ise 1971 yılında Özdemir İnce tarafından çevrilmiş ve derlenmiş olan *Bulgar Şiiri Antolojisi*²⁴ başlıklı antolojide Blaga Dimitrova’nın “*Yoldaki Yalnız Kadın, Babama, Güç, Kucaklaşma*” başlıklarını taşıyan dört şiirine yer verilir. Özdemir İnce adı geçen kitabın ön sözünde şiirlerin Fransızca ve İngilizce dillerinden çevrildiğini

²¹ Blaga Dimitrova, lisede Eski Yunanca ve Latince ile klasik bölümü bitirmiştir (Boyaciev, 2006: 59).

²² Planinski, İ. (1963). *Yeni Bulgar Şiirinden Seçmeler*. Sofiya: Narodna Prosveta.

²³ Atasoy, E. (2014). *Bulgar Şiiri Antolojisi: 1860’lardan Günümüze*. Sofiya: Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi.

²⁴ İnce, Ö. (1971). *Bulgar Şiiri Antolojisi*. Ankara: Dost Yayınları.

belirtir: “(...) *Şiirlerin Bulgarcadan değil de Fransızca ve İngilizceden çevrilmesinin bir terslik gibi görünmesine rağmen, Bulgar şiirinin başlıca özelliği olan yalınlık ve anlatım kesinliği dolayısıyla, ozanlığın özgünlüğüne ihanet edilmediği kanısında olduğumuzu belirtmek isteriz*” (İnce ve Özdemir, 1971: 9). 1980 yılında *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri*²⁵ başlıklı kitapta şairin “*Tek Başına Yolculuk Eden Kadın*” başlıklı şiirine yer verilir. 1983 yılında *Çağdaş Bulgar Şiiri Antolojisi*²⁶ başlıklı kitapta Blaga Dimitrova’nın “*Anayurt*” ve “*Yoldaki Yalnız Kadın*” başlıklı şiiri Ataul Behramoğlu tarafından Rusçadan dilimize çevrilir. *Kartallar Yok Oluyor*²⁷ başlıklı şiir seçkisi Sabahattin Bayram Öz tarafından 1994 yılında Türkçeye kazandırılır. Seçkide “*İmeto*” (*İsim*) başlıklı deneme ve otuz altı adet şiir yer alır. Seçkinin ön sözünde Sabahattin Bayram Öz şu ifadelere yer verir:

Onurlu Bulgar yazarı Bayan Blaga Dimitrova 1989’un Temmuz ortalarında adlar (adlarımız) üstüne yazdığı denemesini vermişti bana, beyaz bir zarf içinde, daha “mürekkebi kurumadan”. Eşe dosta gördüklerimden, görüştüklerimden kime okudum, ya da okuttu isem, gözlerinin nemini gizleyememiş, büyük bir insan yüreğinin içtenliği karşısında hayranlığını belirtmeden geçememişti. Daha sonra “Hür Avrupa”, “Almanya’nın Sesi” ve “BBC” radyolarından dinlemiş, adsız kamanın acısını avutmaya çalışmıştık. Yazısını alırken sayın bayan Blaga Dimitrova’ya, Türkiye’ye gittiğimde fırsat bulursam, sizin denemenizi Türkçeye çevirmek isterdim, izin verir misiniz? diye sormuştum. Kendilerine özgü ağırbaşlılığını koruyarak, ‘memnuniyetle’ dercesine gülümsemiş, başını sallamıştı. O karanlık günlerimizde, ezilmişliğimizi böylesine temiz bir ozan yüreğiyle anlayıp dile getirmiş olan sevgili Blaga Dimitrova’ya verdiğim sözü yerine getirme fırsatını bulduğum için mutluyum (Dimitrova, 1994: 3).

²⁵ Kadir, A; Fındıkçı, G. (1980). *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri 3*, İstanbul: Hilal Matbaacılık.

²⁶ İnce, Ö; Behramoğlu, A. (1983). *Çağdaş Bulgar Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

²⁷ Dimitrova, B. (1994). *Kartallar Yok Oluyor*. (Çev. Öz, S. B.; Der. Baklacı, S.(1994). Edirne: Eser Matbaası.

1998 yılında yayımlanan *Düşler Öyküler*²⁸ dergisinin sekizinci sayısında Blaga Dimitrova'nın dört şiiri Kadriye Cesur tarafından çevrilir. 2003 yılında Hasine Şen ise *E Dergisi*'nde²⁹ Blaga Dimitrova'nın üç şiirine yer verir. 2004 yılında Hüseyin Mevsim, *Güneşin Bir Çiy Damlasında da Parıldadığı Gibi*³⁰ başlıklı şiir seçkisinde Blaga Dimitrova'nın on bir adet şiirine yer verir. 2008 yılında *Dünya Şiir Antolojisi*³¹ başlıklı seçkide şairin “*Yoldaki Yalnız Kadın*” başlıklı şiirine yer verilir. 2010 yılında Yusuf Hüseyin Babekoğlu, *Çokboyutluluk*³² başlıklı şiir seçkisinde elli üç adet şiirini, yine 2017 yılında *Balkaniada*³³ başlıklı şiir ve deneme kitabından seçkiler sunar (Mevsim, 2022: 444).

Blaga Dimitrova uluslararası buluşmaları ve konuşmaları da sever. Sartre ve Leonid Leonov³⁴ ile buluşması onu derinden etkiler. Blaga Dimitrova 1964 yılında Bulgaristan'ı ziyaret eden Amerikalı yazar John Updike ile tanışır. Bu tanışma John Updike'a ilham verir ve Updike'in bu ziyaretinin ardından 1 Mart 1965 yılında *Newyorker* dergisinde “*Bulgar Şair*” olarak yayımlanan öyküsü Bulgarcaya “*Knigata na Bek*” (*Bech: Bir Kitap*) olarak çevrilir. “*Knigata na Bek*” (*Bech: Bir Kitap*) başlıklı kitapta yer alan kadın karakter Vera Glavanakova'nın ise Blaga Dimitrova'yı temsil ettiği de bilinir (Kovachev, 2022). Söz konusu öyküde Blaga Dimitrova'dan “*güzellik ve zekanın birleşimi*” olarak bahseden John Updike'in Dimitrova'ya aşık olduğu iddia edilir. Ancak Blaga Dimitrova bu konu ile ilgili bir konuşmasında Updike'ı Balkan Restoranı'na yemeğe davet ettiğini, Özgürlük Parkı'nda yürüyüşe çıktıklarını anlatır: “*Kendisinden düzenli olarak imzalı kitaplar alırdım. Ama aşık değildi, hayır, hayır âşık*

²⁸ Cesur, K. (1998). *Blaga Dimitrova, Şiirler, Düşler Öyküler*, İstanbul Sayı 8. 27-28.

²⁹ Şen, H. (2003). *Blaga Dimitrova: Aşkın Ötesi Yine Aşktır*, İstanbul, E, Sayı 52. 43-45.

³⁰ Mevsim, H. (der.) (2004). *Güneşin Bir Çiy Damlasında da Parıldadığı Gibi*, İstanbul: Papirüs.

³¹ İnce, Ö.; Behramoğlu, A. (2008). *Dünya Şiir Antolojisi 2*, İstanbul: Pozitif.

³² Dimitrova, B. (2010). *Çokboyutluluk* (Yusuf Hüseyin Babekoğlu, Çev.). Ankara: Herdilde Yayıncılık.

³³ Dimitrova, B. (2017). *Balkaniada* (Yusuf Hüseyin Babekoğlu, Çev.). Ankara: Sage.

³⁴ Leonid Leonov: (1889-1994) Eserlerinde devrimci mücadele, yeni sosyalist yapılara yer veren Sovyet Dönemi Rus yazar (Antonova, et al., 2002: 596).

değildi. Bu aşk dedikoduları John Updike'in Bulgaristan'a ziyaretinden sonra kaleme aldığı kitap yüzündendir”³⁵ (Cholakova, 2022).

Kadın şair, uzun yıllar komünist rejimin Bulgaristan'daki en tanınmış entelektüel muhalifi olarak ön plana çıkmıştır. 20. yüzyıl Bulgar edebiyatının şüphesiz en önemli isimlerinden biri olan Blaga Dimitrova, gerek edebi yaratıcılığı, gerek özgürlükçü kişiliği ve siyasetteki dik duruşuyla Bulgaristan dışında da saygı duyulan isimlerin başında gelir.

1.2. Blaga Dimitrova'nın Yaratıcılığı

Blaga Dimitrova, seksen bir yıllık ömrünün neredeyse tamamını sanata adanmış bir isimdir. Eserlerinin birçoğu şiirlerden oluşan kadın şair, roman, deneme, tiyatro, anı, belgesel nesir alanlarında da birçok eser kaleme alır. Blaga Dimitrova'nın yaratıcılığı, siyasi farklılıkların ve bunun sonucunda ortaya çıkan mantıksal çelişkilerin kritik noktalarında yer aldığı için bu süreçlerin canlı bir örneğidir (Vacheva, 2014). Şair, eserlerinden bazılarını kaleme alırken daha önce de belirttiğimiz gibi Svetla Stançeva, Blaga Zvezdina gibi mahlasları kullanır.

Yazmış olduğu şiirlere, üslup ve konulara yenilik katarak kendini sürekli geliştiren şair Dimitrova'nın yaratıcılığından bahsetmeden önce Bulgar edebiyatındaki kadın şairlerden ve bu şairler arasında yer alan Blaga Dimitrova'nın önemine vurgu yapmak yerinde olacaktır. Bulgar edebiyatındaki ilk kadın şair olarak, Stanka-Nikolitsa Spaso-Elenina (1835-1920) ve Elena Muteva (1825-1854) kabul edilir. Bu iki ismi Ekaterina Nencheva (1885-1919) ve Mara Belcheva (1868-1937) izler. Ekaterina Nencheva'nın kaleme aldığı “*Snejinki*” (*Kar Taneleri*, 1909) başlıklı şiir kitabı aşk ve ölüm konuları içerir. Bulgar şair Penço Slaveykov ile olan birlikteliğinden dolayı onun gölgesinde kalan Mara Belcheva'nın ilk kitabının “*Na praga stupki*” (*Eşikte Ayak İzleri*,

³⁵ Çalışmadaki Bulgarca alıntıların Türkçe çevirisi aksi belirtilmedikçe tarafımdan yapılmıştır.

1918) Bulgar edebiyat eleştirmeni Svetlozar İgov, Penço Slaveykov ile ilgili yansımalar içerdiğini ifade eder (1991: 364). Şairin “*Soneti*” (*Sonetler*, 1925) başlıklı ikinci kitabı ise ölümden sonra Tanrı ile konuşma ve dini motifler içerir.

Bulgar edebiyatında çocuklar için kaleme aldığı eserlerin yanında Lehçeden yaptığı çevirilerle de tanınan Dora Gabe (1888-1983) Bulgar edebiyatına katkı sağlayan en önemli kadın şairlerden biridir. “*Temenugi*” (*Menekşeler*, 1908), “*Zemen pıt*” (*Dünya Yolu*, 1928), “*Lunaticzka*” (*Uyurgezer Kadın*, 1931), “*Pochakay, slintse*” (*Bekle, Güneş!*, 1967) gibi birçok şiir kitabı kaleme alır. Halk türküleri ve drama eserleriyle bilinen Magda Petkanova (1900-1970) ve daha çok toplumsal gerçekçi eserler veren Mariya Grubeshlieva (1900-1970) diğer önemli isimlerdendir. Nevena Stefanova (1923-2012) Stanka Pençeva (1929-2014), Lilyana Stefanova (1929-2021), Liana Daskalova (1927-2013), Lyudmila İsaeva (1926-1991), Nadya Kehlibareva (1933-1988), Ekaterina Yosifova (1941-2022), Rada Aleksandrova (1943) Kalina Kovacheva (1943-2010) Miryana Basheva (1947-2020) gibi birçok kadın şair Bulgar edebiyatına şiir alanında katkı sağlayan isimlerdir.³⁶

Bulgar şiirinde yenilikçi yönüyle dikkat çeken en önemli isimlerden biri Elisaveta Bagryana (1893-1991)’dır. Bagryana, 1927 yılında kaleme aldığı “*Vechnata i Svyatata*” (*Ölümsüz ve Kutsal Kadın*) başlıklı ilk şiir kitabında ulusallığın ve yerelliğin kısıtlı sınırlarını aşar ve Bulgar şiirini farklı bir yörüngeye taşır (Mevsim, 2004:10). Blaga Dimitrova, Elisaveta Bagryana’nın açtığı bu yolu takip eden bir şairdir ve bu yönde sınırları daha da aşan bir şair olarak Bulgar şiirinde yer edinir (İgov, 1991: 365). Dimitrova, yaratıcılığında Elisaveta Bagryana’dan etkilenir ve bu etki edebiyatının ilerleyen yıllarında Blaga Dimitrova’nın şiirinde çok açık bir şekilde görülür. Öyle ki eşi Yordan Vasilev ile birlikte kaleme aldığı “*Mladostta na Bagryana*” (*Bagryana’nın*

³⁶ Detaylı bilgi için bkz. İgov, S. (1996). *Kratka istoriya na bulgarskata literatura*. Sofiya: Prosveta.

Gençliği, 1993) başlıklı kitabı bu etkilerin izleriyle doludur. Kitabın ön sözünde “Yüzyıllardır bizde kadının göğsünde bir taş gibi oturan, yutulan suskunluk Bagryana’nın şiiriyle konuştu.” (Dimitrova ve Vasilev, 1993: 7) ifadeleri de bunu destekler niteliktedir.

Çok küçük yaşlardan itibaren şiir yazmaya başlayan Blaga Dimitrova’nın yaratıcılığı ve şiir alanında attığı ilk adımlar henüz on altı yaşındayken farkedilir. Bulgarca öğretmeni ve Elisaveta Bagryana ile yakın arkadaş olan Manya Miletich Bukureshtlieva, Blaga Dimitrova’nın yeteneğini keşfeder ve Blaga Dimitrova’yı daha sonra şairin de çok yakın dostu olacak olan Elisaveta Bagryana’nın yanına götürür. Blaga Dimitrova’ya çok çalışıp okuması gerektiğini söyleyen Bagryana, Dimitrova’nın şiirlerini uzun yıllar hatırlayacaktır (Dobrev, 1973: 232).

Kadın şairi sanata ve edebiyata yaklaştıran kişilerden biri de piyano öğretmeni Andrey Stoyanov’dur. Blaga, piyano dersi için gittiği Stoyanov ile edebiyat ve felsefe alanında derin konuşmalar yapar. Bu konuşmalar ile edebiyata daha da ilgi duyduğunu ifade eder. Blaga Dimitrova, 1987 yılında “Priyateli na muzikata” (Müzik Dostları) Radyo Kulübü ile yaptığı röportajda şiirin müzikle bağlantılı olduğunu söyler. Rus şairler Marina Tsvetayeva ve Mayakovski’nin şiirlerinde ritim olduğunu ve bu yüzden onların şiirlerini çok sevdiğini ifade eder. “*Kelime, ritimle birliktedir*” diyen Blaga Dimitrova’ya göre, müzik ve şiir birbirinden ayrılamaz sanat dallarıdır. Bu birlikteliği Blaga Dimitrova’ya ilk duyumsatan kişi şairin on altı yaşındayken ders aldığı piyano öğretmeni Prof. Andrey Stoyanov’dur. Stoyanov, Dimitrova’nın henüz genç bir kızken yazdığı şiirini bestelemiş ve Blaga Dimitrova’ya hediye etmiştir. Müziği radyoda duyan şair, daha şevkle şiir yazmaya devam eder (Dimitrova, 1987). Stoyanov, daha sonra öğrencisi Blaga Dimitrova’nın şiirlerini ünlü Bulgar şair Nikolay Liliev’e gösterir. Nikolay Liliev “(...) bilmiyorum belki de şair olacaksınız ancak bu şiirler bunu önceden söylemem için dayanak oluşturmuyor (...)” der. Blaga Dimitrova’nın şiirleri

daha sonra Bulgar edebiyat eleştirmeni Malço Nikolov’a “Bılgarska rech” (Bulgar Dili) dergisinde yayımlatılmak üzere ulaşır (Dobrev, 1973: 232).

1939’da “Bılgarska rech” (Bulgar Dili) dergisinin sekizinci ve dokuzuncu sayısında “Zorata bie biseren zvinets” (*Şafak İnci Çan Çalıyor*) ile “Çuesh li skırsheni veyki treshtyat” (*Duyuyor musun Kırık Dallar Çatırdıyor*) şiirleri yayımlanır. Bu sayede henüz lise öğrencisi olan Blaga Dimitrova’nın şiirleri birçok okuyucuya ulaşmış olur. Ünlü edebiyat eleştirmeni Vladimir Vasilev o okurlardan biridir ve Blaga Dimitrova’nın 1942’de “Literaturen jivot” (Edebî Hayat) gazetesinde yayımlanan “Fener” (*Fener*) başlıklı şiirini fark eder.

Şairin yeteneğini fark eden Vladimir Vasilev “Zlatorog” (Altınboynuz) dergisinde genç şairin eserlerinin tanınmasına yardımcı olur. Blaga Dimitrova’nın, Vladimir Vasilev ile görüşmesi onun sanat yaşamını derinden etkiler ve Blaga, Vasilev ile görüşmesine aracı olan “Literaturen jivot” (Edebî Hayat) gazetesi editörü ve yayıncısı Sanda Yovcheva ile görüşmesini şu şekilde dile getirir:

“Literaturen jivot” (Edebî Hayat) gazetesinde “Fener” (Fener, 1942) başlıklı bir şiirim yayımlanmıştı. Gazetenin editörü ve yayıncısı olan yazar Sanda Yovcheva bir gün evime geldi -o zamanlar telefonumuz yoktu- üçüncü kata kadar nefes nefese kalmış şekilde çıkan Sanda: “Vlado Vasilev, Fener şiirini okumuş ve seninle tanışmak istiyor” dedi. (...) Vladimir Vasilev bana, “ne okuyorsun, hangi kitapları okuyorsun, sevdiğin yazarlar kim” gibi sıradan sorular yerine “Şiirlerinizi getirin hanımefendi” dedi. Bir kaşifin özgüvenine sahipti (Dimitrova, 2000).

Vladimir Vasilev’in de etkisiyle farklı dergilerde şiirleri yayımlanan Blaga Dimitrova bu şekilde daha geniş kitlelere ulaşmış olur. Dimitrova’nın yaratıcılığında

öğretmenlerinin payı olduğu yukarıda söz edilmiştir. Kendisi de öğretmenlerinin sanat yaşadığını şu sözlerle dile getirir:

Öğretmenlerimiz arasında en sevdiğimiz ve hâlâ çok genç olan İvan Denev bize avcılıkla, karanlık ormandaki gece yolculuklarıyla ve halk inançları ile ilgili çeşitli tehlikeleri gerçek, taklit edilemez bir meziyet ile büyüleyici bir şekilde anlatırdı. Öğretmen ve batıl inanç bir arada nasıl olur? Tüm çocuklara onları halkın hayal gücünün gizemli dünyasına, belki de eski sembollerin ve bilimsel dille “arketip” olarak tanımlanan sezgisel bilgi öncesine hatta daha da derinlere götürecek İvan Denev gibi böylesi tatlı dilli bir Vergilius³⁷’a [kılavuza] sahip olmalarını dilemek isterdim (Tsvetkova, 2022).

Öğretmenlerinin yanı sıra Blaga Dimitrova’yı etkileyen isimler arasında şairler de alır. Şair Pencho Slaveykov da sanatını en çok etkileyen isimler arasında yer almaktadır. Dimitrova, Bulgar edebiyat tarihçisi Elena Nalbantova ile yapmış olduğu bir röportajında Bulgar edebiyatında Slaveykov’un zengin, düşündürten dilinden dolayı öğrencilik yıllarından yaşlılığına kadar okumaktan zevk aldığı ve etkilendiği bir yazar olduğunu ifade eder (2003:7).

Blaga Dimitrova beslendiği kaynaklarla oluşturduğu kişisel yaratıcılığında özellikle seçtiği temalarla dikkat çeker. Politika, ideoloji, aşk, varoluşsal sorgulamalar öne çıkan başlıklardan bazılarıdır. En önemli tema ise kuşkusuz ki mücadelesidir. Şairin eserlerinde sadece kadının özgürleşme mücadelesi değil toplum olarak da otoriter rejimin karşısında harekete geçebilme, kitlesel bir mücadelede yer alabilme oldukça

³⁷ Vergilius: Roma İmparatorluğunun en ünlü şairlerinden biridir. Aeneis destanının yazarıdır. Dante’nin İlahi Komedyasındaki ana karakterlerden de biridir (Wasson, 2017).

dikkat çekicidir. Toplumsal mücadelenin bir sembolü olarak da komünizm teması bu mücadelede yerini bulur.

Dimitrova'nın şiirlerindeki lirik özne erkek egemen topluma baş kaldıran bir kadın kahramandır öyle ki bu kadın kahramanı eski bir Yunan filozofu olan Hipatia ile özdeşleştirmek mümkündür. Çünkü Hipatia, Hristiyanlığın hakim olduğu yıllarda İskenderiye'de “dinsiz” ve “şeytan” olarak hedef gösterilmiş ve bir süre sonra bir grup Hristiyan tarafından taşlanarak öldürülmüştür. Eski Yunan'da güçlü bir kadının başına gelen bu trajedide olduğu gibi Dimitrova da kendi döneminde kadınların mücadele etmek zorunda kaldıkları sıkıntıları cesurca ve dişil bir söylemle kaleme almıştır.

Bulgar film eleştirmeni Dina Iordanova [Dina Yordanova], Blaga Dimitrova'nın uluslararası platformda kadın bir muhalif olarak ne kadar etkili olduğunu Londra'da yayımlanan “*Cinema of Flames: Balkan Film, Culture and the Media*” başlıklı kitabında şöyle dile getirir:

(...) Yalnızca film yapımcılarını değil aynı zamanda yazarları, gazetecileri ve akademisyenleri düşündüğümde bugün eski Yugoslavya'da geçerli ve sesli eleştirel alternatifi temsil edenlerin kadınlar olduğunu düşünmekteyim. (...) Genel tablo Balkanlardaki eleştirel aydınların önde gelen isimlerinin kadınlar olduğunu gösteriyor; buraya Romanya'nın en tanınmış muhalifi Doina Cornea'yı ve Bulgaristan'da uluslararası saygın bir aydın olan Blaga Dimitrova'yı da ekleyelim (Iordanova, 2009: 211).

Şairin yaratıcılığında şekillenen bu yeni kadının duyguları ve düşünsel etkinliği Bulgar edebiyatında yenilik olarak karşımıza çıkar (Zdravko, 1973: 151). Bu mücadele konulu şiirlerinde lirik öznenin etkinliği çoğunlukla komünizmin arka planında gelişir.

Yaratıcılığının ilk döneminde övgüyle bahsetmiş olmasına karşın eserlerinin büyük bir kısmında komünizm dönemini bir hapishaneye benzettiği göze çarpmaktadır. Bu dönemde yaşanan baskıların “kölelik”te yaşanan baskılarla aynı olduğuna vurgu yapar. Ona göre şairlerin eserlerini dönemin ideolojisine uygun olarak yazmalarının istenmesi özgürlüğün kısıtlanmasıdır. Oysaki özgür düşünce, yeni bir ruh ve üsluba kapı açar. Blaga Dimitrova, verdiği röportajında bu düşüncelerini şöyle ifade eder:

Bu insanlığın henüz geçemediği ortak bir eşiktir. Hapishaneden çıkmanın acı verici olduğu ve özgürlüğün de insanları şok ettiği anlaşılıyor. Özgürlük rahat değildir, özgürlük –davranışta, sorumlulukta, zorunluluklarda ve karşılıklı insan ilişkilerinde- günlük tercihtir. Kişiye insan önünde yeni talepler yükler, onu kendine ve diğerlerine karşı sorumlu kılmaya iter. Köle ise pasiftir. Ona ne yapması gerektiği söylenir ve asıl kaygısı köleliğin tuzaklarından zekice paçayı kurtarmaktır. Biz buna alışmışız. Artık affetmek yok! Her sanatta, bağımsız her yaratıcılıkta yeni bir ruh, yeni bir duyarlılık ve yaklaşım yani yeni bir dil ve yeni bir ifade arayışının olduğu bir andayız (Rokanov, 2002: 17).

Dimitrova şiirlerinin yenilikçi tematik özelliklerinin yanı sıra çarpıcı üslubundan da söz etmek gerekir. Özellikle 1956 yıllarının ardından özgün stillerde çeşitli stillerde denemeler yapan şair, linguistik şiir ve somut şiir türlerinde yaptığı denemelerde zengin üslup teknikleri kullanmıştır. Özellikle linguistik şiir çalışmalarında neologizmden sıklıkla faydalanmış, pastij ve montaj teknikleri ve yeni sözcük üretme yöntemleriyle Bulgar diline bu bağlamda katkı sağlamıştır.

Somut şiir denemelerinde sözcüğün gücünü, biçimsel deformasyonların etkisiyle birleştirip görsel bir şölenin altına derin anlamları gizlediği farklı eserler ortaya koymuştur.

Dimitrova'nın doktora tezini Mayakovski üzerine yazdığı bilinmektedir. Bu bağlamda, bazı şiirlerinde Mayakovski izlerinin bulunduğu fütürist dokunuşlara rastlamak mümkündür. Cümle dizimin bozulduğu, dilbilgisi kurallarının dikkate alınmadığı, sözcük yapısının parçalandığı bu şiirler sayesinde üslubunun kimi yerlerde yıkıcı bir dinamiğe sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

Ayrıca, Japon haikularına benzeyen kısa şiirlerinde yoğun anlamı ön plana çıkarabilmek için çeşitli söz sanatlarını da kullanarak sözcüğün gücünü vurguladığını ifade etmek gerekir.

Dimitrova'nın bu üslup denemelerini zenginleştiren diğer unsurlar politik söylemi ve felsefi dilidir. Şiirlerinin dilindeki farklı tonların köklerini oluşturan temel unsurlar, şairin varoluşundan kaynaklanan meraklı yapısı ve “özgürlüğe” düşkün cesur karakteridir demek yanlış olmayacaktır. Özellikle politik şiirlerine bakıldığında, şairin sorumluluk alan öncü karakterini, özgürlük mücadelesi vermekten kaçınmayan gür sesini rahatlıkla görmek mümkündür. Varoluşsal derinliği olan çalışmalarında bile ruhsal özgürlüğünün peşinde koşan bir sanatçı olarak ortaya koyduğu felsefi dili, özgür üslubunun bir parçası olarak ön plana çıkmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde, Blaga Dimitrova'nın şair kimliği dışında romancılığı, deneme ve tiyatro yazarlığı gibi özellikleri olduğundan söz edilmişti. Yaratıcılığının ele alındığı bu bölümde, şiirsel üslubu ve içeriğine oldukça büyük katkısı olan nesir yazarlığına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Dimitrova düzyazı denemelerinin kökeninde şiir arayışı olduğunu şu sözleriyle ifade eder: “(...) *Modern dünyada şiirselleştirilmemiş şeyleri bulmak için düzyazıya atladım. Şiirden düzyazıya geçişim zor oldu, pek çok hatırayı metne dahil etmek zorunda kaldım*” (Dobrev, 1973: 236).

Sanatçının 1965 yılında yayımlanan ilk romanı “*Pituvane kim sebe si*” (*Kendine Yolculuk*)'un ardından, sırasıyla “*Otklonenie*” (*Sapma*, 1967), “*Strashniya sıd*”

(*Kiyamet Günü*, 1969), "*Lavina*" (Çığ, 1971), "*Podzemno nebe: Vietnamski dnevnik 72*" (*Yeraltındaki Gökyüzü: Vietnam Günlüğü 72*), "*Litse*" (Yüz), "*Uraniya*" (*Urania*, 1993), "*Gluharcheto*" (*Karahindiba*, 1996) başlıklı romanlarını yayımlamıştır. Dimitrova, çoğunlukla kendi gözlem ve deneyimlerine yer verdiği, içsel arayışlarını yansıttığı romanlarını tanımlarken şu ifadelerle yer verir: "*Bu romanda biyografik bir çizgi çizmeden, içsel yönergeler benim de karşılaştığım şeyler. Orada ahlâk arayışım, çelişkilerim ve kendi kendime cevaplamaya çalıştığım sorular var (...)*" (Dobrev, 1973: 238).

Edebiyat eleştirmenlerinin, felsefi ve psikolojik romanlar olarak değerlendirdiği "*Pituvane kim sebe si*" (*Kendine Yolculuk*, 1965), "*Otklonenie*" (*Sapma*, 1967), "*Lavina*" (Çığ, 1971), "*Litse*" (Yüz, 1981) başlıklı romanlarında varoluşsal kimlik arayışları temel konuyu oluşturur. Aynı zamanda eserlerde, Bergson ve Popper gibi filozofların düşüncelerinden izlere rastlanmaktadır. Bu bağlamda, felsefi katmanı güçlü yapıtlar olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Özellikle "*Pituvane kim sebe si*" (*Kendine Yolculuk*), "*Otklonenie*" (*Sapma*) romanlarında, okurun karşısına "zaman" temel motif olarak çıkar. Kentli insanın merakla kendini ve çevresini gözlemlediği bireysel bir yolculuğun yansımalarına rastlanmaktadır. Dimitrova içsel monologlar kullanarak, geçmişe kolaylıkla dönüp kronolojik anlatımı bozarak nesir yazarlığında da farklı üslubunu ortaya koyar.

Sanatçının, 1971 yılında yazdığı "*Lavina*" (Çığ, 1971) başlıklı eserinin ise bireysel romanlarından kolektif romanlarına geçişi simgelediğini ifade etmek gerekir. Eserde, trajik bir durumda kalan roman kahramanlarının bireysel seçimlerin yerine, kolektif tercihler yaparak kurtuluşu yakaladıkları, arka planda ise yeni bir yaşam biçimine geçiş yaptıkları görülmektedir (İgov, 1996:545). Ne var ki ülke içerisindeki politik hava değiştikçe, ideolojinin baskıcı gerçek yüzü açığa çıktıkça Dimitrova'nın şiirlerinde olduğu gibi düzyazılarında da tematik değişiklikler göze çarpar. Parti'nin

öngördüğü çarpıtılmış gerçeklerin karşısında, cesurca aslında yaşanan saptırılmamış gerçekleri kaleme aldıkça Dimitrova'nın yapıtlarının sansürle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. 1981 yılında yayımladığı, dönemin tarihsel gerçeklerinin açıkça yer aldığı, yazarın çevresindeki insanların yazgılarıyla kendi deneyimlerini iç içe anlattığı “*Litse*” (*Yüz*) adlı yapıtı gerçek olaylara dayanan bir belgesel roman olarak tanımlanır. Yazarın söz konusu romanı, Boyan Papazov'un³⁸ “*Edna jena na 33*” (*33 Yaşındaki Bir Kadın*) isimli filmi, Jelyu Jelev'in³⁹ “*Fashizmit*” (*Faşizm*), İvan Dinkov'un⁴⁰ “*Na yug ot jivota*” (*Yaşamdan Güneye*), Radoy Ralin'in “*Lyuti chushki*” (*Acı Biberler*) kitaplarıyla birlikte aynı dönemde sansüre uğrar ve dokuz yıl yayımlanması yasaklanır. Adı geçen diğer eserler gibi Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) Merkez Komitesi, Yönetim Konseyi, Bulgar Yazarlar Birliği (SBP), Birinci Parti Örgütü (PPO) tarafından uygunsuz görülerek toplatılır.

Blaga Dimitrova, zengin edebi yaratıcılığında şiir ve roman türleri dışında tiyatro eserleri de kaleme alır. “*Nechakana sreshta*” (*Beklenmeyen Karşılaşma*, 1974), “*Dr. Faustina*” (*Dr. Faustina*, 1982)⁴¹ ve “*Bogomilka*” (*Bogomil Kadın*, 1999)⁴² başlıklı yapıtları bunlardan bazılarıdır.

Sanatçı aynı zamanda arşiv araştırmaları da yapar. Kendisi gibi yazar olan eşi Yordan Vasilev⁴³ ile 1975 yılında iki ciltlik “*Mladostta na Bagryana*” (*Bagryana'nın Gençliği*) ve “*Dni çerni i beli*” (*Kara ve Ak Günler*) başlıklı belgesel biyografi kitabı

³⁸ Boyan Papazov: (1943-) Bulgar senarist ve dramaturg. Moskova'da sinematografi üzerine Devlet Enstitüsünde film dramaturjisi ve yüksek yönetmenlik dersleri alır ve buradan mezun olur (Antonova et al., 2002: 823).

³⁹ Jelyu Jelev (1935-2015): Bulgar bilim adamı, siyasetçi. 1958 yılında Sofya Üniversitesi felsefe bölümünden mezun olur. 1990-1997 tarihleri arasında Bulgaristan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığı görevini yapar. (Antonova et al., 2002: 368)

⁴⁰ İvan Dinkov (1932-2005): Bulgar şair, yazar. 1954 yılında Sofya Üniversitesinde hukuk eğitimini tamamlar. 1958 yılında Bulgar Komünist Partisinde çalışmaya başlar. 1955 yılından sonra eserler kaleme almaya başlar (Antonova et al., 2002: 293).

⁴¹ Başrolde İvanka Dimitrova'nın yer aldığı Blaga Dimitrova'nın Dr. Faustina başlıklı tiyatro eseri, Teatr 199 Tiyatrosunda sahnelenir. Ayrıca Oslo'da Norveç Ulusal Tiyatrosu'nda seyirciyle buluşur ve Prag ile Varşova radyolarında seslendirilir. (Dimitrova, 2015: 9).

⁴² Blaga Dimitrova'nın 1974 yılında yazdığı “Bogomilka” başlıklı tiyatro eseri Bulgar Komünist Parti tarafından dönemin ideolojisine uygun görülmeyle sansürlenir ve eser 1999 yayımlanır.

⁴³ Yordan Vasilev (1935-2017) Bulgar edebiyatçı ve siyasetçidir. 1959 yılında Sofya Üniversitesinde Bulgar filolojisi bitirir. Gazeteci, editör ve Bulgar Bilimler Akademisi (BAN)'nde uzman olarak çalışır. Çocuk edebiyatı, fantastik ve çağdaş Bulgar edebiyatı alanlarında çalışmıştır (Antonova et al., 2002: 159).

kaleme alır. Ne yazık ki eser, edebiyat eleştirmenlerinin ağır eleştirisine maruz kalır. Üçüncü cildi yayımlanmaz ancak 1999 yılında üçüncü ciltten bazı kısımlar “*Kristopitna sreshta, dokumentalna novela, Bagryana i Draynats*” (*Kavşak Buluşması, Belgesel Roman, Bagryana ve Drainac*) başlığı altında yayımlanır. “*Mladostta na Bagryana*” (*Bagryana’nın Gençliği, 1993*) başlıklı kitabı ise tarihsel gerçeği çarpıttığı yönünde Bulgar edebiyat eleştirmenleri tarafından büyük eleştirilere maruz kalır:

Blaga Dimitrova ve Yordan Vasilev’in söz konusu kitapta geçmişe dair tarihsel gerçeğin çarpıtıldığı ve burjuvazinin değil proleter yönetimin galip geldiği açıkça görülür. Okuyucuya doğru yolun çağdaş Bulgar edebiyatını geliştiren ve ilerleten yol olmadığı sonucunu verir. (1975:2)

Blaga Dimitrova yaratıcılığına katkı sağlayan bir diğer unsur bir dönem yaptığı editörlük ve üzerine dikkatle eğildiği çeviri çalışmalar oluşturur. 1963-1982 yılları arasında “*Narodna Kultura*” (Halk Kültürü) yayınevinde editör olarak çalışır ve bu sırada Stefan Geçev’in⁴⁴ ilk şiir derlemesi olan “*Belejnîk*” (*Not Defteri, 1967*) başlıklı eseri ve Fransız, Leh, Rus yazarların çevirileri ile on eserin yayımlanmasına katkı sağlar. Aralarında “*Vietnamska poeziya*” (*Vietnam Şiirleri, 1972*) gibi eserlerin de yer aldığı birçok derlemenin çevirisi ile editörlüğünü yapar. Blaga Dimitrova, bir trafik kazasında hayatını kaybeden şair arkadaşı Vesela Vasileva’nın⁴⁵ şiirlerini ilk kez 1981’de yayımlayarak editörlüğe devam eder. Editörlüğünün yanında çeviri faaliyetlerini de yürütür. Bulgar okuyucusuna ilk kez İvan Vazov tarafından tanıtılan Adam Mickiewicz’in “*Pan Tadeusz*” başlıklı eserini 1959 yılında Lehçeden ve 1969

⁴⁴ Stefan Alberto Geçev (1912-2000): Bulgar şair, yazar, dramaturg, çevirmen (Bojkov et al, 2002: 219).

⁴⁵ Vesela Vasileva (1919-1944): Bulgar şair. Sofya Kız Lisesi ve ardından Sofya Üniversitesi Slav Filolojisi okur. Savaş karşıtı eserler veren Vasileva, bu tür eserleriyle Alexandar Vutimski’ye yakın eserler kaleme alır.

yılında Homeros'un İlyada eserini Aleksandır Milev⁴⁶ ile birlikte Yunancadan çevirir. Ayrıca 1945 yılında Vera İnber'in⁴⁷ "*Pulkovski meridian*" (*Pulkovo Meridyeni*) kitabını; 1946'da Aleksandır Tvardovski'in⁴⁸ "*Vasilij Tyorkin*" (*Vasilij Tyorkin*) poemasını; 1984'de Bulgar çevirmen Antoaneta Primatarova-Milcheva⁴⁹ ile birlikte Edith Södergran,⁵⁰ Anna Ahmatova, Gabriela Mistral'in şiirlerinden oluşan "*Prštenit na vechnostta*" (*Sonsuzluk Yüzüğü*) başlıklı kitabı; 1984'de yine Antoaneta Primatarova-Milcheva ile birlikte Östen Sjöstrand'in⁵¹ "*Chuvam pulsirasht vsemir*" (*Evrenin Nabız Atışını Duyuyorum*) şiir kitabını; 1998'de Wisława Szymborska'nın⁵² "*Obmislyam sveta*" (*Dünyayı Düşünüyorum*) kitabını ve Anna Ahmatova⁵³, Sergey Yesenin'in⁵⁴ şiirlerinden çeviriler yapar.

Dimitrova, Adam Mickiewicz'in "*Pan Tadeusz*" başlıklı eserini çevirirken Polonyalı ünlü şairin üslubunu Penço Slaveykov'un üslubuna benzetir. Boris Rokanov ile yaptığı röportajda iki şairin üslubunu karşılaştırırken kendi çeviri tekniği hakkında da bazı ipuçları vermiş olur:

(...) O zamanlar Pan Tadeusz'u çeviriyordum, fakat bazı kelimeler sözlükte yoktu, tam olarak Bulgarcası yoktu ve o sözcükleri oluşturmam gerekiyordu. En baştan bu durumda dilimizin daha fakir olduğunu düşünüyordum, fakat Lehçede de yine bazı kelimeler yoktu... Elbette bu dilimizin fakir olduğu anlamına gelmezdi. Ya ben kelimeleri

⁴⁶ Aleksandır Milev (1904-1980): Bulgar dilbilimci, sözlük bilimci, edebiyat eleştirmeni ve çevirmen.

⁴⁷ Vera İnber (1890-1972): Sovyet şair ve yazardır.

⁴⁸ Aleksandır Tvardovski (1910-1971): Rus Sovyet yazar, şair, yazar, gazeteci ve muhabir.

⁴⁹ Antoaneta Primatarova-Milcheva (1954-2022): Bulgar çevirmen. Siyasi görevler de yapan Primatarova, 1999 senesinde Brüksel'de Bulgaristan büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

⁵⁰ Edith Södergran (1892-1923): İsveççe konuşan Fin şair. İsveç'in en büyük modern şairlerinden biridir.

⁵¹ Östen Sjöstrand (1925-2006): İsveçli şair, yazar ve çevirmen.

⁵² Wisława Szymborska (1923-2012): Polonyalı şair. Zbigniew Herbert ve Tadeusz Rozewicz ile birlikte çağdaş Polonya şiirinin önde gelen temsilcilerinden kabul edilir. 1996'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü alır. (Vardal Atak, 2022: 282)

⁵³ Anna Ahmatova: (1889-1966): Rus kadın şair, ölümünden sonra Rus edebiyatının en büyük kadın şairi olarak tanımlanır. 1920 yılında yazdıklarından dolayı eleştirilere maruz kalır ve "bir fahişe ve bir rahibe" olarak etiketlenir. 1923 yılından 1940 yılına kadar şiirleri yayımlanmaz. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Anna-Akhmatova>, Erişim Tarihi: 04.04.2023.

⁵⁴ Sergey Yesenin (1895-1925) Rus şair.

bilmiyordum ya da Bulgarcaya uygun olarak bu anlam gelişmemiştir.
Mickiewicz böyle katmanları kazanmış, Slaveykov'un dil yaratıcılığına
yakın, sanki Slaveykov'u tercüme etmeye başlamışım gibi (...)
(Rokanov, 2002: 21).

Kısaca değindiğimiz nesir yazarlığına, çeviri ve editörlük çalışmalarına
bakıldığında bile, Blaga Dimitrova zengin bir edebi yaratıcılığa sahip olduğunu görmek
mümkündür. Sanatçı farklı türlerde üretim yapmanın avantajını, şairliğinde açıkça
kullanmıştır. Hem içerik hem de biçimsel olarak çok fazla çeşitliliğe sahip şiirsel
metinleri bu görüşü açıkça doğrulamaktadır. Bu çeşitliliğe daha yakından bakabilmek
için Dimitrova'nın şiirsel yaratıcılığını tarihsel bölümler halinde incelemek
gerekmektedir. Her dönemin tarihsel, toplumsal ve politik gelişmelerinin de
yansımasının bulunduğu bu şiirleri, Dimitrova kendine özgü üslubuyla birleştirmiş ve
sadece Bulgaristan'da değil tüm dünyada tanınmış bir isim olarak edebiyat sahnesinde
yerini almıştır.

2. BÖLÜM

KOMÜNİZM DÖNEMİ ÖNCESİ ŞİİRLERİ

2.1. İlk Dönem: Blaga Dimitrova'nın 1937-1944 Yılları Arasındaki Şiirleri

*Her şiirimi son
şiirimmiş gibi yazdım.
Blaga Dimitrova*

I. Dünya Savaşı, Ekim Devrimi ve büyük toplumsal hareketler Bulgaristan'da edebiyatı şekillendiren önemli tarihsel olayların başında gelir (Bojkov, 1976:5). I. Dünya Savaşı'na 1915'te giren Bulgaristan'ın savaştan başarısızlıkla çıkması ülke edebiyatına da yansımış ve bu doğrultuda birçok eser kaleme alınmıştır. Ardından 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi edebiyat ve sanat alanında yeni sosyalist düşünceleri filizlendirmiştir. Özellikle, I. Dünya Savaşı'ndan 1918 yılında savaşı kaybederek çekilmeleri ülkede sert bir ekonomik krizin doğmasına neden olmuştur. Bu sıkıntılar ise Vladaya Ayaklanması olarak bilinen ayaklanma ile kitlesel harekete yol açmıştır. Tüm bu toplumsal gerilimlerin yansımaları da edebi çalışmalarda kendisini göstermiştir. Bu şekilde, sanatçıların bireysel konulardan toplumsal sorunlara eğildikleri konulara geçiş yaptıkları yeni bir edebi dönme başlamıştır.

Yirminci yüzyılın başında Avrupa'da etkili olan modernizm akımını biçimlendiren felsefi ve sanatsal düşünceler Bulgar edebiyatını da etkiler (Cholakov, 2001: 3). "Misıl" (Düşünce) dergisi etrafında toplanan ve Bulgar edebiyatının evrenselleşmesi için eserler kaleme alan şair ve yazarlar modernizm izleri taşıyan eserler yayımlar (Kirova, 2018:17). Merkezine "insan"ı yerleştiren "Misıl" (Düşünce)

dergisi ulusal konularda eserler veren Bulgar edebiyatına modernleşme, evrenselleşme ve Avrupa düzeyinde farklı eserler yaratmanın öncüsü olur.

Avrupa'dan gelen modernizm dalgasının yanı sıra bu dönem eserlerinde Rusya'dan gelen politik izlerle dolu edebiyat hareketlerinin de etkili olduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle Bulgar şair Hristo Smirnenski'nin 1922'de yazdığı “*Da bide den!*” (*Gün Ola!*) başlıklı kitabının Bulgar edebiyatındaki ilk sosyalist gerçekçi izleri taşıdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır (Bojkov, 1976: 118).

Sadece Rusya'dan gelen politik hareketlerin etkisi değil ülke içinde yaşanan politik ve toplumsal gelişmeler de bu dönem ortaya çıkan eserlerde yansımaları bulur. 1923'de Bulgar tarihçilerin “dünyanın ilk antifaşist ayaklanması” olarak nitelendirdiği Eylül olayları da önemli konuların başında gelir. Ayrıca burjuva yönetimin baskıları ve toplumsal ayaklanmalar da öne çıkan önemli diğer konulardandır. Savaşın ve ayaklanmaların etkisiyle eserlerde öfke, kargaşa ve kötümserlik hakimdir (Bojkov et al., 1976: 117).

“Şehir”, 20. yüzyılın ilk yarısında Bulgar edebiyatında sıklıkla ele alınan önemli temaların başında gelir. Sosyal adaletsizliğin dışa vurulduğu yer olarak simgeleşen “şehirler” birçok eserde kullanılmıştır. Toplumsal sınıf farklılıklarını, ahlaki değerlerin çöküşünü, insanın birey olarak içine düştüğü yalnızlığı ve karamsarlığı içinde toplayan şehirler sembolizm, ekspresyonizm gibi akımlarla betimlenir. Bu bağlamda da modernizmin karanlık yüzünün altı çizilmiş olur. Otuzlu yıllara gelindiğinde ise Avrupa'da yükselen faşizm dalgasının ve demokrasinin güç kaybetmesinin etkileri edebi eserlere yansır (Koleva, 2003:40). Özellikle II. Dünya Savaşına yaklaşılacak dönemde katastrofik ve pesimist bir tonda kaleme alınan yapıtlar çoğalmış, savaş korkusu sanatçıların eserlerinde kendisini göstermiştir. 1939 yılında II. Dünya Savaşının patlak vermesiyle sanatçıların bu korkusu gerçeğe dönüşür ve 1939-1944 yılları arasındaki edebi içeriklere bakıldığında baskın temanın savaş olduğu görülür.

Blaga Dimitrova'nın ilk dönem eserleri 1937-1944 yılları arasını kapsamaktadır. Çocukluğunu Veliko Tırnova'da geçiren şairin liseyi Sofya'da okuması onun sanat yaşamını derinden etkiler. Burada edebiyat çevreleriyle daha yakın temas kurma olanağına sahip olan şair, yaratıcılığını etkileyecek ve biçimlendirecek birçok önemli yazar ve şairle tanışır.

Şairin erken dönem şiirlerine bakıldığında içeriğe önem vermemekle birlikte mısraların uyumunu yani kafiyei ön planda tuttuğu görülmektedir. Ayrıca bu dönem yapıtlarında modernizmin unsurlarından olan semboller ve metaforlara sıklıkla yer verdiğini ifade etmek gerekir. Ruhunu özgürleştirmenin peşinde yavaşça ilerlediği içsel arayışlarda simgelerle anlamlar yaratır. Bu bağlamda Dimitrova'nın henüz on beş yaşında kaleme aldığı ilk dönem yapıtlarından biri olan “Payak” (Örümcek, 1937) şiiri sembolizm akımından etkilenerek yazdığı şiirlerinden birine örnektir. Sonraki şiirlerinin aksine serbest ölçüden oldukça uzak bu çalışması bir düzen, kafiye ile kaleme alınmıştır:

ÖRÜMCEK

*Nefesinden ince bir iplik çekiyor
ve en ustaca ağını örüyor.
Güneşte iplik altın gibi parlıyor-
aptal bir sineği ağına çekmek için.*

*Ve ruhumdaki hayalim
saat saat ilmek ördüğü gibi örümceğin
öyle baştan çıkarıcı altın renginde,
ama biliyorum ki: ben kendim de sineğim.
(Dimitrova, 2003:16)*

ПАЯК

*Източва от дъха си тънка нишка
и най-изкусно мрежа си тъче.*

*На слънцето проблясва тя златиста –
мушица глупава да привлече.*

*И моят блян в душата като паяк
плете-заплита примка час по час,
така примамно-златна, ала зная:
мушицата съм си самата аз.*

(Dimitrova, 2003:16)

Yukarıdaki mısralarda da görüldüğü üzere Blaga Dimitrova bu şiirinde insan hisleriyle sembolik bir bağ kurarak “örümcek” metaforunu kullanır. Şairin bu şiirinde Bulgar şair Atanas Dalchev’in⁵⁵ lirik izlerini de bulmak mümkündür. Atanas Dalchev’in yanı sıra şair, öğrencilik yıllarında Ahmatova, Pasternak ve Mandelştam’ın da kullandığı sembollerden de etkilenmiştir. (Koleva, 2003: 19)

1938 yılında uyak ile yazdığı “*Shturcheto*” (*Ağustos Böceği*) şiiri şekil bakımından farklı değildir. Ne var ki bu şiirde dikkat çekici olan şairin arka planda kullandığı şehir temasıdır. Şehrin içinde taşıdığı yoksulluk, toplumsal adaletsizlik ve yalnızlık duyguları şiirde belirgin bir biçimde kendini hissettirmektedir. Lirik özneyi, pesimist bir bakış açısıyla betimlenen şehirde mutlu eden tek şey, evinin kirişinde bir ağustos böceğinin söylediği şarkıdır. Bu şarkı ona geçmiş mutlu günleri, pastoral bir köy manzarasını ve çocukluğunu çağrıştırmaktadır. Dimitrova’nın ortaya koyduğu kent ve köy karşıtlığı şiirin dokunaklı bir tonda okuyucuya ulaşmasını sağlamaktadır:

⁵⁵ Atanas Dalchev (1904-1978): Bulgar şair, çevirmen ve deneme yazarı (Bojkov et al., 2022: 253).

AGUSTOS BÖCEĞİ

*Ben şehirde doğmuş,
hep hasta, hep battaniye sarılı
dünya görmemiş bir çocuktum.
Eski kışta bir ağustos böceği
henüz görülmemiş ovaların
dağların mavi tacı arasında
gülle bezenmiş bahçelerin,
engin maviliğin ve güneşin
şarkısını söylerdi baba evimde*

*Ve ben onları daha çocukluğumdan sevdim.
(Dimitrova, 2003:16)*

ЩУРЧЕТО

*Аз бях дете, родено във града,
все болно, все завито в одеяло
и шир открито още не видяло.
Едно щурче във старата греда
на бащината къща ми е пяло
какви са необгледни равнини,
какви са китни розови градини,
какво е слънце и простори сини
сред синия венец от планини.*

*И аз обикнах ги от детски дни.
(Dimitrova, 2003:16)*

Kentlerin taşıdığı yoksulluğun ve mutsuzluğun izleri, evlerin içinde yaşam mücadelesi veren insanların yüzlerinde de görülmektedir. Sosyal adaletsizliğin derinleştirdiği bu izleri şairin “*Hazaykata*” (*Ev Sahibesi*, 1943) başlıklı şiirinin lirik

öznesinin yüzünde bulmak mümkündür. Eserini uyak düzeninde biçimleyen Dimitrova, yorgun bir kadının sessiz ılgılığını her kıtada öne çıkarmaktadır:

EV SAHİBESİ

*Bazen akşamları ev sahibi bizi ziyarete gelir,
ölesiye yorgun, kaygılardan burada dinlenir.
Çamaşır, sabun, soğanların estiği odaların
uzak çarlığından gelir.*

*O da yaşılanıyor, yıpranıyor evle birlikte.
Hatta henüz yüzünü bile görmedim.
Pencereleri sildiğinde gözlerinde aynı
camlarda hüküm süren sakın bulutsuzluk.*

*Dertten kırılmış, nefes nefese karşımıza oturmuş,
ve biz ne kadar genç olduğumuzu hatırlıyoruz şimdi.
Gençliğimizin görünür olması endişelendiriyor bizi.
Ve odanın köşelerinden hüznün hücum ediyor yavaş yavaş.
(...)
(Dimitrova, 1968: 14-15)*

ХАЗАЙКАТА

*Понякога вечер на гости ни иде хазайката,
до смърт уморена, от грижи почива си тук.
Тя иде при нас от далечното царство на стаите,
отдето лъхти на пране, на сапун и на лук.*

*Старее и тя, изхабява се заедно с къщата.
Аз още не съм ѝ видяла лицето дори.
Когато е мила прозорци, в очите ѝ същата
спокойна безоблачност, както в стъклата цари.*

*Задъхана сяда насреща ни, сива от грижа.
И ние се сецаме колко сме млади сега.
И става ни гузно, че нашата младост се вижда.
И в стаята вавно от ъглите плъзва тъга.
(...)
(Dimitrova, 1968: 14-15)*

Diğer ilk dönem şiirleri gibi “*Mart*” (*Mart*, 1942) başlıklı şiiri de uyakla yazılmış şiirdir. Sembollerin yer aldığı bu şiirde de bir mayıs böceğini anlatan şair, kafasındaki karmaşıklığı mayıs böceğinin vızıltılarıyla özdeşleştirir:

MART

*Nerede kışı geçirdiklerini biliyorum yengeçlerin
ama sormadım bile
kışın nerede uyandığını mayıs böceğinin.
ve belki de çıkar
şifonyerdeki görünmeyen bir delikten.
Karalanmış takvim asılı,
ama yine anlamadım, geçtiğini
Şubat’ın kendi sırasının,
ilkyaz melteminin buraya estiğini.
Nereden okudu baharın geldiğini
Penceredeki vızıldayan mayıs böceği?*

*Kitabın üzerine eğiyorum başımı.
Filozoflar yine hazırlıyor resfebe.
ve birisi geliyor parmak ucunda,
vızıltı, kesme işaretleri kulağımda,
bir şey için içten, daha ebedi
tüm bilge teorilerden.
Hırsız! Aklım gitti
Ve kitap sustu, kayboldu.
Sonuna kadar açtım pencereyi -
uzağa uçmak yerine
böcek girdi kafama.*

*Ve ahmak böcek vızıldadı mı vızıldıyor.
(Dimitrova, 2003: 20)*

МАРТ

*За раците знам де зимуват,
но даже не съм се запитвала
де бръмбарът зиме станува.
И може би този излита
от дупка невидима в скрина.
Виси разчертан календарът,
но пак не разбрах, че отмина
по своя си ред февруари,
че духна насам развигореца.
А где е прочел, че е пролет
Жужащият бръмбар в прозореца?*

*Навеждам глава върху книгата.
Пак ребус плетат философите.
А някой на пръсти пристига,
в ухото ми – бръм, апострофи
за нещо сърдечно, по-вечно
от всички премъдри теории.
Крадец! Мисълта ми отвлече
И книгата млъкна, изчезна.
Отворих широко прозореца –
вместо да изхвъркне далече,
в главата ми бръмбарът влезна.*

*И щурав бръмчи ли, бръмчи.
(Dimitrova, 2003: 20)*

Blaga Dimitrova'nın yukarıda örneklerine yer verdiğimiz şiirleri henüz II. Dünya Savaşı başlamadan önceki dönemde kaleme alınmış eserlerdir. Dönemin modernist izlerini taşıyan ve kafiye düzeninde oluşturduğu bu şiirler kısa bir süre sonra yerini savaş içerikli katastrofik şiirlere bırakır. Çünkü II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte tüm sanat yapıtlarında olduğu gibi şiirde de baskın temayı “savaş”

oluşturur. Dimitrova'nın şiirlerinde de bu yansımayı bulmak mümkündür. Savaş sırasında Sofya'da bulunan şair, şehrinin Amerikan uçakları tarafından bombalandığına tanıklık etmiştir. Özellikle Amerikalıların yoğun bombardımanından zarar gören Ulusal Tiyatro ve Ulusal Kütüphane'nin harabeye dönüşen görüntüsü şairi derinden etkilemiştir (Dimitrova, 2018: 277). Öyle ki “*Zakleta*” (*Yeminli*) başlıklı derin izlerle dolu şiiri, bu duruma en iyi örneği oluşturan eserlerinin başında gelir:

YEMİNLİ

*Ne kadar renkli günleri alsam da zirveye
Sofya ne kadar değişse de,
kökümünden son nefesime kadar
onun yıkıntılarına tutunarak büyüdüm.*

*Boğulmuş kül, duman ve pis kokudan,
sürünerek çıkıyorum yıkılmış evden,
ve gözlerimi kısarak bakıyorum,
şehrimin kırık iskeletine.*

*Tuğla ve beton yığınlarının altında
yardım diye bağıyor sesler.
Nota kağıtları uçuşuyor rüzgârda
ve feryat saçıyor kopmuş teller
(...)*

*Geçiyorum okul avlusunun civarından
orada benim de oynadığım bazen,
ve bakıyorum kırık parmaklıktan
taşıyor sarı uçurtma tozdan.*

(...)

*Unutuluş yağıyor, sessizce yağıyor.
(...)*

*Çepeçevre yanıyor kütüphane
Ve ışık saçıyor gecenin içinde meşale gibi.
Ah, başaramadığım okumayı,
sayısız dünyaların bilgeliği.*

*Ve şehrim bakıyor benim açımdan
yerinden çıkmış gözlerle dört bir yandan,
sesleniyor her yaralı taşla,
mezara kadar yemin ettiriyor: “Hatırla! Hatırla!”.
(Dimitrova, 2018: 14-15)*

ЗАКЛЕТА

*Каквито пъстри дни да вземам връх
и както София да се мени,
от корена до сетния дъх
съм врасла в нейните развалини.*

*Измъквам се от рухналия дом,
задавена от пепел, дим и смрад,
и призрачно съзирам мижешком
пречупен скелета на моя град.*

*За помощ глухо викат гласове
под купища от тухли и бетон.
Пилее вятър нотни листове
и жици скъсани издават стон.*

*Минавам край училищния двор,
където някога и аз играх,
и гледам- над разбития стобор
се носят жълти хвърчила от прах.*

(...)

Вали забрава, мълчешком вали.

(...)

*Библиотеката гори отвред
и свети като факел вдън нощта.
Ах, мъдростта на светове безчет,
които не успях да прочета.*

*И гледа моят град от упор в мен
с извадени очи от вси страни,
зове със всеки камък изранен,
заклина ме до гроб: “Помни! Помни!”
(Dimitrova, 2018: 14-15)*

Savaş sadece edebî içerikleri değil Bulgaristan'daki toplumsal yaşamı da kökünden değiştiren sarsıcı bir güç olmuştur. Kızıl Ordu'nun 9 Eylül 1944'te Bulgaristan'ı işgal etmesiyle Vatan Cephesi (Otechestven front) iktidarı ele geçirir. Vatan Cephesi 1942-1990 yılları arasında varolan ve bu yıllarda Bulgar Komünist Partisi'nin (BKP) kontrolünde hareket eden siyasi bir organizasyondur. Böylece 1944 yılında Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamış olur. Bu dönem, Sovyetler Birliği'nin kontrolü altında, sosyalist gerçekçi ideoloji doğrultusunda biçimlenen yeni bir süreçtir. Sovyetlerin “demir yumruğu” diğer tüm Demir Perde ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da uzun yıllar varlığını hissettirmeyi sürdürecektir.

3. BÖLÜM

KOMÜNİZM DÖNEMİ ŞİİRLERİ

3.1. İdealist Dönem: Blaga Dimitrova'nın 1944-1956 Yılları Arasındaki Şiirleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Bulgaristan'da Bulgaristan Komünist Partisi'nin yönetimi hüküm sürmeye başlar. Parti yönetim ilkelerini doğrudan Moskova'dan alır. Bu bağlamda ülke içinde komünist bir rejimin hüküm sürmeye başladığını belirtmek gerekir. Bu siyasi değişimle birlikte sanat ve edebiyatta da değişiklikler başlar (İgov 1996: 492). Sosyalist gerçekçilik doktrini olarak bilinen bu akım, kültür ve sanat alanlarında baskın bir etki göstererek döneme damgasını vurur.

Ne var ki, bu doktrinin ilkeleri 1940'lı yıllardan çok daha önce 1930'da Maksim Gorki tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Gorki, *“yazar, insanı genişletme, üretme hakkına sahiptir, dahası bu onun görevidir. Yazar, bireyi betimlerken, o bireyin sınıfsal özelliklerini, iyi ve kötü yanlarıyla hamuruna katmayı öğrenmelidir”* der (Oktay, 1986: 106) ve eserlerin kahramanlarının kendini görevine adanmış, nefsine hakim ve güçlü bir kişi olarak tanımlanan bir “olumlu kahraman” olması gerektiğini vurgular: *“Edebiyatta asıl aradığım, her şeyden önce ve her şeyden önemli olarak ‘güçlü’, ‘eleştirel bir zekâya sahip olan’ bir ‘kahraman’dı”* (Oktay, 1986: 106).

Sosyalist gerçekçiliğin ana çizgileri, 1934 yılında Sovyetler Birliği Yazarları Birinci Kongresi'nde Jdanov'un konuşması ile belirlenmiş olur. Jdanov, edebiyatın siyasi bir tarafı olması, Parti'nin ideolojisini yansıtması gerektiğini vurgularken, diğer yandan eserlerde konu edilen kahramanların “erkek ve kadın işçiler, erkek ve kadın kolhozcular, Parti üyeleri, yöneticiler, mühendisler, genç komünistler, genç öncüler” olması gerektiğini söyler:

Ülkemizde edebiyat eserlerinin başkahramanları, canla başla yeni hayatı inşa edenlerdir; yani erkek ve kadın işçiler, erkek ve kadın kolhozcular, Parti üyeleri, yöneticiler, mühendisler, genç komünistler, genç öncülerdir. Sovyet edebiyatının başlıca tipleri ve esas kahramanları işte bunlardır. Coşkunluk ve kahramanlık tutkusu edebiyatımızı sarmıştır. Edebiyatımız iyimserdir, ama bu iyimserlik bilinçsiz bir içgüdü biçiminde değildir. Edebiyatımız özünde iyidir, çünkü ilerleyen sınıfın, biricik ilerici ve öncü sınıfın, proleteryanın edebiyatıdır. Sovyet edebiyatının gücü, yeni bir davaya, sosyalist inşa davasına hizmet etmesinden gelmektedir (Jdanov, 1977: 18).

Sovyet Yazarlar Birliği Birinci Kongresinde Lenin'in 1905 yılında yayımlanan "Novaya Zhizn" (Yeni Hayat) dergisinde kaleme aldığı *Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı* başlıklı makalesine yer verilir. Edebiyatın siyaset dışı olamayacağı ve taraflı olması gerektiği görüşünü benimseyen Lenin, yazarların Parti'nin ideolojisine hizmet etmesi ve edebiyatın proleteryanın hizmetine çalışması gerektiğini vurgulayarak Parti'ye hizmet etmeyen yazarları eleştirerek konuşmasını şöyle sürdürür:

(...) Bu parti edebiyatı ilkesi nedir? Sosyalist proleterya açısından edebiyat, bireyler ya da topluluklar için bir zenginleşme aracı olmamalıdır diyemeyiz sadece; edebiyat proletaryanın genel davasından bağımsız, bireysel bir girişim olamaz kesinlikle. Kahrolsun partisiz yazarlar! Kahrolsun edebiyatın üstün insanları! Edebiyat, proleteryanın genel davasının bir parçası haline gelmeli, bütün proletaryanın politik olarak bilinçli bütün öncüleri tarafından harekete geçirilen o tek ve büyük Sosyal-Demokrat mekanizmanın 'küçük bir çarkı ve vidası' olmalıdır.⁵⁶

⁵⁶ Bu yazı, 1905 Kasımında, sürgünden sonra Lenin St. Petersburg'a geldiği zaman, yasal Bolşevik gazetesi, Novaya Zhizn'in (Yeni Hayat) 12. sayısında yayımlanır. <https://www.tkp-online.org/sites/default/files/PartiOrgutuVePartiEdebiyatı.pdf>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Lenin’e göre yazar ve dolayısıyla edebiyat bağımsız ve tarafsız olamaz. Lenin’le birlikte sosyalist gerçekçiliğin temellerini atan isimlerden bir diğeri de G. V. Plehanov (1856-1918)’dur. Plehanov, toplumsal olayların, toplum psikolojisine ve dolayısıyla da sanata yansıdığı üzerinde durur. Sovyet Dönemi’nde edebiyatın ana hatları katı bir biçim alırken, Parti ideolojisini yansıtmayan yayınevleri ve yazarlarını Jdanov, 1947 tarihli “Zvezda” (Yıldız) ve “Leningrad” (Leningrad) dergileri için hazırladığı raporunda sert bir dille eleştirir. Jdanov, söz konusu dergilerde eser veren isimlerden biri olan şair Anna Ahmatova’yı şiirinde özlem, ölüm, aşk gibi duyguları ve sembolleri konu edindiği için eleştirerek, halktan çok uzak olduğunu ve burjuvayı temsil ettiğini dile getirir:

Ahmatova’nın işlediği temalar tepeden tırnağa bireycidir. Şiirleri acınacak derecede kısırdır ve garsoniyerlerle kilise arasında yalpalayan yoz bir aristokrat kadınının duygularını yansıtır. Başlıca konusu, ıstırap, özlem, ölüm, gizemcilik ve kadercilik temalarıyla içiçe geçmiş erotik aşktır. Ahmatova’nın ruhsal dünyasını, kadercilik duygusu (ölüme doğru giden bir toplumsal grubun normal duygusu), karanlık bir umutsuzluk, erotizmle karışık gizemci deneyler oluşturur. O, artık bir daha geri gelmemek üzere yıkılmış olan aristokrat dünyanın ‘Katarina’nın eski güzel günlerinin’ bir kalıntısıdır. Onun bir rahibe mi yoksa düşmüş bir kadın mı olduğunu söylemek zordur; ihtirasları ve duaları öylesine içiçe geçmiştir ki, belki de her ikisi birden olduğunu söylemek en doğrusu olur (1977: 32-33).

Anna Ahmatova gibi Parti ideolojisine uygun eserler kaleme almayan yazarlara göz dağı verilerek eserlerine sansür uygulanır. Ardından Parti Merkez Komitesi tarafından buna benzer yazıların ve eserlerin yayımlandığı yayınevlerinin işlevine son verilir (Jdanov, 1977: 43).

Çünkü burada yazarların temel amacı sosyalist bireyselliği inşa etmektir. Stalin'in "insan ruhunun mühendisleri" adını verdiği, yazarların sosyalist ideolojiden uzak eserler vermemesi gerektiğini hatırlatırken aynı zamanda Jdanov, Stalin'in "insan ruhunun mühendisleri"nin nasıl olması gerektiğine de açıklık getirir:

İnsan ruhunun mimarı olmak demek, her iki ayağını da gerçek hayatın toprağına basmak demektir. Bu, eski tür romantizmden, varolmayan bir dünyayı ve kahramanları yansıtan, okuyucuya temelsiz ve düşsel bir dünya sunarak hayatın çelişmelerinden boyunduruğundan kaçmasını sağlayan romantizmden bağlarını koparmak demektir. Ayağını sağlam materyalist temele basan edebiyatımızda da romantizm vardır, ama bu yeni tür bir romantizm, devrimci romantizmdir (Jdanov, 1977: 19).

Korneliy Zelinski,⁵⁷ "Sovyet Edebiyatı" başlıklı kitabında yazarların gerçeklikten uzaklaşarak eserler kaleme aldığına vurgu yapar: "(...) Sovyet edebiyatının ana akımı, olumluyu pekiştiren ve vurgulayan kişi ve örneklerin çoğalmasında somutlanır. Bazı yazarların, olduğundan güzel göstermek istedikleri gerçeklerin karmaşık yanlarını görmezlikten geldikleri görülür. Bazı yazarlar, (Belinski'nin deyimiyle) 'zafer şarkılarının sarhoşluğu içindedirler.' Öte yandan aşırı övgüler, kitapların eğitici değerini de azaltır" (Zelinski, 1978: 298).

Bulgaristan'da da diğer Sovyet ülkelerindeki gibi edebiyat, devletin bir organı haline gelir. Yazar ve şairler bu doğrultuda eserler vermeye zorlanır. 1903 yılında çoktan kurulmuş olan Bulgar Yazarlar Birliği, komünist yönetimin başa geçmesiyle yeniden toplanır. Bulgar Yazarlar Birliği aracılığıyla edebi eserler Merkezi Komite'nin propaganda ve ideolojisini yansıtacak şekilde kontrol edilmeye çalışılır. Bulgar Yazarlar

⁵⁷ Korneliy Zelinski (1896-1970): Rus yazar ve edebiyat eleştirmeni.

Birliği'nin yayımladığı “Literaturen front” (Edebî Cephe, 1944-1990) gazetesi ve “Sepremvri” (Eylül, 1948-1990) ve “İzkustvo” (Sanat, 1945-1950), “Balkanski pregled” (Balkan Belleteni, 1946-1949) gibi dergilerde komünist yönetimin ideolojisi resmî bir şekilde bürünerek edebî bir biçim alır. Böylece 1944-1948 yılları arasında Bulgaristan'da edebî eserlerde “sınıf-parti kriteri”, “olumlu kahraman”, “işçi teması” gibi konular işlenmesi için yazarlara baskı uygulanırken eserlerin tema ve ideolojisinde antifaşist direniş hakim olur (Cholakov, 2001: 165). Rejimi eleştirdiği düşünölen eserlerin yayımlanmasına izin verilmez, bu türde eserler basıma ulaşmadan sansür birimleri tarafından durdurulur, durdurulamayıp geçiş yapmış olan bu tür kitaplar da kitapçılardan nüshalarına el konulup yok edilir.

Bu bağlamda Georgi Dimitrov, yazarlara edebiyatın ilerici olması, okuyuculara gelecek hakkında yol gösterici olması gerektiğini, kaba propaganda kalıbından kurtarmasını, yazarların hayatın derinlemesine yeniden şekillenmesine imgeleriyle katkıda bulunmaları gibi talimatları uygulamaları gerektiğini belirten bir mektup yazar (Doynov, 2019: 58).

Söz konusu talimatlar doğrultusunda Bulgaristan'da edebiyat alanında Parti'nin önerisiyle devrimci şairler tarafından eserler kaleme alınır. Veselin Andreev'in⁵⁸ “*Partizanski pesni*” (*Partizan Şarkıları*, 1948) başlıklı şiir kitabı, David Ovadiya'nın⁵⁹ “*Partizanski dnevnik*” (*Partizan Günlüğü*, 1948) başlıklı eseri, Georgi Cagarov'un “*Moite pesni*” (*Benim Şarkılarım*, 1954) eseri ile Dobri Jotev'in⁶⁰ “*Jajda*” (*Susuzluk*, 1951) başlıklı eseri güdümlü eserlere örnek sayılabilir.

Bunların yanı sıra birçok yazar ve şairin şiirleri, derlemeleri, dram, anı ve öyküleri gibi eserleri yayımlanmaya devam eder. Radoy Ralin, Pavel Vejinov⁶¹, Petır

⁵⁸Veselin Andreev (1918-1991): Bulgar yazar. Birçok eseri bulunan Veselin Andreev, 1940'ta Bulgar Komünist Partisi'nin üyesi olur (Bojkov et al., 2002: 45).

⁵⁹David Ovadiya (1923-1995): Yahudi kökenli Bulgar şair, çevirmen (Bojkov et al., 2002: 784).

⁶⁰Dobri Jotev (1921-1997): 1942 yılında komünist direniş hareketine katılan Bulgar yazar. (Bojkov et al., 2002: 376).

⁶¹Pavel Vejinov (1914-1983): Psikolojik, toplumsal, fantastik nesir yazarı (Bojkov et al., 2002: 163).

Slavinski⁶², Mladen İsaev gibi isimler tarafından 1944 yılının sonbaharında Hitler'e karşı savaşı konu alan eserler kaleme alınır. Savaş sonrası Elin Pelin⁶³, Angel Karaliychev⁶⁴, Bojidar Bojilov⁶⁵, İvan Peychev⁶⁶, Blaga Dimitrova gibi isimler brigada hareketi hakkında eserler kaleme alır.

1948-1949 yıllarında ideolojik ve sanatsal çoğulculuk yerle bir edilir. “Balkanski pregled” (Balkan Belleteni), “İzkustvo” (Sanat) gibi daha özgürlükçü yayınevleri bir süreliğine durdurulur. Edebiyat dünyasında özel yayınevlerinin millileştirilmesi ile devlet ideolojisi gözetiminde merkezi duruma getirilir. Hristo Botev⁶⁷, Hristo Smirnenski⁶⁸, Nikola Vaptsarov⁶⁹ gibi devrimci yazarların eserleri yüceltilir.

Hristo Botev, komünizmin öncüsü, devrimci bir gazeteci ve şair olarak kabul edilirken, Smirnenski Moskova ve Ekim Devrimi'nin bir savunucusu, Vaptsarov ise Sovyetler Birliği ile dostluk ve sınıf çatışmasını anlatan bir şair olarak kabul edilir. İvan Vazov⁷⁰, Pencho Slaveykov⁷¹, Peyo Yavorov⁷², Dimcho Debelyanov⁷³, Elin Pelin, Yordan Yovkov⁷⁴ gibi yazarların yapıtları “iyi ve kötü” olarak ayrılmanın dışında, yazarların eserlerinde sosyal eleştiri, monarşizm karşıtı ifadeler, Rusofillik ve

⁶² Petır Slavinski (1909-1993): Bulgar yazar ve dramaturg. Sofya Kliment Ohridski Üniversitesinde hukuk eğitimi alan Slavinski, 1944 yılından sonra belediye başkanlığı göreviyle görevlendirilir (Bojkov et al., 2002: 1018).

⁶³ Elin Pelin (1877-1949): Asıl adı Dimitır İvanov olan Elin Pelin, Bulgaristan'da “köy yazarı” olarak bilinen, Türkçeye de kazandırılmış birçok eseri bulunan Bulgar yazar (Bojkov et al., 2002: 348).

⁶⁴ Angel Karaliychev (1902-1972): Çocuklar için masal ve öykü gibi eserleri de bulunan Bulgar yazar ve çevirmen (Bojkov et al., 2002: 480).

⁶⁵ Bojidar Bojilov (1923-2006): Bulgar şair, eleştirmen, çevirmen, tiyatro yazarı. “Literaturen front” (Edebi Cephe) gazetesinde baş editör, “Bilgarski pisatel” (Bulgar Yazarı) yayınevinde şiir bölümünde editör olarak görev yapar (Angelov et al., 1976: 114-115).

⁶⁶ İvan Peychev (1916-1976): Bulgar şair ve dramaturg (Bojkov et al., 2002: 836).

⁶⁷ Hristo Botev (1848-1876): Bulgar edebiyatında “Yeniden Doğuş Dönemi” olarak adlandırılan dönemin en önemli temsilcilerinden biri olan şair.

⁶⁸ Hristo Smirnenski (1898-1923): Bulgar şair ve yazar (Bojkov et al., 2002: 1024).

⁶⁹ Nikola Vaptsarov (1909-1942): Eserlerinin çoğu toplum ve insan olan Nikola Vaptsarov, 1940'da ve hayattayken yayımlanan tek kitabı “*Момофни нечу*” (*Motoların Türküsü*)'dür. 1942 yılında savaş sırasında tutuklanır ve idam cezasına çarptırılarak hayatını kaybeder (Bojkov et al., 2002: 156).

⁷⁰ İvan Vazov (1950-1921): Bulgar yazar, şair. Nisan Ayaklanmasını anlattığı “Pod igoto” (Boyunduruk Altında) en ünlü eserlerinden biri olan İvan Vazov, “Yeniden Doğuş Dönemi” olarak bilinen 19. yüzyıl edebiyatının en önemli temsilcilerindendir. Bulgar edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Vazov, Bulgar edebiyatında roman, şiir, tiyatro eseri, tiyatro notları gibi birçok türde eserler kaleme almıştır (Angelov et al., 1976: 172-186).

⁷¹ Pencho Slaveykov (1866-1912): Bulgar edebiyatında ünlü Petko Slaveykov'un oğlu Bulgar şair. Kristyo Krıstev, Petko Todorov, Peyo Yavorov gibi şair ve yazarların yer aldığı “*Mısıl*” (*Düşünce*) dergisindeki çevrede yazar (Bojkov et al., 2002: 1018).

⁷² Peyo Yavorov (1878-1914): 20. yüzyıl Bulgar edebiyatının en önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Yavorov, sembolist ve devrimcidir. İç Makedon Devrimci Örgütünde yer almıştır (Bojkov et al., 2002: 1342).

⁷³ Dimcho Debelyanov (1887-1916): Sembolist ve romantik şiir yazarı Bulgar şair (Bojkov et al., 2002: 262).

⁷⁴ Yordan Yovkov (1880-1937): Bulgar yazar, Bulgar edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Yovkov'un eserleri Türkçeye de çevrilmiştir.

devrimcilere sempatinin olduğu ifadeler ön plana çıkarılır. Edebiyat bu şekilde konu ve biçim olarak belirli bir ideoloji çerçevesine yerleştirilmiş olur (İgov, 1996: 499).

Georgi Dimitrov'un ölümü üzerine 1949 yılında Bulgaristan Komünist Partisi'nin başına geçerek beş yıl Parti'nin başkanlığını yapan ve “*küçük Stalin*” olarak bilinen Vılko Çervenkov eğitim, kültür, ekonomi, tarım ve ordu gibi toplumsal düzeni Sovyet modeline göre tekrar düzenler (Crampton, 2007b: 174).

Çervenkov'un yönetimde olduğu bu dönemde Dimitir Dimov'un “*Tyutyun*” (*Tütün*, 1951) başlıklı eseri yayımlanır (İgov, 1996: 500). Parti tarafından romanda yer alan olayların sosyalist gerçekçi doktrinin ilkelerine göre yeniden düzenlenmesi istenir. Bunun üzerine yazar, 1954 yılında kitabın ikinci baskısında bu düzenlemeleri uygular.

Çervenkov, kültürel yaşamın önemli alanlarında daha sıkı bir kontrol mekanizması getirir. 1950 yılında devlet yapılarının tümünün parti yapılarına bağlı olmasını ister ve “Bulgar Sinematografisi”, Bilim, Sanat ve Kültür Komitesinden (KNİK) ayrılır. Çervenkov'un, kültürel yaşamın kilit alanları üzerinde daha sıkı kontrol oluşturma isteği 31 Ocak 1952'de Bakanlar Kurulunun “sinematografinin durumu ve görevleri hakkında” bir kararname çıkarmasına neden olur ve Sinematografi Genel Müdürlüğü yerine Bakanlar Kuruluna doğrudan bağlı Sinematografi Komitesi kurulur. Benzer şekilde 1952 Eylül'de radyodan sorumlu ve Bakanlar Kuruluna doğrudan bağlı Radyo Enformasyon Komitesi olarak isim değiştirir (Kalinova, 2011: 63-64).

Bu yıllarda “Yayınevleri, Matbaa Sanayi ve Basılı Eserler Ticareti Genel Müdürlüğü” (Glavlit) aktif olarak faaliyet göstermeye başlar. Bu kurumun görevi devlet sırlarının basın ve diğer yayın yollarıyla açığa çıkmasının engellemektir. Aynı zamanda yayınevlerinin kurulmasına ve kapatılmasına izin verme hakkına sahiptir (Kalinova, 2011: 64). Sovyet sansürünün sıkı bir şekilde uygulandığı 1954 yılında Bakanlar Kurulu “kütüphane ve kitapçıların zararlı edebiyattan temizlenmesi” için bir kararnameyi kabul eder. Bunun üzerine Glavlit'in zararlı olarak gördüğü burjuva ve özel mülkiyete

özendiren, Tanrı'nın övüldüğü ve anıldığı kitaplar kütüphanelerden ve kitapçılardan toplatılmaya başlanır (Kalinova, 2011: 66).

1954-1955 yılları arasında Bulgaristan'da Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonraki değişim fark edilmeye başlar. Bu yıllarda sanatçılar arasında az da olsa hissedilmeye başlanır. Yazarlar yaratıcı bireyselliğin köretilmesine karşı çıkarken çağdaş dünya edebiyatından uzak kalmışlardır, bu da kültürel hayatın sınırlandığına dair tartışmalar yaşanmasına yol açmıştır (Kalinova, 2011: 123).

Blaga Dimitrova'nın gençlik yıllarında içinde bulunduğu edebiyat ortamı da onun sanatını şekillendirmiş ve farklı içerik ve biçime sahip eserler üretmesine sebep olmuştur. Şairin eserlerini kaleme aldığı bu dönemde, 9 Eylül 1944 yılında Bulgaristan'ı Kızıl Ordu işgal eder ve Vatan Cephesi (Otechestven front) iktidarı ele geçirir. Edebiyat, komünizmin ideolojisini yansıtacak şekilde kontrol altına alınır. Söz konusu dönemin edebiyatından etkilenen Blaga Dimitrova ilk eserlerini dönemin şiir anlayışına uygun olarak yazar. Komünizmi benimseyen ve komünist rejime inanan kadın şair, eserlerini bu ideolojiye olan inancı doğrultusunda kaleme alır. Dimitrova'nın bu inancının peşinden gitmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü II. Dünya Savaşı gibi yıkıcı bir deneyimin ardından komünizm bayraklarıyla ülkesine giren Sovyet ordusu ona başka bir işgalci ordu gibi değil, bir kurtuluş ordusu gibi gözükmektedir. Bu bağlamda da komünist ideolojinin ortaya koyduğu ilkeleri yaratıcılığının ilk dönemlerinde baskıcı bir rejimin parçası olarak değil yurttaşlarına eşit haklar sunan özgürlükçü ve eşitlikçi bir yönetimin ilkeleri olarak görür. Dolayısıyla şairin bu dönem partizan bir tonda kaleme aldığı şiirlerinde bile aslında özgürlüğe duyduğu inancın izlerini bulmak mümkündür.

Sosyalist gerçekçilik akımı etkisinde yazdığı ilk şiirleri 9 Eylül 1944 yılından sonra ortaya çıkmaya başlar. Yayınlarında, radyolarda çalışan arkadaşları Blaga Dimitrova'dan şiir yazmasını ister (Dobrev, 1973: 234). “9 Eylül benim kaderimi belirledi- oldukça ciddi bir sipariş aldım” diyen şair, bu dönemde istek üzerine şiirler

yazmaya başlar. Şiiri de ciddi bir emek isteyen sanat olarak tanımlar: “*şiir sadece toplumsal bir görev ve hayranlık değil her şeyden önce ciddi ve ağır bir emektir*” (Dobrev, 1973: 234).

Şairin, “Uçeniçeski podem” (Öğrenci Kalkınması), “İzkustvo i kritika” (Sanat ve Eleştiri) dergileri ile “Literaturen jivot” (Edebi Hayat) gazetesinde şiirleri yayımlanmaya devam eder. Yine bu dönemde kaleme aldığı “*Nay-mladata sıvetska poeziya*” (En Genç Sovyet Şiiri, 1948) başlıklı eserinde, Yuliya Drunina (1924-1991), Sergey Orlov (1921-1977), Nikolay Krasnov (1918-1959), Mihail Dudin (1916-1993) gibi önemli yazarların eserlerinden bazılarını deneme ve çeviri yoluyla okuyucuya tanıtır ve yorumlar. Blaga Dimitrova, bu kitabında genç Sovyet şairlerin “*neredeyse hepsinin kahramanın ‘ben’ şahıs anlatısı*” (Dimitrova, 1948: 23) olduğunu ve eserlerin kahramanlarının şairler olduğunu ifade eder. Sovyet şairlerinin üsluplarına yer verdiği kısımlarda Sovyet edebiyatı ve komünizme olan inancı ve sevgisi de yansır: “*Ama bu ‘ben’lik kulağa şahsi gelmiyor, halka karşı gelmiyor. Bu ‘ben’de Sovyet halkının tüm özellikleri toplanıyor. Birinci tekil şahıs olarak konuşma hakkı her şair için harikulade hak ve bu hak, kanla, halk için acı çekerek, can feda edilerek alındı*” (Dimitrova, 1948: 23). Blaga, “*bir şairin sadece yazması gerekmez, onun kültürel problemlerin çözümünde de aktif olarak yer alması gerek*” diyerek bu eseri kaleme alma nedenini doğrudan dile getirir (Koleva, 2003: 57).

1990 yılında kaleme aldığı otobiyograsinde hiçbir zaman Bulgar Komünist Partisi’ne üye olmadığını açıklayan ancak dönemin ideolojisine ilk yıllarda kendini yakın hisseden Blaga Dimitrova, bu dönemde kaleme aldığı ilk lirik eserlerinde Georgi Dimitrov⁷⁵ ve Lilyana Dimitrova⁷⁶ gibi devrimcileri konu eder ve dönemin şiir

⁷⁵ Georgi Dimitrov: (1882 -1949): Bulgaristan'da sosyalist yönetimin kurucusu ve ilk başbakanı olan Bulgar siyasetçi. 1919 yılında Bulgar Komünist Partisine üye olur. Georgi Dimitrov, 1934’ten 1945 yılına kadar SSCB’de bulunur 1945'te ülkesine döndükten hemen sonra komünistlerin egemenliğindeki Vatan Cephesi Hükümetinin başbakanlığına getirilir (Antonova vd., 2002: 289).

⁷⁶ Lilyana Dimitrova (1918-1944): İstanbul doğumlu Lilyana Dimitrova, Bulgaristan’da Gençlik ve İşçi Komünist hareketinde faaiyetlerde bulunmuş bir isimdir. II. Dünya Savaşı sırasında komünist direnişi hareketinde yer alır.

anlayışına yansıyan bu ideolojiyi eserlerine aktarır. Şair, söz konusu dönemde tema ve biçim olarak parti doktrinlerine uyan ve bu ideolojiye olan inancını yansıtan eserler yaratır. Blaga Dimitrova'nın 1948 yılında yazdığı ve orijinal başlığı "*Rodeniyat v jitata*" (*Buğday Tarlasında Doğan Erkek Çocuğu*) olan eseri, yayınevi tarafından yazarın onayı alınmadan "*Stihove za vojda*" (*Önder için Şiirler*, 1950) olarak değiştirilir ve bu başlıkla yayımlanır. Bu müdahale de yeni başlayan sansürün ilk örneği olarak Blaga Dimitrova'nın eserine yansımış olur.

"*Stihove za vojda*" (*Önder için Şiirler*) kitabı, iki önder Lenin ve Georgi Dimitrov'un buluşmasını konu alır. Eser, "*Rajdane*" (*Doğum*), "*Prez Buryata*" (*Fırtına Boyunca*), "*Septemvri*" (*Eylül*), "*V Emigratsiya*" (*Göçte*), "*Layptsig*" (*Leipzig*), "*Moskva*" (*Moskova*), "*Zavrıstane*" (*Dönüş*), "*Barviha*" (*Barvikha*), "*Moskva izprashta*" (*Moskova Gönderiyor*), "*Jiv e toj*" (*O, hayatta*) başlıklı şiirlerden oluşur. Totaliter rejim sırasında parti propagandasına bağlı kalarak yazdığı eserinde yer alan "*Pri Lenin*" (*Lenin'in Huzurunda*) başlıklı şiirinde şairin parti doktrinine olan inancının izlerini bulmak mümkündür. Georgi Dimitrov ve Lenin arasındaki dostlukla "öğretmen ve öğrenci" ilişkisine değinildiği (Vacheva, 2014), Lenin'in önderliğinin ve Bulgaristan'daki saygınlığının vurgulandığı bu şiir, şairin ideolojik bakış açısının bir örneğini sunar:

LENİN'İN HUZURUNDA

Adımların yankısı sustu

geniş ve soğuk

salonda.

Afallamış misafir

Durdu salonun ortasında.

Masanın arkasından

Lenin kalktı.

*Kışlık paltosu
yavaşça indi
omuzlarından.
Neşeli bir gülümsemeyle
Aydınlandı yüzü.
Eli ise
kardeşçe sıcak.
Ve Lenin'in çalışma odasında*

*Bulgar aksanıyla,
Bir ses yankılandı:
-...Örnek Rus yoldaşları
Emekçi Bulgaristan'ı alevlendirmiş
Sadece bir sinyal yeter,
Tüm ülke ayağa kalkacak!...*

*(...)
Buzlu yirmili yıllarda
Orada uzakta
Kuzeyden çiğ bir biçimde
Senin baharın geliyordu,
vatan,
Dimitrov'la birlikte
Senin aydınlık baharın geliyordu.
(Dimitrova, 1950: 19-21)*

ПРИ ЛЕНИН

*Ехото на стъпките замря
в залата просторна
и студена.
Гостът сепнат
на средата спря.
Зад бюрото се надигна
Ленин.*

*Зимното,
наметнато палто
бавно се свали
от рамената му.
В радостна усмивка
светна той.
А ръката му е
топла, братска.*

*И във Ленинския кабинет
глас отекна
с българския акцент:
-Примерът на руските другари
е запалил трудова България.
Трябва само да дадем сигнал –
ще се вдигне
цялата страна!
[...]
В ледената двайсета година
там далеч
от севера суров
твойта пролет идеше,
родино,
твойта светла пролет
с Димитров.
(Dimitrova, 1950:19-21)*

Blaga Dimitrova'nın “-(...) *Rus yoldaşları örneği/ Emekçi Bulgaristan'ı ateşe vermiş,/ Sadece bir sinyal yeter,/ Tüm ülke ayağa kalkacak! (...)*” mısralarında Eylül olaylarının yankıları hâlâ sürmektedir. 9 Haziran 1923 yılında Bulgar Komünist Partisi, Aleksandır Tsankov hükümetine karşı “ayaklanma” örgütlenir. Bu “ayaklanma”nın amacı “işçi ve köylü bir hükümetin kurulması”dır. Birçok bölgeye yayılan ayaklanmayı durdurmak için Aleksandır Tsankov, 22 Eylül’de sıkıyönetim ilan eder. Georgi

Dimitrov'un da üye olduğu Komünist Parti'nin düzenlediği bu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanır. Bunun üzerine Georgi Dimitrov, yurt dışına kaçar. Bu ayaklanma tarihe “ilk anti-faşist ayaklanma” olarak geçer (Crampton, 2007b: 137). Söz konusu ayaklanmayı çıkaran komünistler ve Georgi Dimitrov, Blaga Dimitrova'nın yukarıdaki dizelerinde desteklenir ve ölümsüzleşir.

Şiirde metafor olarak kullandığı “kuzey”den gelen bahar muhakkak ki Lenin'in temsil ettiği ideolojidir. Lenin'in fikirleri “aydınlık bahar” olarak Bulgaristan'a gelir, komünizmin Bulgar öğrencisi Georgi Dimitrov “öğretmeni” Lenin'den dersini almış olur. Yaratıcılığının ilk yıllarında kuşağının diğeri sanatçıları gibi bu ideolojiyi benimseyen Blaga Dimitrova, parti ideolojisinin retoriğine bağılı kalarak yine benzer şekilde “*Ogınyat*” (*Ateş*) başlıklı şiirinde Georgi Dimitrov'a övgüler sunar, onun yolundan gidenlerin zafer kazanacağını vurgular ve halkı bu yolda ilerlemeye ve onun için savaşmaya teşvik eder:

ATEŞ

[...]

Ve tüm dünyada

Göğüslerinde

Dimitrov'un ateşiyle

Ayaklanıyor

Büyük kahramanlar,

Bu ateş ki sonsuzdur

Yanıp sönmeyen

Dimitroflu bu ateş

Kazanacak!

(...)

(Dimitrova, 1950: 58)

ОГЪНЯТ

(...)

*И цял свят се вдигат
герои прекрасни
с димитровски огън
в гърди.*

*Тоя огън е вечен,
гори и не гасне –
тоя огън димитровски
ще победи!*

[...] (Dimitrova, B., 1950:58)

Kitapta yer alan “*Dvadeset godini*” (*Yirmi Yıl*) başlıklı şiirinde ise Bulgaristan’da yargılanıp ülkesini terk eden ve yurtdışında sürgün hayatı geçiren Georgi Dimitrov’un yaşadığı zorlu göçe değinilir. Bu şiirinde şair, Dimitrov’un 1923 Eylül Ayaklanması’nın ardından Sovyetler Birliği’ndeki yirmi yıllık sürgün hayatına yer verir. Georgi Dimitrov’a methiye niteliğinde yazılan bu şiirde Dimitrov, halkın kahramanı olarak karşımıza çıkar.

YİRMİ YIL

Yirmi yıl vatandan uzak

Yirmi yıl

Bir an bile

Oradan ayrılmamıştı.

Burada kaldı,

Burada mücadele etti,

Kıvrılıyor,

Tıslıyor,

Kamçı gibi yılanlar
Zalim cellat öfkeyle bağılıyor:
-Adını söyle! !
-Dimitrov!
diye bağılıyor
Ölmeden önce solgun genç adam.
(...)
Bak
Zindanın her duvarında
Kanı ile imzalıyor
-Dimitrov!
Dinle
Balkanlarda horo tekrarlıyor
Haydut yankısı gibi:
Dimitrov!
(...)
Kurşun ve dar ağacı yok,
Ablukalar yok,
Zindanlar yok onun için,
Çünkü Dimitrov yakalanamaz, her şeyden güçlüdür,
Çünkü Dimitrov, halkın kendisidir.
(Dimitrova, 1950: 66-67)

ДВАДЕСЕТ ГОДИНИ

Двадесет години далеч от родината.
Двадесет.
А нито за миг дори
Той от нея не беше заминал.
Тук той остана
Тук се бори.
Вият се,
съскат
змии-камишици.
Кряска разпенен палачът жесток:
-Казвай си името!
И извиква

бледен младеж пред смъртта:

-Димитров!

[...]

Гледай,

по всяка стена на затвора

той се подписва със кръв:

-Димитров!

Слушай,

повтаря в балканите хором

ехо хайдушко пак:

-Димитров!

Няма за него куриум и бесило,

няма блокади,

няма затвор.

Че Димитров неуловим е, всесилен

Че Димитров е цял народ.

(Dimitrova, 1950: 66-67)

Blaga Dimitrova'nın sosyalist gerçekçi şiire örnek oluşturan şiirleri onun yaratıcılığının 1944-1956 yılları arasındaki döneme (idealist dönem) aittir. Şairin bu dönemde yazdığı şiirler dönemin Bulgar edebiyatının genel durumunu yansıtır. Bu dönemde edebiyatçılardan istenen Komünist Parti'yi ve ideolojisini edebiyat aracılığı ile yüceltme görevini Blaga Dimitrova da yerine getirir. Bulgar Radyo ve Televizyon Genel Yönetmeni Bogomil Nonev, Blaga Dimitrova'nın ruhunda bu temayı çok fazla yaşamadığını ve parti doktrinleri doğrultusunda hareket ettiğini şöyle vurgular: *“şair ruhunda yaşamamış bir tema, nadiren başarılı olabilir ve yalnızca spekülasyon yoluyla elde edilebilir”* (1951: 181). Blaga Dimitrova'nın bu şiirleri Pencho Danchev tarafından romantizmi fazla kaçırıp kahramanı Georgi Dimitrov'un işlerini *“havada asılı kalarak, temelsiz, gerçek dışı, inandırıcı olmaktan çıkan”* eserler olarak tanımlayarak genç

komünist imajının Blaga Dimitrova tarafından “*bir tür uyurgezer, biraz medyum*” olarak çizilip sunulduğunu dile getirir (Danchev’den aktaran Vacheva, 2014).

Henüz komünist bakış açısının etkisinde olduğu ve idealist dönem olarak adlandırabileceğimiz 50’li yılların başında Blaga Dimitrova, Türk şair Nâzım Hikmet ile tanışır. Blaga Dimitrova ve Nazım Hikmet’in daha önce de Moskova’da buluşmuş oldukları bilinmektedir.

Bulgaristan Komünist Partisi tarafından davet edilen Nâzım Hikmet’e, Bulgaristan’da gerçekleştirdiği seyahatinde Bulgar Yazarlar Birliği adına Blaga Dimitrova eşlik eder. “*Gezi boyunca Nâzım’a eşlik eden Blaga Dimitrova, bu görüşmelerin sıradan siyasî toplantılar olmayıp müthiş etki yaratan, duygusal yoğunluğu yüksek buluşmalar olduğunu yazacaktı*” (Göksu; Tommis, 2011: 328). Ve bu seyahatinin sonunda Blaga Dimitrova, “*Nâzım Hikmet v Bulgariya*” (*Nâzım Hikmet Bulgaristan’da*) başlıklı eseri kaleme alır. Kadın şair, söz konusu kitabı neden kaleme aldığını ve Nâzım Hikmet ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirir:

Bulgaristan, Nâzım Hikmet’in Türk zindanlarında on yedi yıl yattıktan sonra çıktığı ilk ülkedir ve özgürlükten sarhoş olmuş bir haldeydi.⁷⁷ “6 Eylül Sokağı”nın sendika salonundaki buluşmada herkesi ilk bakışta etkiledi. Uzun boylu, mavi gözlü ve çok yakışıklıydı. Güler yüzlü ve konuşkandı (...) Nâzım Hikmet, hapishaneden firar ettikten hemen sonra Bulgaristan’a geldiğinde çeşitli Türk organizasyonları büyük bir ekip oluşturdular. Bulgaristan Türkleri çok hoş insanlardır. Gençlik kolları üzerinden yoğun faaliyette bulunan genç Türk bir aktivist kadın vardı (...) Sonra da ben seyahat notları olarak ‘*Назъм Хикмет в България*’ (*Nâzım Hikmet Bulgaristan’da*) başlıklı kitabı yazdım (Belcheva, 2022).

⁷⁷ Nazım Hikmet’in Bulgaristan ikinci resmi ziyaretidir. İlk ziyareti Berlin’e gerçekleştirmiştir.

Bulgaristan ziyareti sırasında ülke içerisindeki azınlık Türklerin şikayetlerini dinleyen Nâzım Hikmet, Türkiye’de hayatın daha da kötü olabileceğine dair halkı uyarır ve bazı Türkleri Bulgaristan’da kalmaları için ikna eder. Nâzım Hikmet’in o yolculuğundan bazı notlar Nâzım’a çevimen olarak eşlik eden Blaga Dimitrova’nın *“Nâzım Hikmet v Bulgariya” (Nâzım Hikmet Bulgaristan’da)* kitabında yer alır: *“Azası olmak şeref ve saadetine mazhar olduğunuz Bulgaristan Komünist Partisi bütün dünyada şöhret kazanmış bir partidir. Milletlerarası şöhreti olan komünist Georgi Dimitrov bu partinin başında bulunuyordu. Böyle bir partiye aza olmak, her namuslu insan için bir emeldir”* (Dimitrova, 1955: 85).

Blaga Dimitrova’nın Nâzım Hikmet’in Bulgaristan’daki Türkleri Bulgaristan’da kalmaya ikna etme çabasına, brigadada ve inşaatlarda çalışan işçiler ve yeni düzen hakkında verdiği bilgilere bakarak aslında kendisinin de ideolojiye ve yönetime ne kadar sıcak olduğunu anlamak mümkündür. Blaga Dimitrova’nın Nâzım’ın Türklerle olan diyaloguna yer verdiği söz konusu kitapta *“Nâzım’ın şu sözleri ne kadar doğrudur: Halklar arasındaki kardeşlik duygusunu, sadece ve sadece biz komünistler yaratabiliriz.”* ifadeleri komünizme olan inancını da destekler niteliktedir (Dimitrova, 1955:13).

Blaga Dimitrova’nın Nâzım Hikmet ile olan gezisini kaleme alma nedeni Nâzım ile o sırada aynı düşüncede olmasıdır. Nâzım Hikmet Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye gitmek istemelerini eleştirirken Türkiye’de yaşayan insanların kapitalist bir düzen içerisinde olduğunu söyleyerek bu fikirlerinden vazgeçirmeye çalışır. Nâzım Hikmet’in *“Siz burada, bundan 20 sene evvel Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi, sosyalizmi kurmak bahtiyarlığı içindesiniz. Sovyetler Birliği, hakiki insan gibi nasıl yaşamak لازم geldiğini gösteren yegane memlekettir.”* (Dimitrova, 1955: 114) diye övgüyle bahsettiği sosyalist düşünce o dönemde Blaga Dimitrova’nın yakın olduğu bir düşünce biçimidir.

Blaga Dimitrova, 1951’de Nâzım Hikmet’in Bulgaristan’a olan ziyareti üzerine Nâzım Hikmet’e ithafen “*Pokana*” (*Davet*) başlıklı şiiri kaleme alır. 16 Ağustos 1951’de “Literaturen front” (Edebî Cephe) gazetesinde yayımlanan şiirde Nâzım Hikmet’in Türkiye’de uğradığı haksızlığı dile getirirken Bulgaristan’ın onu evladı olarak bağrına basacağını ifade eder. Nâzım Hikmet hapisshanedeyken başlamış olduğu açlık grevine destek vermesi için uluslararası platformda imza kampanyası düzenlenir. Blaga Dimitrova’nın da Bulgaristan ayağında desteklediği bu kampanya⁷⁸ şairin mısralarına da yansır:

DAVET

Nazım Hikmet, öz kardeşten daha yakın...

Kendi vatanında yabancılar

vatan hakkını elinden aldılar.

Ancak bize gel, Türk kardeşimiz!

Gel, ülkem seni çağırıyor –

Senin gibi isyankâr, senin gibi baş eğmez

aynı bizimkilerin kapkara zindanında

beş asır yatmış ülkem.

Burada senin hiç karşılaşmadığın,

erkek ve kız kardeşlerin var.

Hiç unutmayacağım bizim mahallede

bir şair için nasıl imza topladığımı.

Şiirlerini sessizce okuyordum

ve kucağında çocuklarla kadınlar dinliyordu.

Bir eliyle çocuğu tutmuş

diğer eliyle senin için imza atıyorlardı.

⁷⁸ Nâzım Hikmet hapisshanedeyken Türkiye’de Nazım Hikmet’i desteklemek için başlatılan ve aralarında Halide Edip’in de bulunduğu ünlü sanatçı ve yazarlar ve birçok meslek grubundan kişi bu kampanyaya destek verir. Nazım Hikmet’in davası uluslararası platformda da ilgi uyandırır. Nâzım Hikmet’in şiirlerinin Türk azınlık arasında eskiden beri bilindiği Bulgaristan’da Yazarlar Birliği 15 Mayıs’ı Nazım’ın özgürlük günü mücadelesini anma günü kabul eder. 22 kasım 1950’de Varşova’da düzenlenen II. Dünya Barış Kongresi’nde kendisine Pablo Picasso, Paul Robeson, Wanda Jakubowska, Pablo Neruda ile birlikte şiir ödülü verilir. Ancak ödülü Nâzım adına Neruda alır (Göksu; Timms, 2011: 267-306).

Nazım Hikmet, öz kardeşten daha yakın.

Şu an özgürsün, bize gel!

Benim ülkem şairleri-

senin gibi mücadeleci şairleri, seviyor.

Hapishaneyken kulağına

ülkemde kurşuna dizilmiş bir şair, bir kahraman

kardeşinin olduğu söylentisi geldi mi?

Gel, kendi annenden uzağa başını yasla

onun annesinin omzuna.

Gel, yeni hayatı sana gösterelim.

Bu hayat, avucumuzun sıcaklığını taşıyor.

Dimitrovgrad'da, gençliğin şehrinde

güzel binaların yanından endamla geçeceksin

Yüksek kuleye çıkacaksın

hapishanedeki uzun yıllardan sonra

güneşe alışık olmayan gözlerinle bakacaksın

bugünkü bizim vatanımıza bakacaksın,

bakacaksın ve yarınki kendi vatanını göreceksin.

Senin etrafında gençler doluşacak –

Düne kadar Rodopların küçük çobanları,

bugünse yeni fabrikadaki kimyagerler

Gazetede editörler, şairler.

ve aralarında gülümseyen küçük bir Türk çocuğu

artık tek başına okuyabildiği

binalara ve iskelelerine asılmış

sloganları sana tercüme edecek.

Nazım Hikmet, öz kardeşimden daha yakın.

Gel, ülkem seni çağırıyor,

özgür ve bahtiyar ülkem

seni, Türkiye'nin en sadık oğlunu,

anavatan olarak kucağına almak için çağırıyor.

(Dimitrova, 1951)

ПОКАНА

Назъм Хикмет, от роден брат по-мил...

*Във своята родина чужденци
отнеха правото ти на родина.
Но ти ела, наши турски брат у нас!
Ела, зове те моята страна –
една страна лежала пет столетия
бунтовна, непокорна като теб
в зандана чер на същите наши.*

*Ти имаш тука братя и сестри,
с които никога не си се срещал.
Не ще забравя в нашия квартал
как подписи събирах за поета.
Четях аз тихо твоите стихове
и слушаха жени с деца на скут.
И стиснали с една ръка детето
със другата подписваха за теб.*

Назъм Хикмет, от роден брат по-мил.

*Сега свободен си, ела у нас!
Обича моята страна поетите –
такива като теб, борци, обича.
В затвора стигна ли до тебе слух,
че имаш брат във моята страна –
един поет, един герой разстрелян?
Ела, склони глава – далеч от майка си –
на рамото на неговата майка.*

*Ела, живота нов ще ти покажем.
Той носи топлината на дланта ни.
В Димитровград, в града на младостта
ще минеш строен покрай стройни сгради
На кулата високо ще се качиш
и със очи несвикнали на слънце
след дългите години на затвор*

*ще гледаш нашата родина днес,
ще гледаш и ще виждаш своята утре.*

*Край теб младежите ще се тълпят –
довчерашни овчарчета в Родопско,
а днес химици в новия завод
редактори на вестника, поети.
И между тях едно турче засмяно
ще ти превежда лозунгите вред
нанизани по корпуси и скели,
които вече то само чете.*

Назъм Хикмет, от роден брат по-мил.

*Ела, зове те моята страна –
една страна свободна и честита
зове на Турция сина най-верен
като родина да го приласкай.
(Dimitrova, 1951)*

Blaga Dimitrova, bu dönemde yazdığı şiirlerin içerik olarak Nâzım Hikmet'in henüz Bulgarcaya çevrilmemiş şiirlerinin etkisiyle yazdığını dile getirir. Ne var ki, klasik şiirden uzaklaşarak serbest nazım türünde yazdığı bu şiirlerinden ve nesir türüne yakın olmasından dolayı Mladen İsaev⁷⁹ tarafından eleştirilir. Blaga Dimitrova'nın, klasik şiir türünden uzaklaşıp yeni türde şiir kaleme alması onu Bulgar şiirine yenilik getiren ilk şairlerden biri yapar ve Blaga Dimitrova, bunu şu şekilde ifade eder:

⁷⁹ Mladen İsaev (1907-1991): Bulgar şair, yazar ve Bulgar Komünist Partisi'nin aktif üyesidir. 1923 yılında Eylül köy ayaklanmasına katılır, ardından 1926'da Yugoslavya'ya göç eder. 1929 yılında Sofya'ya geri döner. 1933-1942 yılları arasında Bulgar Yazarlar Birliğinde çalışır. 1941 yılından sonra yasal olmayan komünist faaliyetlerine katılır (Bojkov et al., 2002: 436).

O zaman klasik şiirden içsel bir kopuş yaşadım. Bu Stefan Gechev'in yaptığı Yunan şairlerin şiirlerinin çevirileri etkisi ile oluyordu. Kafiyesiz bir şiir yazdım. O zaman Mladen İsaev, bunun şiir olmadığını nesir olduğunu, burada dizelerin olmadığını iddia ettiği bir makale ile karşıma çıktı. Bu henüz Bulgarca'ya çevrilmemiş ancak içeriklerine ulaşabildiğim Nâzım'ın şiirlerinin etkisiydi herhalde. Bizim genç bir şairimiz Türk dostlarının yardımıyla Nâzım'ın şiirlerini çevirmeye çalışıyordu. Şiirin diyalog biçimi beni de çok etkilemişti. (...) Şu sıra *Literaturnaya Gazeta*'da Rus şairlerinin şiirlerini okuyorum, güncel ancak klasik şiir türünde yazmaya devam ediyorlar. Biz Bulgar şiirinde bu geçişi [uyaksız şiire] Bagryana sayesinde çok önceden yapmıştık.. Sanırım ben de ilklerdenim. Ancak çok feci saldırılara maruz kalıyordum. Geleneksel Bulgar" şiirini zedeliyordum (Belcheva, 2022).

Nâzım Hikmet'in sanatından etkilenen Blaga Dimitrova'nın Nâzım Hikmet'in tanışıklıklarının farklı bir boyutu da bulunmaktadır. Blaga Dimitrova ve Nâzım Hikmet arasındaki bu yakınlaşma, gönül ilişkisi olduğu söylentilerini de beraberinde getirir. Nâzım Hikmet'in Sofya yolculuğu sırasında yanında bulunanlardan biri olan İsmail Cambazov, bu söylentileri şöyle aktarır:

Blaga ile Moskova'dan tanışıyorlar. Blaga çok önemli ve özel bir şair; çok da güzel bir kadın. Ancak Blaga evli. Moskova'da ne yaşadılar bilmiyoruz ama buraya geldiğinde ortaya çıkan aşk dedikoduları partiyi çok sinirlendirdi. Çünkü bu komünist ahlak anlayışı açısından affedilemez bir davranıştı. Bu nedenle Blaga'yı Nâzım'ın rehberlik ve tercümanlığından aldılar. Ancak Nâzım hemen partiye telefon ederek, geri çektikleri Blaga'yı göndermelerini istedi. Hatta "Ya onu gönderirsiniz, ya da yarın Sofya'yı terk ederim." diyerek partiyi tehdit etti. Parti yeni bir skandala sebebiyet vermemek için sonunda bu tehdide boyun eğmek zorunda kalarak Blaga'nın görüşme yasağını kaldırdı. Böylece Blaga görevine kaldığı yerden devam etti (Aydınoglu, 2021: 83).

İletişimi güçlü ve sosyal bir kadın olan Dimitrova, ilerleyen yıllarda Sofya'dan bir süreliğine ayrılır ve tamamen farklı bir ortamda bulunur. 1952-1954 yılları arasında “Septemvri” (Eylül) adlı derginin editörlüğünü yaparken brigadir olarak Rodoplara çalışmaya gider ve bu süreç onun yaratıcılığında farklı bir yön tayin eder.

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere Dimitrova, 1950'li yıllardan 80'lerin sonuna kadar yaratıcılığına önemli çevirilerle de katkı sağlar. Yukarıda bahsettiğimiz çeviri eserleri bu yöndeki çalışmalarının zengin örnekleri arasında yer almaktadır.

Şair, 1956 yılında yayımlanan “*Na otkrito*” (*Açıkta*) kitabında yer alan “*Ako tırsıya svetlina*” (*Aydınlık Arıyorsam*) başlıklı şiirini 1953'te brigadir olarak gittiği Rodoplarda kaleme almıştır. Burada bulunduğu yıllarda kendi varoluşsal arayışını temsil ettiği “kuyu” imgesine şiirlerinde sıklıkla yer veren Blaga, şiirini henüz o yıllarda vazgeçemediği kafiye ile kaleme almıştır:

AYDINLIK ARIYORSAM

*Dağlardan kuyunun dibinde
gece birden beni sarıyor.
Boş karanlıklarda gömülüyorum
baykuşun kavuğundaymışım gibi.*

*El yordamıyla zar zor ilerliyorum.
Uçurumun kenarı acaba nerde,
içinden esen derin soğukluğu hissedince
anlıyorum.*

*Ve böylece karanlığın anlamını
idrak ediyorum kapkara gizemiyle:
bu kör bir darlıktır
ve aynı zamanda sonsuzluk.*

*Bağırabilir, lanetleyebilirim,
karanlığa karşı cesurca şarkı söyleyebilirim
ancak ışık arıyorsam-
kendimi yakmam gerek.*

*Kül olana dek yanmaktan ve
arkamda ışınl kalması umudundan.
Başka bir şey istemiyorum
bu acıyı hissetmekten başka.
(Dimitrova, 2003: 23)*

АКО ТЪРСЯ СВЕТЛИНА

*Вдън кладенец от планини
нощта внезапно ме прихлупя.
Потъвам в кухи тъмнини
като във бухалска хралупа.*

*Пристъпям опипом едва.
Ръбът на пропастта къде е,
разбирам само по това –
усоен хлад из нея вее.*

*И тъй прониквам в същността
на мрака, в черната му тайна:
това е сяпа теснота
и същевременно безкрайност.*

*Да викам мога, да кълна,
да нея срещу мрака храбро,
но ако търся светлина –
да се самопадаля трябва.*

*Не искам нищо аз, освен
да сетя болка ей такава:
на прах да лумна и зад мен
да се надявам – лъч остава.
(Dimitrova, 2003: 23)*

Yukarıdaki şiirde karanlığın içinde el yordamıyla ilerleyen lirik öznenin mücadelesi ele alınmaktadır. Karanlığın özüne, kör derinliklere ilerlese de, karanlığa karşı cesurca şarkısını söyleyen bir kadının sesi duyulmaktadır. Varoluşsal arayışının peşindeki bu kadın ışığı ararken durağanlığın içinde yitip gitmektense kendisini yakmayı tercih edecek bir özgürlük tutkusuna sahiptir. Yine benzer tema ile kaleme aldığı aynı kitapta yer alan “*Rodoslovie*” (Soyum, 1954) başlıklı şiirinde bu arayış çok açık bir şekilde ortaya çıkar:

SOYUM

Dağların soyundan geliyorum.

Dikenli yeşil çamlığı

ve nefesimde asi ferahlığı.

Açık gözlerimde taşıyorum

her tavan beni sıkıyor.

Yukarıdan daha iyi görüyorum.

Ruhumda ise dünyanın sığabileceği

büyük bir enginlik.

(...)

(Dimitrova, 2003: 22)

РОДОСЛОВИЕ

Ида от рода на планините.

Борова – с бодли – зеленина

нося във очите си открити

и в дъха – размирна ведрина.

Всякакъв таван ме угнетява.

Отвисоко виждам по-добре.

А в душата ширина такава –

цял свят в нея да се побере.

(...)

(Dimitrova, 2003: 22)

Ünlü edebiyat teorisyeni Julia Kristeva'nın [Yuliya Krısteva], Blaga Dimitrova'nın brigadir olarak Rodoplara gittiği yıllarda yazdığı şiirler için “*ilk brigadir şiirleri, Blaga'nın şair topraklarından gelen ışıkla doludur*” benzetmesini yapar (Kristeva, 1967: 217). Bu şiirlerde en dikkat çekici olan Dimitrova'nın tercih ettiği metaforlardır. Örneğin, annelerin endişeli ve yalnız bir halde bekledikleri bir yer olarak simgeleşen eşik metaforu brigadirdeki aile yaşamının derinlerinde yatan anlamları yansıtmaları bakımından da çarpıcıdır (Koleva, 2003: 72).

Şairin yeni hayatın inşa edildiği Rodoplarda kaleme aldığı bir diğer eseri de “*Pesni za Rodopite*” (Rodoplar için Şarkılar, 1954) de “lirik bir günlüğe” benzetilir. Kitap, 1956 yılında yayımlanan “Septemvri” (Eylül) dergisinde şöyle anlatılır: “*Şair, Rodoplardaki asırlık geri kalmışlığı ortadan kaldırmaya gelen bilim adamının, inşaat işçisinin orada çalışmasını yüceltir. Dimitrova eserlerinde marangoz, duvar işçisi, sanatçı, yaşlı mühendis ve ak saçlı adam hakkında sempatik ifadeler kullanır*” (Molhov, 1956: 162).

Dimitrova, Rodoplarda çalışan işçilerin şivelerini eserlerine de zenginlik olarak katar ve buradaki işçilerin kullandığı şiveyi unutmamak için notlar tutar: “*Rodoplara gittiğimde (1952-1954) orada inşaattaydım, 12 tane defter tuttum. Rodop şivesi farklılıklarıyla harikadır, Rodop notlarımdan kelimeler kullanmışımdır. Orada tüm ülkeden dülgerler vardı, kendi dillerini konuşuyorlardı: Tırnovolu, Balkanlı...(…)*” (Rokanov, 2002: 23).

Şairin bu dönem şiirleri hakkında bazı eleştirilere de rastlamak mümkündür. Örneğin Bulgar edebiyat eleştirmeni, Bogomil Nonev bu şiirleri “*şiirler sanki deneyimden çok daha sonra, deneyimlerin gücü azaldığında yazılmış ve bu da tasvirin keskinliğini köreltiyor.*” diyerek üslup olarak zayıf bulur ve şairin sanatını Bagryana'nın sanatına benzetir: “*yazar, sosyalist romantikliğe yabancısıdır, bu nedenle halk şarkısını*

hatta Bagryana'nın 'Ebedi ve Kutsal' adlı eserindeki bazı şiirleri taklit eder"
(Valcheva, 2014).

Dimitrova, Rodoplardan döndükten sonra 1956 yılında derleme şiirlerden oluşan "*Na otkrito*" (*Açıkta*) başlıklı kitabını yayımlar. Şairin "*Na otkrito*" (*Açıkta*) başlıklı kitabı gibi bu ikinci dönem eserlerinde sosyalist gerçekçilik doktrinin izlerini daha belirgin bir biçimde görmek mümkündür. Bu konuyla ilgili Bulgar yazar Georgi Dimitrov [Goshkin], "*Nashi pisateli*" (*Bizim Yazarlarımız*) başlıklı yazısında şu yorumu yapmaktadır:

Henüz ülkemizde monarşi-faşizmin son yıllarında, savaş yıllarında yazdığı ilk şiirlerinde, kurtuluştan sonra hayata karşı sosyalist bir tutuma dönüşen halktan insanlara karşı gerçek bir yakınlık hissetti ve böylece Blaga Dimitrova'nın yaratıcılığı her şeyden önce sosyalist-gerçekçi bir yönde gelişti (Dimitrov, 1957: 116).

Her ne kadar sosyalist gerçekçilik bu dönem şiirlerinde sıklıkla okurun karşısına çıksa da Blaga Dimitrova'nın yaratıcılığının bir parçası haline dönüşmediğini de ifade etmek gerekir. Zamanla bu arayıştan ve bakış açısından uzaklaştığı da açıkça görülmektedir. Bu değişimin nedenlerinden biri de Bulgaristan'daki ideolojik yumuşamadır. 1953 yılında Stalin'in ölümünün ardından 1954'te Vılko Çervenkov'un yürüttüğü Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreterliğine Todor Jivkov atanır. Todor Jivkov, ilk kez 1932 yılında Bulgar Komünist Parti üyesi olarak siyasete girmiştir. Komünist Parti'nin iktidara gelmesiyle 1951 yılında Politbüro'nun üyesi olarak kabul edilir.

Siyasetteki bu gelişmeler edebiyatta da etkisini gösterir ve edebiyat ortamında liberalleşme başlar. Blaga Dimitrova'nın yaşadığı dönem itibarıyla fikirleri değişmiştir.

Dimitrova, “en ilerici düzen” olarak adlandırdığı komünizmin aslında romantik bir yanılsama olduğunu ve beklentilerini karşılamadığını çok sonra şöyle ifade eder:

İnsanoğlunun; bilgiler, filozoflar ve toplum araştırmacılarının kehanet gibi öngörülerine kulak vermeme yeteneksizliğine çoğu defa şaşırıp kalmışımdır. Daha geçen yüzyılın sonunda İngiliz düşünür Herbert Spencer, “Herbert Spencer’in Sosyalizm Aleyhindeki Argümanları”, 1894) başlıklı kitabında şaşırtıcı ileri görüşlülükle, Avrupa’da bir ruh gibi dolaşan komünizmin en can alıcı kusuruna işaret ediyor. Ama kim kulak verir ki? Bendeniz de gençliğimde “en ilerici düzen”in kurulacağına dair romantik yanılsamalara kapıldım. Oysa 1895’te Rusçaya çevrilen bu kitap beni Milli Kütüphane’nin raflarında, onun için olgunlaşmamı bekliyormuş. Ancak “en insancıl düzen”in acı tecrübesini yaşadktan ve başarınız denemenin adını halk ağzıyla “fabrika arızası” diye koyduktan sonra, beni rahatsız eden soruların cevabını aramaya koyuldum. Oysa bu cevap, ben doğmadan çok daha önce verilmiş⁸⁰ (Vasilev, 2001: 275).

Blaga Dimitrova’nın “*romantik yanılsamalar*” olarak betimlediği sosyalist gerçekçilikten kopuşunun temel nedenini anlamak için, Dimitrova’nın bu doktrine neden yaklaştığını iyice değerlendirmek gerekir. Unutmamak gerekir ki şair savaş dönemini bizzat yaşamış, yıkımlara doğrudan tanıklık etmiştir. Amerikan savaş uçaklarının bombardımanının yarattığı katastrofik görüntülerin arasından, Sovyetlerin Bulgaristan’a girişi özgürlük umudunun yeniden yeşermesi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda dehşet dolu savaş anılarının ardından Dimitrova da kuşağının diğer sanatçıları olarak sosyalist gerçekçi ideolojiye yakınlaşmıştır. Ne var ki yıllar içerisinde doktrinin arkasına gizlenmiş parti hegemonyasını fark etmiş, kendi yolunda, inandığı özgürlük ateşinin ışığında ilerlemeye devam etmiştir. Bu kopuş, şairin sanat hayatında da biçim

⁸⁰ Çev. Prof. Dr. Hüseyin Mevsim.

ve tema olarak birçok değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Öyle ki ortaya koyduğu yeni dönem eserlerinde daha özgün biçimler ve temalar okurun karşısına çıkar. Özellikle 50’li yıllarda Paris, Roma ve Viyana’da bulunduğu sıralarda varoluşsal bir arayışa kapıldığı, bu derin dinamikten hareketle de yaratıcılığının yeni bir kostüme büründüğümü ifade etmek gerekir.⁸¹

3.2. İçsel Arayış Dönemi: 1956-1968 Yılları Arası Şiirleri

1956 yılı Sovyet dünyası için birçok gelişmenin yaşandığı ve cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan beri sert politik uygulamaların görece yumuşamaya başladığı bir süreci simgelemektedir. Bilindiği gibi Stalin’in 1953 yılındaki ölümünün ardından yerine diplomasiye açık yaklaşımlarıyla ve ılımlı politikalarıyla ün salmış Nikita Kruşçev gelir. Şubat 1956’da Kruşçev’in Moskova’da Yirminci Parti Kongresinde yaptığı Stalin karşıtı konuşması dikkat çeker. Bu konuşmada Stalin’i iktidarı kötüye kullanmakla suçlayan Kruşçev, Stalin’in katı düşünce sisteminden uzaklaşma kararı alır.

Kruşçev’in liderliğinde Stalin dönemindeki hoşgörüsüzlük ve sert, tek adam politikaları yerini daha esnek ve halkın refahına yönelik çalışmalara bırakır. Moskova’da başlayan ve “Kruşçev çözülmesi” ya da “çözülme dönemi” olarak adlandırılan, 1960’lı yılların ortalarına kadar süren daha yumuşak politikaların uygulandığı bu süreç, tüm Demir Perde ülkelerinde de etkisini gösterir. Siyasi baskıların Stalin dönemine göre göreceli olarak azaldığı, sansürün biraz daha hafiflediği bu dönemde siyasi değişimlerin yanı sıra sanatta da birçok değişiklik yaşanır.

Korneliy Zelinski bu dönemin edebiyatında meydana gelen değişimi şu sözlerle açıklar: *“Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 20. Kongresinden sonra (Şubat 1956) Sovyetler Birliğinin ideolojik hayatı gibi edebiyatında da büyük değişikliklerin gerçekleşmeye başladığı görüldü. Öz olarak, bu değişiklikler, Lenin’in anladığı*

⁸¹ Detaylı bilgi için bkz. Natev, A. (1973). Zalezi v poznatoto. *Literaturen front*. 25.

anlamda daha geniş demokratlaşma, halkın yaratıcı gücüne daha fazla özgürlük tanınması anlamına geliyordu” (Zelinski, 1978: 296). Bu bağlamda, Bulgaristan’da da politik ve toplumsal olduğu gibi sosyal ve kültürel hayatta da etkili bir değişim yaşanmıştır.

“Küçük Stalin” olarak bilinen, ülkedeki eğitim, kültür ve toplumsal düzeni Stalin modeline göre düzenleyen Vilko Çervenkov, 1954 Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi VI. Kongresinde istifasını açıklar ve yerine Todor Jivkov parti genel sekreterliğine atanır. 1956’da Kruşçev’in Sovyet Komünist Partisi XX. Kongresinde Stalin karşıtı konuşması Bulgaristan’daki dengeleri daha da değiştirir (Crampton, 2007b: 177). Bu konuşmanın içeriğinde Kruşçev, Stalin’in şiddet yöntemlerini eleştirerek, totaliter bir şekilde yönettiğini ileri sürer. Bu dönemde Stalin’in adı her yerden kaldırılarak ders kitapları yeniden yazılır (Özsoy, 2006: 168). Stalinizm’den uzaklaşarak tek bir kişinin güç sahibi olmasını eleştirerek totaliter sistemden daha yumuşak bir döneme geçişin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapar. Moskova’daki bu siyasi gelişmeler Bulgaristan’da da etkisini gösterir.

1956 yılından sonra siyasi alanda ortaya çıkan özgürleşme hareketi kültürel hayatta da oldukça dikkat çekicidir. Jivkov’un, Çervenkov’dan farklı olarak yönetimde olduğu ilk yıllarda hedefi, sanatçılarla yakın temasta bulunmaktır. 1957’de “Plamık” (Alev), Literaturna misıl (Edebi Düşünce), “Rodna rech” (Ana Dil) gibi yeni dergiler kültürel hayatta yerini alır. Kültürel hayatta farklı düşüncelerin ifade edilebilmesi için atılan bu adımlar yazar ve şairlerin edebiyat ile ilgili farklı yaklaşımlarına yer verdiği bir alan olur.

Edebiyattaki en büyük değişim kuşkusuz ki sanatçıların bakış açılarındaki liberalleşmeden kaynaklanır. Her şeyden önce insani değerlerin ve toplumsal çağdaşlık kavramının yeniden ele alınmasına önem verildiği görülmektedir. Diğer taraftan, sanatçılar ulusal tarih ve kültürel zenginliklerden faydalanmış, köklere dönüşün de

önünü açmışlardır. Bu yaklaşımlar edebiyatta türlerin, temaların ve üslupların genişlemesine, bireysel yaratıcı söylemlerin çoğalmasına neden olmuştur. Kültürel yaşamın, ortaya çıkan yeni edebî yayımlar ve daha özgürlükçü ifade platformları sayesinde zenginleştiğini ifade etmek gerekir (İgov 1996: 511).

Fikirlerin ve edebiyatın sansürlendiği Stalinist dönemde Nikolay Liliev, Konstantin Konstantinov, Simeon Radev, Vladimir Vasilev, İvan Radoslavov, İvan Meshekov, Atanas Dalchev, Asen Hristoforov gibi sessizliğe gömülen edebiyatçılar, Bulgaristan’da “*sosyalist gerçekçilik edebiyatının evcilleştirildiği*” (Doynov, 2011: 13) ve “çözülme dönemi” olarak adlandırılan bu yeni süreçte yaratıcılıklarına devam ederler. Art arda özgün eserlerini yayımlamaya başlarlar.

Bu sayede 60’lı yıllarda Bulgar edebiyatında önemli başarıların ortaya çıkması için gerekli koşullar sağlanır. Lyubomir Levchev’in “*Zvezdite sa moi*” (*Yıldızlar Benim*, 1957), Vladimir Bashev’in “*Trevojni anteni*” (*Endişe Antenleri*, 1957), Stefan Tsanev’in “*Chasove*” (*Saatler*, 1960), Konstantin Pavlov’un “*Satiri*” (*Hicivler*, 1960) gibi Bulgar şair ve yazarlar ile onların başlıca eserleri ön plana çıkar (Cholakov, 2001:170).

1962 yılı Bulgar edebiyatında liberalleşmenin zirve olduğu dönemdir. Bu dönemde Georgi Jagarov, Lyubomir Levçev, Stefan Tsanev gibi sanatçılar şiirlerde serbest nazım şekli ile ilgili tartışmalara girerler. Bu dönemde edebiyat eserlerinde duygusal etkinin önemli olduğu görüşleri sanatçılar arasında tartışma konularından bir diğeridir. Sanatçılar, edebiyat eserlerinde politik ve ideolojik fikirlerini yansıtabilmeyi hedefler. Sanatçılar arasındaki bu kıvılcım yetkilileri endişelendirmeye başlar. Sanatçıları kontrol altında tutmak için “aydınlar, gençler, din adamları arasındaki düşman unsurlara karşı istihbarat çalışması yürütmek için” bir departman kurulur (Kalinova, 2011: 222).

Bulgaristan’da devlet kontrolünde olan “Bilgarski pisatel” (Bulgar Yazarı) yayınevi Bulgar edebiyatının mirası olarak gördükleri İvan Vazov, Pencho Slaveykov, Kril Hristov, Anton Strashimirov, Peyo Yavorov, Dimcho Debelyalnov, Nikolay Liliev, Nikola Furnajiev gibi birçok yazarın eserlerini tekrar yayımlar. Bu eserlerin yeniden gündeme gelmesinin başlıca nedeni, sosyalist gerçekçiliğin yaratmaya çalıştığı sosyalist bilincin oluşturduğu sosyalist bireyselliğin karşısında ulusal bir tınıya sahip yurttaşlara sosyalizm öncesi kimliklerini yani ulusal ve özgün seslerini anımsatmalarıdır.

Özellikle de 1965-1966’da kültürel alanda parti politikasının yumuşaması, daha özgür ve eleştirel eserlerin yayımlanmasına olanak sağlar. Toplumun eksiklerinin doğrudan eleştirildiği eserler ortaya koyan sanatçılara bu alanda büyük bir kapı açılır (Kalinova, 2011: 256).

Anton Donchev’in “*Vreme razdelno*” (Ayrılık Zamanı, 1964), Genç Stoev’in “*Tsenata na zlatoto*” (Altının Değeri, 1965), Vera Mutaftchieva’nın “*Sluchayat Cem*” (Cem Sultan Olayı, 1967) başlıklı eserleri tarihi nesir türünde yayımlanır. Bu tarihsel metinlerin ortak noktası Bulgar kimliği bilincini pekiştirme çabalarıdır. Dolayısıyla sert Sovyet doktrininden ulusal söylemlere bir geçiş yaratmaları bağlamında önem taşımaktadır.

Çeviri faaliyetlerine de sıklıkla yer verilerek Immanuel Kant, William Shakespeare gibi isimlerin eserleri Bulgarcaya çevrilir.

Nesir türündeki bu gelişmelerin benzerlerini şiirde de görmek mümkündür. Sadece politik şiirlerin ve partinin ön gördüğü biçimlerin varolduğu Stalinist dönemin aksine sanatın yeniden özgür ruhuna kavuştuğu bu yeni dönemde farklı şiir türleri okurun karşısına çıkar. Burada hem içerik hem de biçimsel değişikliklerin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Linguistik şiir ve somut şiir gibi biçimselliğiyle ön planda olan şiir türlerinin yanı sıra partinin yarattığı sahte söylemin aksine gerçek toplumsal

meseleleri, savaş, kadın, aşk, din ve felsefe konularını ele alan şiir türleri de ortaya çıkar.

Bu gelişmelerin yaşandığı çözülme döneminde Bulgaristan'ın cesur kadın şairi Blaga Dimitrova'nın da sanat etkinliğinde bazı değişimlerin yaşandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Stalinist dönemde sosyalist gerçekçi doktrinin ön gördüğü ilkeler doğrultusunda şiirler yayımlayan şair 1956 yılından sonra partiye ve ideolojiye yönelik fikirlerini değiştirmiş ve bu değişim de sanatına yansımıştır. İyi niyet ve umutla bağlandığı partinin özgürlükten çok farklı bir görünüme bürünmüş prangalar getirdiğini fark ettiğinde kendi yolunda ilerlemeye karar vermiştir. Bu bağlamda sosyalist gerçekçi dönemi Dimitrova'nın kariyeri açısından bir umut dönemi olarak tanımlarsak çözülme sürecini de bir hesaplaşma ve özgürleşme dönemi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Neden hesaplaşma sorusunun cevabını Stalinist dönemin gerçekleriyle yüzleşmesine bağlamak mümkündür. “Çözülme dönemi”nde yazmış olduğu şiirlerde bu hesaplaşmanın izleri görülmektedir. 1960 yılında kaleme aldığı “*Rehabilitasyon*” (*İtibar-ı İade*, 1960) başlıklı şiiri bir hesaplaşma örneğidir. 1962 yılında yayımlanan “*Svetit v shepa*” (*Avucumda Dünya*) başlıklı kitabında yer alan bu şiiri 1944 yılının baharında komünist hükümet tarafından gerçekleştirilen açıklığa kavuşmamış ölümlerin ardından yazmıştır (Dimitrova, 2018: 277).

Şiir, Polonyalı kadın şair Wisława Szymborska'nın “*Rehabilitacja*” (*Rehabilitasyon*, 1956) şiiri ile aynı başlığı taşımaktadır. Szymborska, şiiri Polonya'da 1948 yılında idam edilen László Rajk'ın 1956 Macar Ayaklanması sırasında haksız yere idam edildiğinin öğrenilmesi üzerine yazmıştır (Vardal Atak, 2022: 287). Yazılış tarihleri açısından ve Blaga Dimitrova'nın Wisława Szymborska'dan çeviri şiirler yapmış olması nedeniyle Polonyalı şairden etkilendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dimitrova, Szymborska gibi “*Rehabilitasyon*”da haksız ölümlerin ülkeye

kara bir leke bıraktığını dile getirirken, ölenleri kahraman olarak betimler:

İTİBAR-I İADE

*Kapkara leke - hâlede aydınlanan.
Ölümüne nefret- ölümünden sonraki sevgide.
Suskunluk-kahramanın isminde.
Sağır unutulmuşluk-halkın hafızasında.*

*Ya kurşunlanmış göğüsteki ızdırıp?
(Dimitrova, 2018: 31)*

РЕАБИЛИТАЦИЯ

*Черното петно – изгряло в ореол.
Смъртната омраза – във посмъртна обич.
Премълчаването – в име на герой.
Глухата забрава – във народна памет.
Ами мъката в простреляната гръд?
(Dimitrova, 2018: 31)*

Parti propagandasıyla biçimlenmiş sosyalist gerçekçilikten kopuşu ve bu dönem gerçekleriyle hesaplaşması “*Rehabilitasyon*” (*İtibar-ı İade*, 1960) gibi politik şiirlerinde yer almasına karşın Dimitrova’nın sanatsal anlamda kendi özgün sesiyle yapıtlar ortaya koyması ilk defa 1959 yılında yayımlanan “*Do utre*” (*Yarına Kadar*) başlıklı şiir kitabıyla gerçekleşir. Bu kitap, şairin sosyalist gerçekçilikten uzaklaştığı ilk özgün yapıtı olarak okurun karşısına çıkar. Komünist ideolojinin dayattığı şiir anlayışından ve güdümlü estetik normlardan uzak, insanın ve dünyanın sorunlarına yönelen bir eser olarak dikkat çeker. Şairin bu kitabı ile duyguya dönüş başlar ve aşk teması şiirlerine girmiş olur. Eserin temelinde ruhun açlığı, mükemmellik ve bütünlüğe duyulan özlem yatmaktadır (Likova, 1968: 202). Şiirde ilk dikkat çekici unsur bir kadının duygu yüklü

ve dokunaklı sözcüklerle sevdiği adama hitap etmesidir. Aslında sadece bu durum bile sosyalist gerçekçi şiir anlayışına göre bir skandal yaratmaya yeterlidir. Çünkü bilindiği gibi bu doktrin sosyalist bireyselliği yaratmaya çalışırken öncelikle cinsiyet kavramını silmeye çalışır. Kadının ve erkeğin cinsiyetleriyle ya da duygusallıklarıyla ön plana çıkmaları özgün birer varlık olmalarının bir göstergesidir. Bu ise ruhların mühendisliğine soyunmuş kişilerin asla onaylamayacağı bir durumdur. Dolayısıyla kadın ve erkeğin birbirine beslediği aşk yerini sosyalist gerçekçilikte partiye duyulan aşka bırakır. Oysa Dimitrova, “*Do utre*” (*Yarına Kadar*) şiirinde lirik öznesinin aşk ve özlem duygularıyla sevgilisine seslenişini kaleme alır. Yarına kadar göremeyeceği sevgilisinin sıcaklık elini, yakıcı sohbetini ne kadar özleyeceğini anlatan kadın büyük bir heyecan içerisinde:

YARINA KADAR

*-Yarına kadar!- diyorsun sen ve gidiyorsun artık.
Ben ise korkmuş bakışlarla uğurluyorum seni.
Yarına kadar... Ancak bu sonsuz gibi uzaktır.
Bunca saatler mi aramızda uzanacak?*

*Yarına kadar tanıyıp görememek
alnın üzerindeki değişken gölgeni,
elinin sımcıcak nabız atar sohbetini,
düşüncelerinin giz dolu kökenini.*

*Yarına kadar susuzluk içine düşersen
içebileceğin su kaynağın olamamak.
Soğuk üzerine eserse – ateşin olamamak.
Karanlık çökerse- ışığın olamamak.*

*-Yarına kadar! – diyorsun sen ve gidiyorsun,
benden cevap alamadığını duymadan bile.
Ben ise – Son günümüze kadar! – demeni
ve son güne kadar benimle kalmanı bekliyordum.
(Dimitrova, 2010: 19)*

ДО УТРЕ

- До утре! - ти казваш и тръгваш си вече.

А с поглед уплашен изпращам те аз.

До утре?... Но то е безкрайно далече.

Нима часове ще лежат между нас?

До утре да бъде за мен непозната
менливата сянка по твойто чело,
горещата, тупкаща реч на ръката,
на мислите тайното потекло.

До утре, ако ти е жадно, не мога
да бъда твой извор. Студенина
ако те облъхне - да бъда твой огън.
Ако ти е тъмно - твоя светлина.

- До утре! - ти казваш и тръгваш и даже
не чуваш, че отговор нямаш от мен.

- До сетния ден! - аз очаквах да кажеш
и с мен да останеш до сетния ден.

(Dimitrova, 1960: 19)

“Nenadeyno” (Ansızın) şiirinde “Dışarda savaş, karanlık ve korku/ İçim-güneş, şarkı ve heyecan dolu./ Aşk ise en güçlü savunmam oldu!” (Dimitrova, 2017: 113) diyen kadın şair, aşk şiirlerini kaleme alırken, gerçekten de büyük cesaret ve coşkuyla dizeleri ortaya koyar. Aynı zamanda aşk motifi, sanatçının yaratıcılığında özgürlük kavramının bir yansıması olarak belirir. Bunun nedeni aşk kavramının çağın baskın sisteminde insanların pas tutmuş zihinlerinde bir panzehir etkisi yaratmasıdır. İdeolojik aşk dışında herhangi bir aşkın yaşanmasına izin vermeyen Parti’nin karşısında içi her şeye karşı aşk dolu bir kadın olarak okur karşısına çıkar. Blaga Dimitrova’nın, “Pone” (Hiç Olmazsa) şiirindeki “Ben her zaman aşığım amma illa ki birisine değil! /Aşk içimi dolduruyor bir ihtimal gibi: /yıldızlı bir ışıldama için/sonsuzlukla birleşme için (...)” (2017: 81)

dizelerine bakıldığında aşk dinamiğinin özgürlükle nasıl yan yana yürüdüğü anlaşılır hale gelmektedir. Bu şiirlerinde özellikle carpe diem felsefesinin coşkusu da kendisini gösterir. Yaşamın kendisini kutsamasının, anı yaşamının değeri şairin aşk dolu dizelerinde kendini hissettirir.

Şair bu dönemin en çarpıcı aşk dizelerini yaratırken o güne değin yer verilmeyen şehvet duygusunu da vurgulamaktan çekinmez. Öyle ki şairin yine “*Do utre*” (*Yarına Kadar*) kitabında yer alan “*Byahme nay-blizki*” (*En Yakınlarıydık*, 1959) şiirinde bu erotik duyguları çok açık bir şekilde görmek mümkündür:

EN YAKINLARIYDIK

Seninle iyi arkadaş kalmamızı istiyorsun.

Bunu nasıl anlamalıyım?

*Şimdiye dek duyguyla eriyip birleşen parmaklar-
tokalaşırken ucu ucuna dokunsun şeklinde mi?*

*Şimdiye dek birbirini susuzlukla içen bakışlar-
uzaktan sadece selamlaşsın şeklinde mi?*

*Şimdiye dek birbirini acımasızca kavuran dudaklar-
arkadaşça sadece sohbet etsin şeklinde mi?*

Hayır biz iyi arkadaş olarak kalamayız.

Çünkü yoktur aşkın ortası.

Şimdiye dek en yakınlarıydık...Bundan sonra ise

Dünyada birbirine en yabancıyı biz olacağız.

(Dimitrova, 2010: 37)

БЯХМЕ НАЙ-БЛИЗКИ

Искаш с теб да останем добри познати?

Как да разбирам това?

*Длани, които до болка се стаяха сляти –
да се здрависват едва?*

*Погледи, дето до дъно се пиеха жадни –
леко да се поздравят?
Устни, които се пареха безпощадни -
дружески да си мълвят?*

*Не, ние не можем да бъдем добри познати.
Няма среда в любовта.
Бяхме най-близки... Затуй отсега нататък
Ще сме най-чужди в света.*

(Dimitrova, 1960: 70)

Aşk temasını sürekli tekrar eden şair, “*bir ressam gibidir, kendi Venüsünü sürekli resmeder*” (İliev, 1967: 61). Dimitrova’nın aşk şiirlerinin merkezinde bir kadın lirik özne bulunur. Kadın motifi de şairin en sık kullandığı motiflerin başında gelmektedir. Şiirlerin içeriği politika, toplumsal olaylar, ahlaki ve felsefi konular gibi farklı başlıklardan oluşsa bile tüm bu içerikler bir kadın öznenin bakış açısından anlatılır. Dolayısıyla kadının bakış açısı ve sesi sanatçının tüm eserlerine yansımıştır demek yanlış olmayacaktır. Kadının sadece hissettiği duygusal yoğunluğu değil yaşadığı zorluklara da değinen Dimitrova bir kadın olarak bunu en etkili biçimde ifade eden sanatçıların başında gelir. Edvin Sugarev, “*Şiirler acıdan doğar, gerçekten yazmanız için acı içinde olmanız gerekir. Blaga bu zanaatın ustasıydı, tanıdığım herkesten daha iyi bir ustaydı. Acıya dayanma gücü ve bu acıyı hemcinslerine karşı şevkat ve sevgiye dönüştürme becerisiyle gerçek bir kraliçeydi*” (Sugarev, 2012) der.

Şair, Bulgar edebiyatında daha şiirsel bir felsefe ile kadınların sessiz çılgınlığını, kadın olmanın zorluğunu, sevgisizliğin, fedakarlığın ve anne olmanın acısını 1966’da yayımlanan “*Obratno vreme*” (*Tersine Zaman*) başlıklı şiir kitabında “*Da bidesh jena*” (*Kadın Olmak*, 1965) başlıklı şiirinde ele alır. Burada betimlenen kadın sosyalist

gerçekçi doktrinin betimlediği kadın görüntüsünden oldukça farklıdır. Stalinist dönemde resmedilen kadın örneklerine bakıldığında işçi, duvar ustası, boyacı, tarlasını süren fiziksel özellikleriyle kadından çok erkeğe benzeyen, duygusal boşlukların bulunmadığı, partinin yılmaz bir neferi olarak erkeklerle yan yana mücadele eden figürlerin yer aldığı görülmektedir. Oysa bu resim, yaşamın olağan akışına oldukça terstir. Gerçekte bir kadının deneyimleri erkeklerden fiziksel ve duygusal olarak tamamen farklıdır. Dimitrova da şiirinde bu farklılığın altını çizmiştir:

KADIN OLMAK

*Kadın olmak, acı demektir
Genç kız olduğunda, acı
Sevgili olduğunda, acı
Anne olduğunda, acı
Ancak dünyadaki en dayanılmaz acı-
Bütün bu acıları tek tek
Hissedememiş kadın olmak
acıdır...*
(Dimitrova, 2010: 71)

ДА БЪДЕШ ЖЕНА

Да бъдеш жена- това е болка.

Когато ставааш девойка, боли.
Когато ставааш любима, боли.
Когато ставааш майка, боли.
Но най-непоносима на земята
е болката да си жена,
непознала всички тия болки
до една...
(Dimitrova, 2010: 71)

1967 yılında yayımlanan “*Osideni na lyubov*” (*Aşka Mahkûmlar*) kitabında yer alan “*Bremenna jena*” (*Hamile Kadın, 1967*) başlıklı şiirinde ise kadının içinde biriken acıları ve geleceğe inancını dile getiren şair, “hamile kadın” metaforuyla acılara gebe ve dünyanın tüm zoluklarını içinde taşıyan bir lirik özneyi betimlemiştir. Kadının içinde karanlığı delmek isteyen bir güç olduğunu ve bu güçle aydınlığa varacağına inanır şair. Şiirde, kadın dünyadaki tüm yıkımları, kötülükleri toplayıp yeniden güzel bir dünya var eden bir varlık olarak karşımıza çıkar. Şair, bilge kadının yeniliklerle birlikte ileriye doğru adım attığını betimler:

HAMİLE KADIN

*Ağır ağır yürüyor, görkemli.
Tüm acılarına gebe dünyanın.
Uğultu ortasında bir tek o dalmış,
dinliyor içinden gelen sesi,
nabız atışları yankısında.
Küçük bir yumrucuk var orada,
delmek isteyen dar karanlığı,
atlayıp güneşe çıkma çırpıntısında.
Yıkıntılar içinden geçiyor kadın,
kırım sonu cesetler arasından.
Nasıl da kalbinde yankılanıyor her şey!
Yeryüzünün her acısı bir acı onda.
Yıkıma uğratılmış bir dünyanın
sivri ve kaba parçalarını
yuvarlak rahminde topluyor:
bütünleyip yeniden yaratmak için.
Bilge ve kaygılı her adımı,
nazik bir kap içinde korur gibi
koruyor
derin gülüşünü geleceğin.
Ve ileri taşıyor yerküresini.”*

(Dimitrova, 1994: 23)

БРЕМЕННА ЖЕНА

Стъпва бавно и тържествено,
бременна със всички болки на света.
Тя е единствена сред грохата
се е вслушала навътре в себе си
в чудото. Кое то там трепти.
Там едно юмруче удря
да пробие тази тясна тъмнина
и на слънце да изскочи
Тя минава през разрухата
и през сечището от убити.
Как отеква всичко в нейното сърце!
Всяка
земна пукнатина я боли.
Тя събира вред парчетата
на разсипания свят
в своята закръглена утроба-
цял и нов да го пресъздаде.
Стъпва мъдро и загрижено,
пази в себе си като в създ.
оня крехък смях на бъдещето.
И напред тя носи земното кълбо.
(Dimitrova, 1970:12)

Yukarıdaki şiirde kadının gücüne ve bilgeliğine vurgu yapan Blaga Dimitrova, Julia Kristeva'ya göre sadece kadınlar için değil herkes için yazmaktadır. Ayrıca Kristeva, Blaga Dimitrova'nın kadın kahramanını "(...) kulağa ne kadar yüce gelse de bilimin beyazlarında, haritadaki beyaz yerlerde, kalbin beyaz yollarında koşan, kısa sürede kendine gelmiş, huzursuz ve arayış içinde olan modern kadındır" şeklinde betimler (1967: 216).

Blaga Dimitrova, özgün temaların yanında biçimsel olarak da farklı denemeler yapmaktan kaçınmaz. Şiirin geleneksel kurallarını yıkarak yaratıcılığında yeniliklere doğru yol alır. Blaga Dimitrova'nın şiiri, olgusal dünya ile sözcükler arasında ütöpik bir

köprü inşasına katkıda bulunarak dilin, anlatılamaz olanın gücünden yararlanarak yeni topraklar fethetmek için verdiği mücadeleye okuyucuyu da çağırır (Protohristova, 2002: 139). Linguist şiir denemelerine de şair bu dönem başlamış olur. Özellikle neologizm ve biçimsel deformasyonlardan faydalandığı 1965 yılında kaleme aldığı “*Prevrishenie*” (*Dönüşüm*, 1965) başlıklı şiiri bu yeni biçim denemelerinin örneklerinden birini oluşturur. Şair, *güneş* anlamındaki “*слънце*” ve “*baş*” anlamındaki “*глава*” kelimelerini birleştirerek yeni bir sözcük olan “*güneşbaşı*” anlamına gelen “*слънцеглаво*” ile yeni bir kelime türetmiştir. Sonsuzluk olarak sembolleştirilen güneşbaşı ağaç şairin zamana bakış açısını da yansıtmaktadır:

***DÖNÜŞÜMLER*⁸²**

*Güneşbaşı bir ağaç
balta ile kesilmiş
bu beyaz kâğıt uğruna
ki şu an anlattığım
güneşbaşı bir ağacın
nasıl balta ile kesileceği
zaman tarafından.
Ve hep bu şekilde – sonsuz.
(Dimitrova, 1982: 242)*

ПРЕВРАЩЕНИЯ

*Едно слънцеглаво дърво
било отсечено с брадва
заради този бял лист,
на който сега описвам
едно слънцеглаво дърво,
което ще бъде отсечено
от времето с брадва.
И тъй нататък без край.
(Dimitrova, 1982: 242)*

⁸² Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu.

Bu noktada kısaca linguist şiirden söz etmek gerekir. Şiirde semantik ve sentaks kurallarının bozulmasıyla oluşturulan bu şiir, kelimelerin eksitilmesi, dilde var olmayan yeni kelimelerin türetilmesi, kelime köklerinin ya da seslerinin parçalanması ve deformasyona uğratılması yöntemleriyle ön plana çıkar. Köklerinin fütürist şiire uzandığı, tüm düzenin alt üst edildiği bu yeni şiir türünü Dimitrova'nın seçmesi bir tesadüf değildir. Tıpkı aşk motifinde olduğu gibi kalıplara sığdırılmaya çalışılan özgür düşünceyi açığa çıkarma yollarından sadece bir diğeridir. Linguistik şiir, baskıcı politik düzenin yaratmaya çalıştığı tek tip sanat anlayışını yıkan bir girişimdir. Biçimin karmaşıklığının verdiği mesaj doğrudan okurun özgür düşünce yönüne hitap etmektedir. Bu noktada Dimitrova'nın linguistik şiir denemelerine özgürlük arayışının bir başka yöntemi olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Bu türde edebî yaratıcılığının olgunluk döneminde de sıklıkla eserler veren şair, özellikle ve sıklıkla neologizme başvurur. Bu tekniğe olan ilgisini ise şu sözlerle ifade eder:

Yeni kelimeleri bilinçli olarak kullanıyorum. (...) Neologizm bir zorunluluktur. Yanlış ifade bile kalıpları kırmak, rahatsız etmek, uykudaki hassasiyetimizi uyandırmak, heyecan uyandırmak için gereklidir. (...) Çoğu kelimeyi çocukluğunuzdan beri kullanıyorsunuz, aynı şekilde tekrarlıyorsanız işe yaramazlar, tekrardır, taklitçiliktir. Kopya her zaman orijinalin soluk bir gölgesidir. Neologizmin riskleri çok yüksektir, çünkü onu siz icat ediyorsunuz, alışıyorsunuz ancak herkes buna alışmaz. Ve her şiirsel yeni sözcük Bulgar morfolojisine o kadar uymaz ki, arzu edilen isteği bile uyandırmaz...hatta hoş olmayan çağrışımlar bile yapabilir. Bunun için risk almanız gerekiyor, hatta dilinizin uydurma olduğu yönünde adınız çıksa bile. Böyle kelimeleri aradığım bir süreç vardı, bilinçten çok uzak yerdeki kelimeler şu an bana gerekli, o kelimeler diğer başka kelimelerle yan yana, kelimedenden oluşan yeni bir parçacık, yeni ahenk, yeni bağlam. (...) Yeni kelime, dilin yerleşik katmanlarını harekete geçiren, yığınları eşeleleyen bir köstebek gibi birdenbire ortaya çıkan, olağan düzeni birdenbire değiştiren özel bir aurayı da beraberinde taşır (Rokanov, 2002: 19-20).

Şiiri hem içerik hem de biçimsel yönleriyle ele alan şair şiir sanatı üzerinde düşünen ve bu konuda da yapıtlar ortaya koyan Bulgar sanatçılardan biridir. Bilindiği gibi şiir sanatı üzerine yapılmış değerlendirmeler antik çağlardan beri süregelmektedir. Şairin “*Obratno vreme*” (*Tersine Zaman*) kitabında yer alan 1966’da kaleme aldığı “*Ars Poetica*” (*Ars Poetica, 1966*) eseri işte bu şiir denemelerini anımsatan bir yapıttır. Horatius’un M.Ö. 19. yüzyılda yazdığı *Ars Poetica* (*Şiir Sanatı*) başlıklı eserine bir gönderme olarak biçimlendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Horatius, şiir ve dramının seyirci üzerinde etkili olabilmesi için nasıl yöntemlerin uygulanması gerektiğini bu eserinde anlatmıştır (Artemel, 2016: 6). Dimitrova da “*Ars Poetica*” (*Ars Poetica*) şiirinde şiir sanatını ve estetiğini şiirin biçimsel ve tematik olarak nasıl olması gerektiğine vurgu yaparak şiir sanatının ilkelerini belirler. Kısacası şiirin konusunu yine şiirin kendisi oluşturur demek mümkündür.

Elbette şairin 20. yüzyılda üzerinde düşündüğü sanatıyla antik çağın estetik anlayışıyla oluşmuş şiir sanatı arasında oldukça büyük farklar vardır. Savaşlarla despotik bir düzenle biçimlenen sanatın içinde şiirin kendi yolunu bulabilmesi için öncelikle cesur ve hızlı olması gereklidir.

Ars Poetica şiiri, önemli Stoacı filozofların arasında yer alan Marcus Aurelius’un “*her gününü son günün gibi yaşa*” ünlü sözünü çağrıştıran “*her şiirini sonuncusu gibi yarat*” dizesiyle başlar. Stoacı felsefeyi çağrıştıran bu giriş şairin şiirsel yaratıcılığa bakış açısını yansıtmaya açısından oldukça dikkat çekicidir. Tarihsel, toplumsal ve politik birçok deneyime sahip Dimitrova, her türlü zorluğun ve yoksunluğun karşısında yazmaya devam etmenin öneminin altını çizer. Terörle biçimlenmiş bu çağda her sözü idam öncesi son bir söz söyler gibi ifade etmek gerekir:

ARS POETICA⁸³

*Her şiirini sen
sonuncusu imiş gibi yarat.
Stronsiyum ile zenginleştirilmiş,
terör ile şarj edilmiş,
ses üstü hızla uçmuş bu çağda
ani gelir ölüm bir daha ve daha.
Her sözünü sen, idam öncesi
son bir mektup, duvara kazınmış
çağrı imiş gibi gönder.
Hakkın yoktur yalancı olmaya,
küçük bir oyun dahi oynamaya.
Vaktin olmayacak çünkü
hatalarını düzeltmek için.
Her şiirini sen
özlü ve acımasızca
kanınla yaz, vedalaşıyormuşçasına.
(Dimitrova,1982: 242)*

ARS POETICA

*Всяко свое стихотворение
ти създавай като последно.
В твоя век, наситен със стронций,
зареден с тероризъм,
литнал с ултразвукова скорост,
все по-внезапно идва смъртта.
Всяка своя дума изпращай,
както сетно писмо пред разстрел,
врязан зов в зида на затвор.
Нямаш право ти на лъжа,
даже на малка игра красива.
Няма просто време да имаш
своите грешки сам да изправиш.
Лаконично и безпоощадно
всяко свое стихотворение
с кръв написвай като прощално.
(Dimitrova,1982: 242)*

⁸³ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu.

Şiir konusundaki görüşlerini “Glas” (Ses) başlıklı şiir kitabında “*Spor za poeziyata*” (Şiir Üzerine Tartışma, 1984) başlıklı şiirinde de sürdürür. İki kişinin şiir hakkındaki farklı görüşlerini sıraladıktan sonra şiirin sonuç bölümünde Dimitrova kendi düşüncelerine yer verir. Ona göre şiir son gününü yaşamasına rağmen aydınlık gözleriyle ışığa korkusuzca giren bir yusufçuğun kendisidir:

ŞİİR ÜZERİNE TARTIŞMA

*Günün kıyısında oturuyorduk-
gerçek şiirin ne olduğu konusunda
tartışmaya dalmış iki şair
ve onları suskuca dinleyen ben.*

*-Şiir diyordu, biri-
kuşkusuz ki, sadeliktir.
Şiiri karmaşık düşüncenin
girdaplarından kurtarmalıyız!
Bulanıklığa yeter artık!
-Tam tersi!, diye itiraz ediyordu
kendinden daha z emin olmayan diğeri.
Şiir, sıradanlığın sığıklarına batmış.
Onu karmaşık düşüncenin
derinliklerine çekmeliyiz!
Gevşenilmiş samana yeter artık!*

*Bir o, bir bu kıyıya çarpıyordu tartışma
durmadan köpüklenerek.
İkisinin arasından daireler çizerek
bir yusufçuk uçu.*
*Kanatçıları, ona ait olan
son güneş gözlü günün
üstünkörü gülümsemesini taşıyordu.
Ve ok gibi, doğrudan,
gecenin derin kucağına fırladı.*

*Yusufçuk sadelik değildi,
karmaşıklık ise hiç*

*O, şiirdi.
(Mevsim, 2004: 33)*

СПОР ЗА ПОЕЗИЯТА

*Седяхме на брега на деня - двама поети, погълнати
от спор какво е истинска поезия, и аз, която ги слушах
мълком.*

*- Поезията - твърдеше единият без капка съмне-
ние - това е простота. Трябва да я изтръгнем най-
после от въртопите на сложността!*

*- Напротив! - възразяваше другият, не по-малко
убеден. - Поезията е затънала в плитчините на еле-
ментарното. Трябва да я изтеглим към дълбините на
сложното мислене!*

*Спорът се биеше ту в отсамния, ту в противополож-
ния бряг и все повече се разпенваше.*

*Едно водно конче закръжи между двамата. Крилицата
му носеха беглата усмивка на слънцеокия ден, послед-
ния, с който то разполагаше. И се стрелна право към
вечерта.*

*Водното конче съвсем не бе простота, нито пък
сложност.*

То бе поезия.

(Dimitrova, 2004)

Yine aynı yıl kaleme aldığı “*Obratno vreme*” (*Tersine Zaman*, 1966) başlıklı şiirinde şairin zamana ve çocukluğuna dönüşü anlatılmaktadır. Orada insanın sonsuz kaynakları ve şiirin temiz kaynakları bulunmaktadır (Zdravko, 1973: 153). Bulgar edebiyat eleştirmeni Rozaliya Likova, bu eseri Blaga Dimitrova’nın yaratıcılığında dönüm noktası olarak tanımlar (Valcheva, 2014).

Çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık ve ölüm gibi evrelerden oluşan yaşam süreci Blaga Dimitrova’nın “*Obratno vreme*” (*Tersine Zaman*) şiirinde kronolojik doğrusallığını yitirir. Şiirde zaman kavramı Aristoteles’nun zaman kavramı ile benzerlik gösterir. Aristoteles’in zamanı bir çember olarak tanımlanır (Aristoteles, 1996: 13).

Yani zaman doğrusal bir çizgide ilerlemez, çember olarak devam eder. Aslında kesin bir bitiş noktası olarak kabul edilen konum, bu sarmal zaman anlayışına göre yeni başlayacak olayların başlangıç evresidir. Tıpkı bu zaman kavramına benzer şekilde Blaga Dimitrova'nın şiirinde de sarmal zaman anlayışı yer almaktadır. Okur, ölümün ardından bir bitiş ile değil başlangıç olan çocuklukla karşılaşır. Blaga Dimitrova'nın “*Onu tekrar kurabilsem şimdiki zamanın gerisine (...)*” mısralarından da görüldüğü üzere sarmal zaman şeması içinde bitmiş kabul edilen geçmiş, yeni ihtimallere kapı açacak şekilde geleceğe dönüşecektir. Şair, “*Ölüm geçmiş olsun/ gelecekse – çocukluğum*” mısralarında bu durumu açıkça vurgular:

TERSİNE ZAMAN⁸⁴

*Kalbinle birlikte durdu
eski ve dakik saatin.*

*Ve belki son yalnızlığında
endişeli tik-taklardı o:
–sayılı saatler kalıyor!
Gürültüden ise sağırmışım ben.*

*Onu tekrar kurabilsem
şimdiki zamanın gerisine,
durmuş kalbin çarpabilse yeniden.*

*Yelkovanı dönebilse
bir kerecik tersine –
kendi antidünyamıza girebilsek ki,*

*Ölüm geçmiş olsun,
gelecekse – çocukluğum.
(Dimitrova, 1982: 209)*

⁸⁴ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu.

ОБРАТНО ВРЕМЕ

*Часовникът ти стар и верен
замря със твоето сърце.*

*И може би във самотата
тревожно е тиктакал той:
– остават часове броени!
Но глуха съм била от шум.*

*Да бих могла да го навия
сега през времето назад,
да затупти сърцето спряло.*

*Стрелката да се завърти
веднаж в обратната посока –
да влезем в своя антисвят.*

*Да стане минало смъртта,
а бъдеще – пак мойто детство.
(Dimitrova, 1982: 209)*

Zaman konusu Dimitrova'nın 1968 yılında "Migove" (Anlar) kitabında devam etmektedir. Kitapta yer alan "V tirsene na miga" (An'ın Arayışında) şiiri, zamanın karşısında insanın geçiciliğinin altını çizerken, varoluşsal felsefenin derinliğini hissettirmektedir. Şair, şiirde zamanı somutlaştırırken an'ı ve zamanı sorgular. "Soğuk bir giyotin gibi boynuna akması" mısraları sürrealist ressam Salvador Dali'nin "Eriyen Saatler" (Belleğin Azmi) tablosunun somutlaşmış şekli gibidir. Ayrıca saatin tik-tak sesleri akla ölümü getirmektedir. Sürrealizmin yanı sıra şiirde fütürüst bir ton olduğunu ifade etmek gerekir. Blaga Dimitrova, master tezinde fütürist şair Vladimir Mayakovski üzerinde çalışmıştır. Bu bağlamda yaratıcılığının köklerinde Mayakovski'den bazı notaların olması şaşırtıcı değildir. "An'ın Arayışında" şiirine bakıldığında da

Mayakovski'nin "*Omurganın Flütü*" şiirden bazı dizeler okurda çağrışım yapar. "(...) yıl, gün, tarih, ne varsa unutacağım hepsini./ tek başıma kapanacağım bir yaprak kâğıdın önünde. /yaratsın insanüstü mucizesini /acıyla aydınlanmış sözcükler." (Mayakovski, 2012) dizeleri, an'ın peşinde duraksayan Dimitrova'nın arayışını çağrıştırmaktadır.

AN'IN ARAYIŞINDA

An... Acaba onu kaçırmış mıyım?

Yoksa hâlâ içimde mi?

Yoksa gerçekleşmemiş mi?

An... Avucumda havayı yakalıyorum.

Nedir? Geçmiş mi, gelecek mi?

Yoksa enseme soğuk bir giyotin gibi

Saatın saçağından tik-tak diye

damlayan şimdiki zaman mı?

Bazen yavaş yavaş sessizleşen

bazen de çan yankısıyla

delice çarpan kalbimin sarkacında mı?

şimdi – önce, az sonra – şimdi!

(...)

(Dimitrova, 2003: 69)

В ТЪРСЕНЕ НА МИГА

Мигът...Нима съм го изпуснала?

Или все още в мене трае?

Или не се е състоял?

Миг...В шепи въздуха ловя.

Какво е?Минало ли, бъдеще?

Или отронено сегашно

изпод капчука на часовника:

тик-так – и капне на врата ми

като студена гилотина.

*В махалото ли на сърцето,
което ту замира бавно,
ту лудо бие с ек камбанен:
сега- преди, след миг – сега!
Изплъзва ми се в звънки празници,
стопява ми се в топли ноци
в топлинята на страст и сън.
Къде си, миг? Кога и как?
Отде ли да те засека?
Усещам само в звездни делници:
внезапни болки ме пронизват
и дават вътре в мен искра.
Или е късно съеднение?
А може би си миг родилен?
Не спирай, миг, за да те търся!
(Dimitrova, 2003: 69)*

İnsanın geçiciliği kadar ölüm teması da bu dönem şiirlerinde sıklıkla okurun karşısına çıkar. Özellikle babasının 1962 yılında ölümünün ardından “*Rekviem*” (*Ağıt*) başlığı altında kaleme aldığı şiirleri çoğunlukla ölüm temalıdır. Ağıt türünde yazdığı bu şiirlerde erkek figürü ön plandadır (Zdravko, 1973: 153). Bulgar şair Edvin Sugarev, Dimitrova’nın ağıt türünde yazdığı şiirler aracılığıyla ölen kişilerle diyalog içinde olduğunu ve amnezi hastalığına yakalanmamak için bunun yapılması gerektiğini ifade eder: “*Blaga, yaşamı boyunca ölümlerle nasıl konuşması gerektiğini biliyordu. Onun şiirlerine bakın, ağıt şiirlerine kulak verin, konusu bugün olduğu kadar geçmiş ve gelecek olan bu diyalogu yakalacaksınız*” (Sugarev, 2012).

Biçimsel olarak nesire yakın olan “*Edno shareno nishto*” (*Alacalı Bir Hiç*, 1967) başlıklı şiiri, Vietnam Savaşı’nın ortasında büyük bir kaosun ortasındaiken babasının ölümü üzerine yazdığı önemli şiirlerin başında gelir. Babasının hayatta

olduğu dönemde ona zaman ayırmamaktan yakının şair, ölüm kavramını “sonsuz bir hiçliğe” benzetmektedir. Nihilizmin yansıdığı şiirin dizelerinde babasını görmek yerine büyük bir meşguliyetle geçirdiğı ömrünü, dönüp baktığında koca bir “hiç” olarak betimler. Ayrıca babasının ölümünün ardından gittiğı yeri ise hiçlik olarak tanımlaması şiirinde Dimitrova’yı nihilizme yakınlaştıran bölümler olarak okurun karşısına çıkar. Nihilizmin izlerini Blaga Dimitrova’nın şiirlerinde bulmak şaşırtıcı değildir çünkü şair bu felsefeyi okuyarak değil yaşayarak deneyimlemiştir. II. Dünya Savaşı’nın ardından yaşanan değerler krizi, savaş sonrası dönemde kurulan düzenin yavaşça çürümesi, çöken ahlaki sistemin etkilerine doğrudan maruz kalması Dimitrova’nın nihilist düşünceye yakınlaşmasını olağan bir durum haline getirmiştir.

ALACALI BİR HİÇ⁸⁵

Bizim için zaman o kadar değerli ki, dünyadaki en değerli şeyi kaçırabiliyoruz.

Kendi babam için hiç zamanım olamadı.

Yıllar boyu hasta yatağında her şeye rağmen o beni hep bekledi; toplantı, acil görev, tüm beni yutan bir şeylerin birinden dönmemi.

*O zamanlar nerelerde olduğumu hatırlayamadığıma göre, neler yapmışım ki o kadar – gürültülü ve alacalı bir **hiç**.*

Döndüm ama babam beni göremediğinde, beni duya-madığı ve artık söyleyemediğinde uzun ve boş gecelerinde kalbinde olgunlaşan sözleri.

Şimdi ben onu bekliyorum uzun ve boş gecelerimde, bir an için bile olsa sesi dönebilse diye bekliyorum.

*Ancak bu defa o çok meşguldür herhalde büyük ve sonsuz **hiçliğin** içinde bir yerde.*

(Dimitrova, 1982: 197)

ЕДНО ШАРЕНО НИЩО

Толкова скъпим времето си, че изпускаме най-скъпото на този свят.

За своя баща все нямах време.

⁸⁵ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu

Болен на легло, той ме чакаше години наред да се върна от някакво заседание, от някаква належаща задача, от някакво поглъщащо ме всичко.

Щом не мога да си спомня къде съм била, какво толкова съм вършила, то е било едно шумно, шарено нищо.

Върнах се когато баща ми вече не можеше да ме види, нито да ме чуе, нито да ми каже думите, зрели в сърцето му през дългите празни вечери.

Сега аз чакам през дългите празни вечери, чакам да се върне поне за миг гласът му.

Но навярно и той е много зает някъде в голямото нищо.

(Dimitrova, 1982: 197)

Dimitrova, bir yandan edebi çalışmalarını sürdürürken diğer yandan savaş karşıtı tavır ve etkinlikleriyle de dikkat çekmeye devam eder. 1963 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu Asya ülkesi olan Vietnam'a saldırmasıyla başlayan ve on yıl süren savaşa Blaga Dimitrova sessiz kalmaz. Vietnam Dayanışma Komitesi'nin sekreterliğini yürütürken ülkeyi yaklaşık beş kez ziyaret eder. Kendisi de savaşın vahşetine tanıklık etmiş bir sanatçı olarak sadece ülkesinde değil dünyanın neresinde olursa olsun savaşın her türlüsüne karşı tepki vermekten çekinmez. Bu bağlamda Vietnam Savaşı'na dizelerinde yer vermesi şaşırtıcı değildir. Nikolay Vasilev şairin bu cesur tutumuyla ilgili şöyle bir yorumda bulunmuştur: *“Blaga'yı Vietnam hakkındaki gelişmeler oldukça rahatsız eder. Blaga, gözünden akan yaşı içine akıtır ve zorlukla yazmaya devam eder”* (Vasilev, 2006:173). Bu politik konu hakkında birçok şiiri ve eseri olan Blaga Dimitrova'nın 1966'da yazdığı *“Viet-Nam” (Viet-nam)* başlıklı şiirinde ülkedeki savaşın her şeyi nasıl paramparça ettiğine ve korkunç sonuçlarına vurgu yapar. Vietnam'da toprağın bölünmesiyle aileler parçalanıp kalpler kama ile doğranır, yangınlar ve patlamalar öyle yoğun ve güçlüdür ki gökyüzü bile yırtılır, dökülen kan toprağa karışır:

VIET-NAM

*Bölünmüş toprak. İkiye ayrılmış yatak.
Kanayan bir kalp kama ile doğranmış.
Eski bir tahta eşik ikiye kesilmiş,
babaların ve dedelerin adımlarıyla rendelenmiş.
Bir aile portresi ortadan koparılmış,
ölmüş annenin yüzünün ortasından.
Yıldırımdan yarılmış bambu gövdesi
Ayrılmış ırmak. Parçalanmış bir tarla.
Dağılmış ikiye bir avuç pirinç.
Yangın ve patlama ile yırtılmış bir gökyüzü.*

Akıtılan kan ise toprakta karışıyor.

(Dimitrova, 2010: 87)

ВИЕТ-НАМ

*Разделена земя. Разполовен нар.
Кървящо сърце, раздвоено с кама.
Вехт дъсчен праг, рендосан от стъпките
на бащи и деди, разсечен на две.
Семеен портрет, разрязан насред
през самото лице на покойната майка.
Разцепен от гръм бамбуков ствол.
Раздрана река. Разкъсана нива.
Разбита на две една шепа ориз.
В пожари и взрив разпрано небе*

Пролятата кръв се слива в земята.

(Dimitrova, 2010:87)

Şair savaşın böylesine paramparça ettiği bir coğrafya gibi şiirini de biçim olarak parçalara ayırmıştır. Savaş, öylesine paramparça eder ki kelimeleri bile ayırır. Şiir biçim olarak da parçalanmış cümlelerden oluşmaktadır. Blaga, şiirde “ikiye ayrılan, doğranmış, ortadan koparılmış, bölünmüş” kelimelerini, savaşın ayrıştırdığı,

parçaladığı, böldüğü Vietnam'da yaşanan katliamı ve savaşın insanlar üzerindeki etkisini yansıtmak amacıyla seçmiştir.

1967 yılında yayımladığı “*Osideni na lyubov*” (*Aşka Mahkûmlar*) Vietnam Savaşı ile ilgili kaleme aldığı şiir kitabıdır. Vietnam'daki vahşete dair birçok eser kaleme alan, Vietnam halkının acısıyla büyük bir dayanışma içinde olan Blaga, insanlık adına katkı sağlamak için savaş sırasında orada olup bitene şahit olan Vietnamlı bir kız çocuğu evlat edinir. Evlat edindiği Ha Thu Hoan için yazdığı “*Malkata Ha*” (*Küçük Ha*) başlıklı şiirinde Ha Thu Hoan küçük yaşına rağmen savaşın gerçek yüzünün bilincinde olan ve savaş iliklerine kadar hisseden bir çocuktur. Bombanın patlamasıyla öleceğinin farkındadır ve bu yüzden ailesi cesedine ulaşabilsin diye isminin yazılı olduğu bileklik taşır. Küçük kız çocuğunu şair savaşın olmadığı kendi ülkesine götürmeyi teklif eder ancak çocuk o kadar uzağa gidemeyeceğinin farkındadır. Savaşın küçük Ha'nın üzerindeki etkisini anlatan Blaga, Ha'yı “*gökyüzünün bile ona zarar vermeyeceği, kan yerine güllerin allandığı savaşın olmadığı*” yeni bir ülkeye götürmek istediğini şu satırlarla aktarır:

KÜÇÜK HA

-Kızım, bileğindeki o bileklik ne?

-Bak, adım yazıyor “Ha Thu Hoan, Hai Phong şehrinden, 5 yaşında.”

-Neden onu gece gündüz taşıyorsun?

-Bomba beni ezerse, beni tanısinlar diye!

-Dinle beni Ha, küçük titrek kuşum

Benimle gel, ülkeme!

Orada gökyüzü sana zarar veremez.

Orada sadece ırmakların sesi duyulur

Ve kırlangıçlar uçuşur,

Kan yerine al güller açar,

Gece ise tatlı rüyayı tamamlayabilmen için,

Parmak uçlarında yürür,

-Nerede senin ülken?
- Ey, güneşin batarken uyumaya gittiği yeri
görüyor musun? Haydi gidelim!
-O kadar uzağa gidemem,
bu küçük ayaklarla güneşe yetişemem!
(Dimitrova, 1970: 125)

МАЛКАТА ХА

-Момиченце, каква е тая гривна?
-Виж, пише мойто име: „Ха Тху Хоан,
от град Хайтон, на пет години.”
-Защо я носиш ден и нощ?
-Ако ме смаже бомбата, да ме познаят!
-Чуй малка Ха, запърхала ми птичко !
Ела със мене в моята страна!
Небето там не ще ти стори зло.
Там само ручейчета гърмолят
и ластовички в миг се стрелкат,
и рози аленеят вместо кръв,
а пък нощта едвам на пръсти стъпва,
за да догледаш сладкия си сън.

-Къде е твоята страна?

-Ей, видиш ли къде отива слънцето
да спи на залез? Хайде да вървим!

-Не мога толкова далече да вървя,
с крачета малки да догоня слънцето!
(Dimitrova, 1970:125)

Yukarıda da örneklerini verdiğimiz Blaga Dimitrova'nın Vietnam Savaşı ile ilgili kaleme aldığı bu dönem eserleri Bulgar edebiyatında o dönemde kaleme alınmış

en güzel savaş karşıtı eserler olarak tanımlanır (Natev, 1973: 1). “*Malkata Ha*” (*Küçük Ha*) şiiri kadar etkili Vietnam konulu bir diğer şiiri de 1967’de yazdığı “*Zaplaha*” (*Tehdit*, 1967) başlıklı şiiridir. Savaşın şair üzerindeki etkisini şiirin dizelerinde açıkça görmek mümkündür. Tüm dünyada savaş olduğunu belirten şair, herkesin tehdit altında olduğunu, savaşın insanları ve dünyayı yok ettiğini söyler:

TEHDİT⁸⁶

*Korkudan kalbim gittikçe küçülüyor,
küçücük bir nokta oluyor –
aciz, savunmasız ve yalnız.
Dünyada bir nokta tehdit altında.
Elektronik beyin ve radarlar
beni arıyor yok etmek için.
Eğer ölüm beni atlayıp geçerse,
demek ki, başka bir nokta seçilmiştir,
demek ki, her nokta tehdit altında.
Ve tüm dünya küçülüyor –
o kendi kendini tehdit ediyor.
Küçücük oluyor, bir tavşan kalbi gibi,
korkusunda aşağılanmış.
(Dimitrova, 1982: 255)*

ЗАПЛАХА

*Моего сърце от страх се свива,
става малко-малко като точка,
жалка, беззащитна и сама.
Застрашена точка на земята.
Електронни мозъци ме търсят
и радари да ме заличат.
Ако мене гибелта прескочи,*

⁸⁶ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu

*значи, друга точка е избрана,
значи, всяка точка е в опасност.
И се свива цялата земя,
тя самата себе си заплашва.
Става мъничка като сърце на заек,
унижено в своя страх.
(Dimitrova,1982: 242)*

Blaga Dimitrova, ülke dışındaki Amerikan işgalini her ne kadar açıkça ifade edip savaş karşıtı söylemlerini güçlü bir sesle dile getirse de içinde bulunduğu dönem ülke içindeki sıkıntıları bu yalınlıkta ifade etmesi için hala yeterince özgürlükçü değildir. Sanatçıların sesleri bu dönem sert baskılarla susturulur. Dimitrova bu engelleri aşabilmek için çeşitli kostümler kullanır. Bunlardan bir tanesi ve kuşkusuz ki en keskini ironidir. Dimitrova, ironinin gücü sayesinde en hassas içerikleri bile kolaylıkla dile getirir. Bu hassas konulardan biri de ulusal kökenlerdir. Bilindiği gibi Sovyet yönetimi hükmettiği tüm bölgelerde etnik ve ulusal kökenleri parçalayıp insanların zihnine sadece sosyalist bireyselliği yerleştirmeye çalışmış, bu sayede de sosyalist cumhuriyeti karıştırabilecek her türlü düşüncüyü daha başından bastırmıştır. Özellikle böyle konularda yazmak isteyen sanatçıları da engellemiştir. Sovyetleri ülkelerine özgürlük değil, aksine “kızıl bir pranga” getirdiğini fark eden Blaga gibi kimi sanatçılarsa halka kim olduklarını hatırlatan içerikler üretmekten vazgeçmemiştir. Dimitrova’nın “*Osıdeni na lyubov*” (*Aşka Mahkûmlar*) kitabında bulunan “*Bilgarska krv*” (*Bulgar Kanı*) bunlardan biridir. Şair, Bulgarların damarlarında akan gerçek Bulgar kanını okurlara ironik bir dille anımsatmaya çalışır. Bir zamanlar özgürlük için damarlarda akıp duramayan o canlı kan, şimdi şişelerde mühürlenmiş, kolilerde uzun yolculuklara çıkmış, bir Bulgar’ın ruhunu yansıtmaktan çok uzaktadır.

BULGAR KANI

*Muhafaza edilmiş kan, zaptedilmiş kan,
cam kaplarda mühürlenmiş kan,
uzun yola gönderilmiş kan.
Uyuşukluktan uyanacak,
sıcak bir kaynak olarak fokurdayacak
ve solgun damarlara akacak.
Üzerine kül serpilmiş haydut ateşi
bir anda onda yeniden alevlenecek
ve onu yiğit bir mücadeye atacak.
Kançılaryalarda, kafes- gişelerinde
atölye-kovanlarında, gürültülü depolarda ise
nöbet tutacak solgun kan bağışçıları.
Ve kanını uzaklarda
özgür olarak
özgürlük için savaştığını hissedecek.
(Dimitrova, 1970: 128)*

БЪЛГАРСКА КРЪВ

*Кръв консервирана, кръв усмирена,
кръв, запечатана в стъкленици,
в пратки потегля на дълъг път.
Ще се разбуди от сън летаргичен,
ще заклокочи в извор горещ
и ще се влее в угасващи вени.
Огън хайдушки, посипан с пепел,
в миг ще възпламне наново в нея
и ще я хвърли в храбра борба.
А в канцеларии, в клетки-гишета,
в цехове-кошери, в гръмки депа
кръводарители бледни ще бдят.
И ще усеят кръвта си далече
Свободна
да воюва за свобода.
(Dimitrova, 1970: 128)*

Dimitrova'nın sansürü aşmak için kullandığı kostümler ironiyle sınırlı değildir. Şair çeşitli yöntemler deneyerek sanat etkinliğini sürdürür. 1959'da kaleme aldığı ve Lilyana Dimitrova'yı konu ettiği "*Lilyana*" (*Lilyana*) başlıklı poemasında yer almaktadır. Poemanın lirik öznesi Lilyana Dimitrova çarlığın bir uzantısı olan hükümete karşı 1923 Eylül Ayaklanmasında direniş hareketinde yer alan genç komünist grubun bir üyesidir. Mahlas olarak Blaga ismini kullanan Lilyana Dimitrova, 1939'da komünist partiye üye olur. 1941'den sonra yasadışı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle bir sene sonra toplama kampında tutulur ancak oradan kaçmayı başarır. Bir süre Sofya'da kaçak olarak dolaşan Lilyana, Gençlik İşçi Birliğinde (RMS) sekreter olarak Plovdiv'de görevlendirilir. Orada bir kümese saklanır, ev sahibinin ihbarı üzerine polis tarafından ablukaya alınır. Tüm teslim ol çağrısına uymayan Lilyana Dimitrova, elindeki son kurşunla kendini öldürür. Blaga Dimitrova, komünist iktidarın gelmesi ile ilerleyen yıllarda artan zulüm ve cinayetlerden sonra hayal kırıklığına uğrar ve komünist partiye üye olmayı reddeder (Vasilev, 2015).

Blaga Dimitrova'nın böyle bir hikayenin öznesini, poemasına başkahraman olarak seçmesi bir tesadüf değildir. Yukarda sözü edilen, engelleri aşmak için kullandığı tekniklerden en önemlisine örnek oluşturan bir durumdur. Şair bir komünist mitine dönüşmüş bu ulusal hikayeyi bir kostüm olarak kullanarak, yaşadığı günün sorunlarına bir gönderme yapmaktadır. Bu kostümün farkına varamayan sosyalist gerçekçi statükocu anlayışa sahip kişilerce eser oldukça beğeni toplar: "*Blaga Dimitrova'nın Lilyana poeması anti-faşist konusu ile çağdaş edebiyatımızda önemli, başarılı ve ciddi bir eser olarak yerini almıştır*" (Grigorov, 1961: 166).

Dimirova bu sayede bu kostümün altına gizlenmiş mesajını sansüre ya da sorgulanmalara takılmadan okurlarına rahatça iletebilmektedir. Edebiyat tarihçisi Albena Vacheva konuyla ilgili şunları kaleme almıştır: Blaga Dimitrova'nın bu eseri

zamanın eleştirmenleri tarafından övgüyle karşılanmasına rağmen yüzeyin altına gizlenmiş derin mesajlar içeren bir eserdir. Yazar, bu poemayla partinin istediği mesajdan daha farklı gizli mesajlar içeren bir eser olarak yayımlar (Vacheva, 2014).

Her şeyden önce bir komünist figürün kullanılması, eserin yayımlanması açısından sanatçıya büyük bir kolaylık sağlamıştır. Bulgaristan’da antifaşist hareketlerin öncü ismi olan ve direniş sırasında kendisini öldüren bir başkahramanın Bulgar okuruna ilham vereceği düşünülür. Oysa burda ele alınan çağının kurbanı olmuş yitirilmiş yaşamlardan biridir. İdeolojinin teorisi ve pratiği arasındaki farkın altın çizilmeye çalışılmıştır.

Poemada, “Eylül Ayaklanması”nda yer alan komünistlerin, bir ulusal kahraman kabul edilen Zahari Stoyanov’un 1884’te yazdığı “*Zapiski po bulgarskite vistaniya*” (*Bulgar Ayaklanmaları Üzerine Notlar*) eserini örnek alarak çar yönetimine karşı ayaklanma başlattıklarına vurgu yapar. Kuşkusuz ki oldukça romantik ve idealist düşüncelere harekete geçilmiş bir eylem planıdır bu:

LİLYANA

Üç Kişi Uyumuyor

(...)

O Eylül gecesindeyse
ağır bir sepeti omuzlamış
Amcalarının gölgesi sessizce içeri girdi.

Çatı katına, eski eşyaların arasına
sakladılar onu korkmuş yüzlerle.

Bütün gün Zahari’nin “Notları”nı
okuyordu küçük çocuklara.

Lilya ise kendini kaybediyordu
akşamları durmaksızın dedesini dinlerken
gencecik kırışmış sakalıyla nasıl
Diyarbakır’dan sürgününden kaçtığını.

(...)

(Dimitrova, 1959: 12-13)

ЛИЛЯНА

Трима не спят

(...)

*А през оная септемжрийска ноц
у тях се вмъкна сянката безшумна
на чичо им, нарамил тежък кош.*

*Те на тавана между вещи стари
го скриха с изплашени лица.*

*По цял ден “Записките” на Захари
четеше той на малките деца.*

*А Лиля пък забравяше се цяла
да слуша вечер дядо си безспир.
как бягъл млад с брадата побеляла
от заточение в Диарбекир.*

[...]

(Dimitrova, 1959:12-13)

Oysa gerçekte bu romantik ideallerden oldukça farklı bir yaşamın onları beklediğini şair kendi deneyimlerinden de oldukça iyi bilmektedir. İdeallerdeki komünist yaşamı sürmek zordur. “Karanlıktaki ışık, kölelik içinde özgürlük, soğukun ortasındaki sıcaklık, çölde su (...)” olmak anlamına gelmektedir. Ve burada betimlenen “karanlık, kölelik ve çöl” aslında doğrudan sistemin kendisidir. Blaga Dimitrova özellikle 1948 yılından itibaren tek bir adamın iktidarına dönüşen komünist yönetimde bu gerçekliği bizzat kendisi de deneyimlemiştir. Gerçek bir söz söylemek için, köleliği göze almak gerekmektedir:

LİLYANA

Gizli Üniversite

(...)

Komünist olmak çok zordur.

Bu, geri kalmış yüzyılda

mucizevî bir gayretle

yarının insanına dönüşmek demek.

Karanlığın içinde aklının parlaması,

köleliğin içinde özgür olman,

soğukların ortasında ısı olman,

çöldeyse suya dönüşmen demek.

Daracık hapiste enginlik olman,

ağlama ile inlemelerin arasında şarkı olman,

kokuşmuş küfün ortasında ıtırli bir çiçek olman,

cehennemin dibinde ufuk olman demek.

(...)

(Dimitrova, 1959: 53-54)

ЛИЛЯНА

Таен университет

(...)

Да бъдеш комунист е много трудно.

То значи в изостаналия век

да се преобразиш с упорство чудно

във утрешен човек.

Сред мрака разумът ти да засвети,

сред робството да бъдеш свобода,

да бъдеш топлина сред мразовете,

в пустинята – вода.

Простор да бъдеш сред затвора тесен,

да бъдеш песен посред плач и стон,

уханен цвят сред застояла плесен,

вдън ада – небосклон.

(...)

(Dimitrova, 1959:53-54)

Böylesi güçlü bir yapıtı, Dimitrova gerçekten de edebi yolculuğunun başlangıç eseri olarak kabul etmiş ve şunları ifade etmiştir: “(...) *Ciddi bir edebî emek olarak ‘Lilyana’ poemasını sayıyorum. Çünkü yazım aşamasında birçok materyal topladım. Onu dil araçlarının, şeklin arayışında, insanın etik güç arayışında olduğu çok gayretli bir süreçte yazdım*” (Dobrev, 1973: 234).

Altmışlı yılların sonuna gelindiğinde ülke içerisindeki özgürlük ortamının yavaşça değişmeye başladığı görülmektedir. Politik koşullar farklılaşmış, baskılar yavaşça yeniden açığa çıkmıştır. Prag Baharı’nın yarattığı gerilim Bulgaristan’da da kendini göstermiş, yönetimin yumuşak yüzü eski sert haline dönmeye başlamıştır. Öyle ki Todor Jivkov, iç ve dış politikada Sovyetler Birliği’nin sert politikalarına sadık kalacağını, “*aynı kan dolaşımına sahip aynı akciğerlerle nefes alıp verebilen tek vücut*” sözleriyle ifade etmiştir (Crampton, 2007b:179). Bu değişim sanatta da etkilerini göstermiş, 56’ların bahar havası estiren coşkulu özgürlükçü söylemlerin yerini yeniden daha ağırbaşlı ve politik içeriklere bırakmıştır.

3.3. Kırılma Dönemi: Blaga Dimitrova’nın 1968-1989 Yılları Arası Şiirleri

Çekoslovakya’da 1968 yılında Komünist Parti’nin yönetimine Alexander Dubček’in gelmesiyle ülke içinde Moskova’nın sert ve baskıcı etkisinin azaldığı, daha özgürlükçü, ulusal değerlere önem verilen yeni bir dönem başlar. Ne var ki dünya siyasi tarihine Prag Baharı olarak geçen bu etkili süreci, Sovyetler Birliği kendisi için tehlikeli bir girişim olarak değerlendirmiş ve hızla eski düzeni sağlamak için harekete geçmiştir. Sovyetler Birliği, aralarında Bulgaristan’ın da bulunduğu Varşova Paktı’na üye ülkelerden oluşan neredeyse iki yüz elli bin kişilik bir orduyla 20-21 Ağustos 1968 yılında Çekoslovakya’yı işgal etmiş ve bu özgürlükçü hareketi sona erdirmiştir. Bu cesur hareket ve ardından gelen ağır hezimetin yankılarını tüm Demir Perde ülkelerinin

edebiyatında bulmak mümkündür. Bu bağlamda aynı tarihsel süreçte edebiyat etkinliğini sürdüren sanatçıların eserlerinde de bu izlerin yer alması şaşırtıcı değildir.

Komünist Parti'nin kontrolü “kadife eldiven içindeki” demir yumruk olarak gizlendiği için 70’lerde önde gelen bazı yazar ve şairlerin eserleri büyük bir dikkatle incelenmektedir. Partinin sanatçılar üzerindeki politikası “dizginlerin sıkılması” olarak değerlendirilir. Bir önceki dönemde rahatça eserler ortaya koyan isimlerin üzerinde yaratılan baskılar giderek artırılmış, özgür ifadenin yerine parti söyleminin geçmesi için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Döneminin cesur isimlerinden olan Blaga Dimitrova’nın da bu baskıların hedefi olduğunu belirtmek gerekir. Şairin “Septemvri” (Eylül) dergisinde yayımlanan şiirleri “ideolojik bakımdan karışık” ilan edilir ve şiirlerin yayımlanmasına izin veren editör işten kovulur. Şair özgür düşüncesiyle biçimlendirdiği eserlerini “Narodna mladej” (Ulusal Gençlik)’de aktarmaya devam eder. Buradaki eserlerinde “kahramanlık” gibi kavramların değersizleştirilmesini eleştirir. Aynı gazetede çalışan ve parti ideolojisini destekleyen Stoyan Daskalov, Blaga Dimitrova’yı bu açıdan eleştiri yağmuruna tutar (Kalinova, 2011: 352).

Bulgar sanatçılarına uygulanan bu baskıların amacı aydınları sindirmek ve Bulgaristan’a olası girişimlerin ve Prag’da yaşanan işgalin Bulgaristan’da da yaşanma olasılığının önüne geçmektir. Todor Jivkov bu amaçla sert politik faaliyetlerini sürdürmeye devam eder. Ne var ki Bulgarlar tarafından “Bulgar kültürünün beyaz kuşu” olarak adlandırılan kızı Lyudmila Jivkova⁸⁷ babasının bu sert tutumunun aksine hareket etme cesaretini göstermiş önemli isimlerden biri haline gelmiştir. 1971’de Kültür Sanat Komitesi Başkan Yardımcılığı görevine, 1975’te de Kültür Sanat Komitesi Başkanı görevine atanır (Crompton, 2007: 186). Bu görevlerinde Bulgar kimliğini ön plana çıkarma amacıyla faaliyetlerde bulunmuş, Batı’ya yaklaşımları yönünde diplomatik

⁸⁷ Lyudmila Jivkova (1942-1981): Bulgar tarihçi, siyasetçidir. Todor Jivkov’un kızıdır. Bulgar kültürünün beyaz kuşu olarak bilinen Lyudmila Jivkova, Oxford Üniversitesi’nde bir yıl eğitim görmüştür. Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesidir.

ilişkileri sıkılaştırmaya çabalamıştır. Ne var ki 1981 yılında vefat etmesiyle tüm çabalar son bulur.

25-27 Mayıs 1983'te Bulgar Kültürü IV. Kongresi düzenlenir. Lyudmila Jivkova'nın ölümünden sonra Blaga Dimitrova'nın *"bir şeyler artık tersine dönüyor, her şey kasapça ve zalimce kesilmeye başlanıyor"* (Kalinova, 2011: 403) sözleri edebiyat ortamındaki tedirginlik ve gerginliği gözler önüne sermektedir. Bazı yazar ve şairler zaten göz hapsindeyken onların eserleri yayımlanmaz.

Lyudmila Jivkova'nın, vefatının ardından yerine Georgi Yordanov⁸⁸ gelir ve kültürel olarak ülke daha sıkı bir sürece girer. 1990 yılına kadar devam edecek bu yeni süreçte sansür son derece sıkılaştırılır. Bulgaristan'da devletin elinde olan yayınevlerine gönderilen eserler ideolojik olarak uygun olmadığı takdirde yayınevi editörü tarafından yayımlanması durdurulur (Kalinova, 2011: 308). Üstelik sadece editörlerin uyguladığı sansür değil, sanatçıların kendilerine karşı uyguladıkları sansür de söz konusudur. Baskıların yeniden sıkışlaştığı günlerde sanatçılar daha fazla sorunla karşılaşmamak için doğrudan kendi düşüncelerine ve yaratıcılıklarına kendileri müdahale ederek etkinliklerini sürdürürler. Dimitrova'nın bu dönem ön planda olan otosansür konusunda yıllar sonra verdiği röportaj dikkat çekicidir: *"Otosansür, sansürden daha korkunçtur ve komünizm alışılmadık sonucudur. Düşündüğümüzü değil kabul edilebilir olanı yazmayı seçerek kendinizi sınırlandırırsınız"* (Nikolov, 1991).

Böylesi baskı rüzgarlarının estiği bu dönemde Dimitrova yine de sanat etkinliğini sürdürmeye devam eder. Önceki dönem başladığı linguistik, somut şiir gibi biçimsel denemeleri sürdürürken diğer taraftan daha sofistike temalarla, daha sert politik söylemli yeni eserlerle yaratıcılığına devam eder. Ancak, şunu belirtmek gerekir ki sanatçının bu dönem eserlerinin omurgasını yaratan en önemli şey yaşadığı kanser hastalığıdır. 1971 yılında meme kanseri hastalığına yakalandığını öğrenir. Ölümle bu

⁸⁸ Georgi Yordanov (1934-) Avukat, Bulgaristan Komünist Partisi'nde siyasetçidir.

ani ve gerçekçi yaklaşma Dimitrova'nın hem yaşama hem de sanata karşı bakış açısını belirgin ölçüde değiştirmiştir. Bu süreçte öncelikle komünizmin sanatçılara dayattığı sansür uygulamasını sorgular. Kendisine kısmen de olsa uyguladığı otosansürden, geçirdiği operasyondan sonra vazgeçen ve daha cesurca eserler veren şair, Londra'da vermiş olduğu röportajda şunları aktarır:

Hastalığım komünizm sisteminin dayattığı otosansürden kurtulmama yardımcı oldu. Kanser olduğumu öğrendiğimde kendi kendime şunu söyledim. Ametliyattan sağ çıkarsam kimse beni durduramaz. İstediğim her şeyi söyleyeceğim ve sonuçlarına katlanacağım. Ölüm hakkında düşüncelerim köleliğimin üstesinden gelmeme yardımcı oldu. Gençlere şunu söylemek istedim: ödün vermeyin, çünkü daha sonra o zaman söylemek istediklerinizi söyleyecek zamanınız kalmayabilir (Nikolov, 1991).

Şiirlerindeki biçimsel ve tematik yapıya bakıldığında da bu ağır deneyimin izlerine rastlamak mümkündür. 1974'te yayımladığı *“Kak” (Nasıl)* başlıklı şiir kitabında okur bu temalarla karşı karşıyadır. Kitapta yer alan *“Broeni migove” (Sayılı Anlar)* şiiri “memento mori” [fani olduğunu hatırla] felsefesini yansıtır (Natev, 1975: 189). Burada sanatçının bakış açısındaki değişim oldukça dikkat çekicidir. Bir önceki dönem şiirlerinde yaşamı kutsayan, carpe diem felsefesiyle bağdaşabilecek şiirler ortaya koyan şairin bu dönem okurun karşısına ölümü hatırla mesajını taşıyan yapıtlarla çıkmasını yaşadığı hastalıkla ilişkilendirmek mümkündür. Biçimsel olarak bakıldığında ise Dimitrova, *“broenite si zemni migove” (sayılı dünyevi anlarımız)* mısralarını hecelere böldüğü ve bu mısraları merdiven şeklinde yazarak anın akıp gidişini vurgulayıp yine ölüm kavramının altını çizdiği görülür. Bu biçimsel yeniliğin elbette

70'li yıllarda şiirde süregelen popüler biçimsel eğilimlerin bir etkisi olduğunu da belirtmek gerekir:

SAYILI ANLAR

*Ölümü düşünmekten kaçıyoruz,
onu bir uçurummuş gibi dolaşıyoruz.
Ve rahatça oturup kurulmuş
kapalı at gözlüklerimizin ardından
parmaklarımızın arasından kaçırıyoruz
sa*

yı

lı

dünyevî anlarımızı.

(Dimitrova, 2018: 56)

Броени мигове

*Избъгваме да мислим за смъртта,
заобикаляме я като пропаст.
И разположени удобно
зад плътно спуснати наочници,
пропуцаме през пръсти
бро*

е

ни

те

си

земни мигове.

(Dimitrova, 2018: 56)

Blaga Dimitrova, 1976 yılında “*Zabraneno more*” (*Yasak Deniz*) adlı yeni şiir kitabını yayımlar. Kitap, aslında elli dokuz şiirin yer aldığı uzun bir poemadır. Şiirler başlıksız ve numaralandırılmış halde konumlandırılmıştır. Bu poemayı oluşturan şiirlerin de her birinin yine kanser hastalığı ile mücadele ettiği dönemde yazıldığını ifade etmek gerekir. “Aşk, ölüm ve söz” kavramlarının bir sentezinden oluşan şiirler (Kirkov, 2001: 25) oldukça dokunaklı ve ağırbaşlı bir içeriğe sahiptir. Dimitrova’nın kitapta sıklıkla kullandığı motiflerin başında “deniz” vardır. Deniz, okurun karşısına insanın “yaşayış tarzı ve hayat” arasındaki iki sınırdaki varoluşunun, uçsuz bucaksız bir dünyanın yansıması olarak çıkar (Koleva, 2003: 23). Şairin kendisi ölüme yakın hissettiği böyle bir süreçte, özellikle Karadeniz’in engin görüntüsü, Dimitrova için varoluşun, yaşamın, özgürlüğün ve aşkın sembolüne dönüşmüştür: “(...) *Deniz sadece görkemli bir manzara olarak değil, aynı zamanda bir ritim olarak varoluşun, özgürlüğün, aşkın, sonsuzluğun bir efsanesi ve sembolü olarak sunulur*” (Dimitrova, 1976: 4) Poema, 2000 yılında IVY Press tarafından Ludmilla G. Popova-Wightman ve Elizabeth Anne Socolow’un çeviri ile İngilizce olarak da yayımlanır. Kitabın ön sözünde Julia Kristeva, Blaga ve kitabı ile ilgili şu yorumlara yer verir:

Blaga Dimitrova düşünceyi şiire, meditasyonu ritme ve lezzete, renkleri fikirlere, yargıyı kokuya, vizyonu etik ifadeye dönüştürebilir. Bir kadının yazdıklarının aynı anda hem daha mantıksal hem de daha duygusal olduğu çok az görülmüştür. Bu karışım hiç şüphesiz kişisel ve ulusal bir yaranın getirdiği vizyon gibi geliyor. Burası “Karadeniz” -ne kaos, ne devrim, ne tarihsel çalkantı? Dimitrova’nın şiiri, uçurumun üzerinden mütevazı ve berrak bir gülümseme uzatıyor. Bu gülümsemenin hatırası benimle kaldı ve zorluklara rağmen devam ediyor; Karadeniz’in üzerinde doğan bir güneş, kadının yeteneğinin güneşi (Kristeva, 2000: 2).

Dimitrova'nın poemasının ilk şiiri olan "1" başlıklı şiirinde ele alınan deniz sadece mükemmel bir manzara gibi değil, aynı zamanda bir sonsuzluk imgesi, "dünyanın etrafında yolculuğu" çağrıştıran mitsel bir görüntü, sevgi ve şefkati yansıtan bir bütünlük gibi betimlenmiştir. Şair, bu bütünlüğün içinde hastalığı ve ölümü de görür:

1⁸⁹

*Deniz – mavi-yeşil rüzgar,
göğsü açık ufuk,
tuzlu güneş.
Bir bakış –
sonsuzluk diyarı.
Bir nefes –
devriâlem seferi.
İlkönce babamın eli idi
avuçla bana sunan,
sonra başka erkeğin eli –
ona yakın cömertlikte olan.*

*Deniz – muazzam bir sahiplik.
Bir an – tümü benimdi,
bir bakış daha
ve yoktur.
Onu taklit eden ritimle
tekrar tekrar diziyorum:
denİZ, DERya, kâİNAT,
zAMAN, SONsuzluk.
Deniz benden çekiliyor.
Sözler ise kalıveriyor –
buharlaşmış deniz.*

1

⁸⁹ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu.

*Море – син-зелен вятър,
Разгърден хоризонт,
солено слънце.
Един поглед –
крайчец безкрайност.
Едно вдишване –
околосветски рейс.
Поднесе ми го в шепи
първо бащината ръка,
после мъжката ръка,
почти толкова щедра.*

*Море – огромно притежание.
Миг – цяло бе мое,
още един поглед
и го няма.
Повтарям и преповтарям
и имитирам го ритъм:
МОР, МОРЕ, безМЕР, всеМИР,
вРЕМЕ, МИРОздание.
Морето от мен се отдръпва.
Словото ми остава –
изпарено море.
(Dimitrova, 2000:9)*

Şiirin içeriği kadar biçimsel özellikleri de dikkat çekicidir. Dimitrova'nın burada linguistik denemeler yaptığı görölmektedir. Bir sözcüğün içerisinde birçok anlama gelen sözcük köklerini bilinçli olarak seçerek mısralarını zenginleştirmeye gitmiştir. Linguistik tekniklerle okuru daha çok zorladığı, anlamın içine girebilmesi için ondan daha çok şey beklediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Şiirin ikinci kıtasında yer alan bazı dikkat çekici sözcükler ve anlamları aşağıdaki gibidir:

МОР=salgın hastalık,

МОРЕ=deniz,

МЕР(МЯРА)=ölçü;

всеМИР= cihan,

МИР=barış;

ВРЕМЕ= zaman;

МИРОздание=evren,

МИРО=kutsal biri tarafından arınma sembolü; dua,

здание=bina, anlamına gelmektedir.

Ayrıca bu bu şiir Osip Mandelştam'ın⁹⁰ “И когда я наполнился морем/ Мором стала мне мера моя”(Denizle dolduğumda/hece ölçüm, veba haline dönüştü) şiiriyle de benzerlik göstermektedir (Koleva, 2003: 238). Blaga Dimitrova'nın arkadaşı Nikolay Boyaciev, 1973 yılında büyük bir ilgiyle okuduğu Osip Mandelştam'ın şiirlerinden etkilendiğini ve eserlerini Bulgarcaya çevirmek istediğini Dimitrova ile paylaşır (Boyaciev, 2006:67). Blaga Dimitrova'nın editörlüğünü yaptığı Osip Mandelştam'ın şiir seçkisi, hem anlamsal olarak hem şekil olarak birbirini çağrıştıran bu mısralar bu bağlamda akıllara Dimitrova'nın Mandelştam'dan etkilendiği ihtimalini getirmektedir.

Sanatçının linguistik şiir denemelerinin bu dönem arttığını görmek mümkündür. Bu tercihin önemli nedenlerinden biri de partinin dayattığı şematik dil yapısına bilinçli bir karşı çıkma isteğidir. Sosyalist gerçekçi dönemde ortaya çıkan şiirlere bakıldığında hepsinde benzer ifadeler ve biçimlere yer verildiği görülmektedir. Partiyi ve ideolojiyi yücelten belirgin sözcüklerin ön plana çıkarılarak, içerik tekrarlarıyla yaratılmış bu kurgu kuşkusuz ki okurda, sosyalist bireyselliği oluşturmak üzere tasarlanmış politik bir

⁹⁰ Osip Mandelştam (1891-1938): Yahudi kökenli Varşova doğumlu Rus şair ve deneme yazarıdır.

bakış açısının ürünüdür. Dimitrova linguist şiirleriyle işte bu kurguyu parçalamanın peşindedir. Bu bağlamda sanatçının içindeki özgürlük duygusunun onu çeşitli türler ve biçimlerde etkinliğini sürdürmesine neden olduğunu da belirtmek gerekir.

Blaga Dimitrova'nın 1980 yılında yayımladığı eseri "*Prostranstva*" (*Mekânlar*) başlıklı şiir kitanında yer alan "*Kım*" (*-E doğru*) başlıklı şiiri de linguistik çalışmalarına örnek oluşturacak nitelikte bir şiirdir. Şiirin başlığını da aldığı "**KЪM**" Bulgarcada yönelme edatı olan "-e doğru", "**МЪКа**" ise "acı" anlamına gelmektedir. "**МЪКа**" kelimesinin tersten okunuşu da "**KЪM**" yani "-e doğru" dur. Dimitrova, bir kelimede "**acı, -e doğru, acıya doğru**" anlamlarına gelecek şekilde birçok anlamı verir. Bu kelime oyunu ile şair, birçok anlama gelecek kelimeleri büyük harf ve küçük harf kullanarak tek bir kelimede algılanmasını sağlamıştır:

KЪM

[...]

Липсва ти моята липса,
за да се преизпълниш с мене.

Онова, което го няма –
то създава движение **KЪM**.

(...)

Търся все думи – не наличното,
а различното
и многоличното
в едно и същото да означа.

KЪM е моето заклинание,
моето изкупление: **KЪM**.

МЪКа.

KЪM.

(Dimitrova, 1980: 54)

- E DOĞRU

Yokluğumun yokluğunu hissediyorsun
benimle dolup taşabilmen için.

Varolmayandır-
- E DOĞRU hareket yaratan şey.

(...)

Hep sözcükler arıyorum-varolanı değil,
farklı olanı
çok boyutlu olanı
tek ve aynı şeyi işaretleyebilmem için.

-YA DOĞRU benim büyü sözcüğümdür,
Benim kefaretim: -YA DOĞRU

Acı.

-YA DOĞRU.

Aynı kitapta yer alan “*Litse sreshtu litse*” (*Yüz Yüze*) başlıklı şiirinde ise görsel olarak şiirdeki kelimeleri eksiltme yoluna gitmiştir. Şiirde insanların tarihte yaşananları unutmaları karşısında politik bir eleştirinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kelimelerin harfleri gibi eksilerek yok olacağını ve geriye hiçbir şey kalmayacağını anlatır:

неусетно

сетно

но

О

“*Чове....кухо*” kelime anlamı olarak “içi boş insan” çağrışımı yapmaktadır. Şair, unutan insanın zıtlıklar arasındaki mesafeleri de aradan kaldırdığını ironik biçimde vurgular. Unutan insan en sonunda “*Чове....кухо*” yani “*içi boş insan*”a dönüşür:

човек = insan

ухо = kulak

кухо = içi boş

YÜZ YÜZE

Enginliğe bakan adam,

boşluğun önünde,

şaşkın kalan ey insan!

Unutuluş karşısında hafıza,

acısızlık karşısında acı,

sessizlik karşısında feryat,

sonsuzluk karşısında son olan sen.

*Unuttuğun zaman
hiçleştiriyorsun,
farkedilmeksizin,
edilmeksizin,
sizin
İN*

*Ve kendin enginliğe akıyorsun,
İçiboş....insan*

Kiminsan?

*Ya hafızanın gölgesi
Hiçbiryer'in neresinde dolanıyor?
(Dimitrova, 1980: 143)*

ЛИЦЕ СРЕЩУ ЛИЦЕ

*Човеко, загледан в пространствата,
пълен с почуда
пред празнотата.
Ти, памет срещу забравата,
болка срещу безболието,
вик срещу безмълвието,
край срещу безкрайността.*

*когато забравяш,
ти анихилираш
неусетно
сетно
но
О*

*И сам се сливаш с пространството –
Чове....кухо.*

Човекой?

*А къде се рее в Никъде
Сянката на Паметта?
(Dimitrova, 1980: 143)*

Blaga Dimitrova'nın 1978 yılında yazdığı "*Hobiada*" (*Hobi Cehennemi*) başlıklı eseri Bulgar illüstratör Boris Dimovski tarafından da illüstre edilmiştir. Kitap, komünist rejim tarafından sansüre uğradığı için 1992 yılına kadar yayımlanmaz. Kitabın başlığı "hobi" Türkçede de aynı anlama gelen "hobi" sözcüğünün karşılığıdır. Bulgarca "ad" kökeni Türkçede "cehennem"dir. "Hobiada"nın Türkçe karşılığı "hobi cehennemi" anlamına gelmektedir. Şairin neologizm kullanarak yarattığı "hobi cehennemi" olarak çevrilebilecek bu sözcük bir yandan siyasi bir hicvi içinde taşımaktadır. Şiirde dönemin politikacısı, Todor Jivkov'a yakın isimlerden biri olan ve avcılığıyla tanınan Penço Kubadinski'ye bir gönderme vardır. Kubadinski'nin tüfek biriktirmesi ve avlanma hobisini ironik dille eleştiren Blaga, şiirinde bunun aynı zamanda devlet hobisi olduğunu söyler. Bilinçsizce yapılan bu siyasi politikaları da eleştirmektedir aynı zamanda. Bu hobilerin ülkeyi bir cehenneme çevirdiğini söylerken "hobiötesi" gibi neologizm örneklerine de yer verir. Şiirden ve çizimlerden de anlaşılacağı üzere Blaga Dimitrova'nın bu kitabı sansüre takılır. Ancak 1992'de yayımlanabilir. İşte tehlikeli görülen mısralar şu şekildedir:

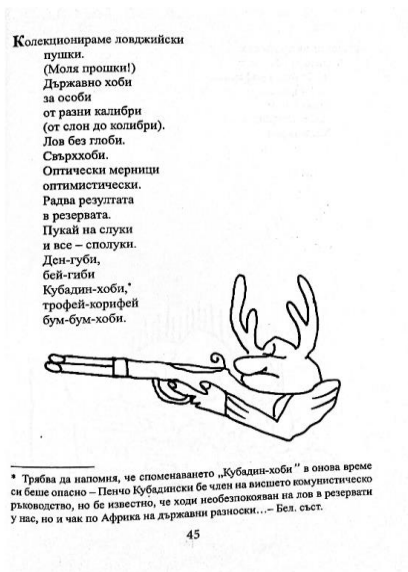
HOBİ CEHENNEMİ

*Avcı tüfekleri
biriktiriyoruz.
(Affedin lütfen!)
çeşitli kalibrelerden
çeşitli zat-ı muhteremler için
devlet hobisi
(filden sinek kuşuna kadar).*

*Cezasız av.
Hobiötesi.
optik nişangahlar
hem de optimistik.
Milli parktaki sonuçlardan
hoşnut.
Rastgele ateş
ve hep hedefte.
Günü gün eder,
bey gibi
Kubadinli hobi,
Üstad ganimetleri
bum bum hobi.
(Dimitrova, 2015: 45)*

ХОБИАДА

*Колекционираме ловджийски
пушки
(Моля прошки!)
Държавно хоби
за особи
от разни калибри
(от слон до колибри)
Лов без глоби.
Свърххоби.
Оптически мерници
оптимистически.
Радва резултата
в резервата.
Пукай на слуки
и все – сполуки.
Ден – губи,
бей – гиби
Кубадин-хоби,
трофей-корифей
бум-бум-хоби.
(Dimitrova, 2015: 45)*

Görsel-1:Dimitrova, 2015: 45

Linguistik şiirlerinden bir diğer örneği 1984 yılında yayımladığı “*Pomen za topolata*” (*Kavak Ağacına Ağıt*, 1984) başlıklı poema kitabında bulmak mümkündür. Kitapla aynı adı taşıyan “*Pomen za topolata*”(Kavak Ağacına Ağıt) poeması Dimitrova’nın görsel bir yapı oluşturarak ortaya koyduğu linguistik şiirlerinden bir diğeridir. Kelimeleri ustaca kullanarak şiiri yapısal olarak da uzun bir kavak ağacının şekline benzetmiştir. Dimitrova’nın şiirlerinde “ağaç” motifi yaşamın devamını sembolize eder (Koleva, 2003:50). Bu eserinde ise doğrudan kavak ağacını lirik özne olarak seçmesi dikkat çekicidir. Bilindiği gibi kavak ağacı tüm dünya mitolojilerinde ölümü ve yeniden doğuşu simgeler. Kökleri yer altına dalları gökyüzüne uzanan ve yüz elli yıla kadar yaşayan uzun ömürlü bu ağaç kök saldıkları coğrafyaların en büyük tanıklarındırlar. Blaga Dimitrova’nın şiirine konu ettiği kavak da zamanı eğirirken, hiçbir şey, ne yağmur ne de rüzgar onun varlığını bozamaz. Bulgaristan tarihine tanıklık yapan, dolayısıyla da köklerinde ve dallarında Bulgar ulusundan izleri taşıyan bu ağacı,

kimsenin kesemeyeceğini vurgular şair. Hele ki hafızası olmayan, köksüz, tarihsiz bir
Sovyet yönetimi bunu asla başaramayacaktır:

KAVAK AĞACINA AĞIT

İlk-
baharda
imeceye toplanmış
kavaklar
kabarık beyaz sümekli
örekeleri kaldırmış
tüylerden eğiriyor
görünmezliğe dek
ince
zamanın
ipini.
Ve hiç kimse
ne yağmur,
ne rüzgâr
koparamaz
onu.
Ya sen mi,
hafızasız
ellerle
ey ormancı?
(...)
(Dimitrova, 1992)

ПОМЕН ЗА ТОПОЛАТА

На
пролет
тополите
на седянка
вдигнали хурки

с бухнали бели кѣдели

от пух изпридат

тъничка до

невидимост

нишка на

времето.

И никои,

ни дѣжд,

ни вятър

не може

я скѣса.

А ти ли,

секачо с

ръце от

безпамет?

(...)

(Dimitrova, 1992)

Blaga Dimitrova, 1987 yılında “Labirint” (Labirent) başlıklı şiir kitabını yayımlar. Bu kitap, linguistik ve somut şiirlere örnek oluşturacak eserleri içermektedir. Ayrıca içerik olarak bakıldığında özgürlük motifinin şiirlerin dinamiğini oluşturduğu görülmektedir.

1984’te yazdığı ve yeni şiir kitabında yayımladığı “*Domotresenie*” (Evzele) başlıklı şiiri linguist şiirin bir diğer örneklerinden birini oluşturur. Henüz başlığa bakıldığında bile bir neologizm örneği görülmektedir. Şair, Bulgarca deprem anlamına gelen “*zemetresenie*”den esinlenerek evin sarsılması anlamına gelen “*domotresenie*”yi kullanarak yeni bir anlam ve kelime türetmiştir. Şiirin içeriğine bakıldığında ise 80’lerin sonunda Sovyetlerin son bir gayretle baskıları artırdığı bir dönemde, Bulgar gizli servisi ağı sayesinde her evin içinin bile gözlendiği hissini yaşayan insanların durumuna bir gönderme yapıldığı görülmektedir. Öyle ki, şairin eşi Yordan Vasilev, Blaga Dimitrova

ile bir şey konuşmak istediklerinde banyodaki suyu açarak konuştuklarını söyler (İlyov, 2008). Çünkü o dönem fişlenmeler ve tutuklanmalar öylesine çoğalmıştır ki, insanların korku içinde birbirlerini bile ihbar eder bir duruma gelmiştir:

EVZELE

*Ev, en savunmasız köşedir,
deprem
felaketinin patlak verdiği yerde.
(...)
Ancak hiçkimsenin evi sismik değil
bencil ve en tehlikeli olan
diğer sarsıntıya karşı sigortalı değil.
Ancak terliklerle nereye kaçacaksın, nereye
Sana içinde pusu kuran
Sessiz evzeleden?
(Dimitrova, 1987: 172)*

ДОМОТРЕСЕНИЕ

*Домът е най-уязвимият кът,
където се разразява катастрофално
земетресение.
(...)
Но ничий дом не е застрахован
срещу другия, не сеизмичния,
а себичния – най-опасния трус.
Къде ще избягаш по чехли, къде
от глухото домотресение,
което те дебне извътре в теб?
(Dimitrova, 1987: 172)*

Dimitrova'nın bu yeni şiir kitabında 70'li yılların sonunda Avrupa'da somut şiir olarak bilinen şiir türünde de bazı denemeler yaptığı ve şiirini görsel olarak da

zenginleştirdiği görülmektedir. Somut şiirin köklerinde sembolizm akımının öncüsü Fransız şair Stephane Mallarme, Amerikalı şair Ezra Pound ve “*Calligrammes*” (*Kaligramlar*, 1918) eseriyle bu sözcüğün de yaratıcısı olan Guillaume Apollinaire yer almaktadır. Sözcüğün Fransızca orijinali güzel yazı anlamına gelen *calligraphie* ve yazıda harfler gösterilmeden doğrudan düşünceyi yansıtan işaretler anlamına gelen *ideogramme* sözcüklerinden oluşur. Apollinaire ortaya koyduğu bu yenilikçi eseriyle şiir sanatına yeni bir şekil kazandırmıştır. Görselliğe dayalı bu stilde anlatılmak istenen içerik sözcüklerle resmedilir. Kaligramın izinden ilerleyen somut şiirde de benzer bir görsellik söz konusudur. Ne var ki somut şiirin içeriğindeki toplumsallık yönü daha baskındır. II. Dünya Savaşı sonrasında toplumsal karmaşa ve ortamdan dolayı bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Kübizm, Dadaizm, barok akımlarının etkisinde kalan şairler görsel şiirler yazmayı denemişlerdir. Deneysel şiir olarak da adlandırılan bu tür Bulgar edebiyatında Peyo Yavarov, Stefan Tsanev gibi isimlerin yanı sıra Blaga Dimitrova tarafından kaleme alınır.

Şairin 1979’da kaleme aldığı ve “*Labirent*” kitabında yer alan “*Otves*” (*Çekül*) şiiri kaligramla yazılan şiirlerinden birine örnektir. Şiirde kuralları yıkan ve dil sınırlarını zorlayan bu türü deneyen şair, dilsel araçlarının yanında görsel araçları da kullanarak imgesel ve görsel anlamda bir bütün yaratmıştır. Şiirin içeriğine geçmeden önce yapıtın başındaki ithaftan kısaca söz etmek gerekir. Dimitrova şiirini 1976’da hayatını kaybeden Bulgar şair Atanas Smirnov’a ithaf etmiştir. Smirnov, şairliğinin yanı sıra politik yönü baskın bir halk figürüdür. İlköğrenimini tamamladıktan sonra geçirdiği omurilik hastalığından dolayı hareket edemez duruma gelir. Hastalığı sırasında Sofya’da yaşayan Smirnov, doğduğu yer olan Dryanovo’ya (Direnova) dönmek zorunda kalır. Ne var ki hastalığının ona çıkardığı zorluğa rağmen, umutsuzluğa kapılmak yerine inanılmaz bir enerjiyle yaşadığı kentin kültürel yaşamını yaratmaya ve geliştirmeye başlar. Zamanla Dryanovo’yu adeta Bulgaristan’ın bir nevi kültür başkentine dönüştürür.

Yıllar geçtikçe birçok ünlü sanatçıyla arkadaşlıklar kurar. Evi bir kültür merkezi haline gelir ve bir sanatçı olarak yaşadığı kentte belirgin bir otorite kazanır (Karagozov, 2019). Bu otoritenin gerçek anlamı ise 1944 yılından sonra yaşananlarda kendini gösterir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Bulgaristan'da siyasi ortamın değişmesiyle birlikte yeni komünist yöneticiler yeni ideolojiyi desteklemeyen önceki yöneticilere, yazarlara, bilim adamlarına vb. karşı kitlesel baskılar başlar. Bu insanların birçoğu öldürülür, binlercesi ise kamplara gönderilir. Benzer bir kaderin beklediği yirmi Dryanovolu muhalif tutuklanır. Bu sırada saygın şair ve bir halk otoritesi olan Atanas Smirnov, “*Saç tellerine bile zarar gelmeyecek onların!*” (Aktaran Dimitrova, 1991: 175) diyerek tutukluları savunur ve müdahalesi sayesinde kurtulmalarını sağlar.

Blaga Dimitrova, 1990'da yazdığı bir denemesinde⁹¹ Atanas Smirnov ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirir: “*Bir insan insanlık dışı hareketi önleyebilir. Her şehirde böyle biri olsaydı bu utanç verici mezarların yarası açık kalmazdı, utanç ve tiksintiyle başımızı eğmezdik*” (Dimitrova, 1991: 175). Şairin şiirinin “*Bir adam/dünyanın gemisinin/direği için/en bilinçli çekül.*” mısralarında çeküle benzettiği Atanas Smirnov, dünyanın dengesini ayarlayan bir çekül gibidir. Ucuna küçük bir ağırlık bağlanmış ip ile oluşturulan, yer çekiminin doğrultusunu belirtmek için sarkıtılarak kullanılan bir araç olan (çekül, t.y.) çekül, nasıl ki bir yerin düz olup olmadığını gösteriyorsa, Smirnov da “insanlık” örneği olarak dünyanın dengesidir. Şiirde Bulgarca “yapabilirim” anlamına gelen “moga” (mora) ve “yapamam” anlamına gelen “ne moga” (не мoга) yardımcı fiilleri ile oluşturulan bu kısım haç şeklini oluşturmaktadır:

⁹¹ Blaga Dimitrova'nın söz konusu denemesi “*Meydan Okuyanlar*” başlıklı kitapta yer alan “*Neobyasnimo poyasnenie*” (Açıklanamayan Açıklama, 1990) denemesidir.

М
Н е м о г а!

г
а
!

Elinde haçıyla masum insanların yardımına koşan Atanas Smirnov’a ithaf ettiği bu şiir, şekil bakımından da vertikal bir şekilde yazılmıştır. Şiir tümüyle şairin bedenini temsil ederken mısralardaki haç şekli Smirnov’un elindeki haç’tır. Bu haç, tıpkı Atanas Smirnov’un orduda asker olan babasının savaşta başarılarından dolayı aldığı “*Za hrabrost*” (*Cesaret için*) verilmiş haç nişanesine benzemektedir. Cesaret haçı Bulgaristan’da savaşlarda önemli başarılarla imza atmış kişilere verilir. Atanas Smirnov da “insanlık dışı” bir davranışa karşı koyarak yirmi Dryanovolu’yu kurtarmış ve Blaga Dimitrova’nın şiirinde bu “cesaret haç”ını almaya hak kazanmıştır.

ÇEKÜL

Atanas Smirnov’a

Omurgasında amansız bir hastalığa tutulmuş

bir adamın yüzü –

kalkmak istiyordu o,

kalkması gerekiyordu,

doğrulup gitmeliydi,

tıpkı bir zamanlar

ızdırap dolu toprağın üzerinde

yürümüş olduğu gibi.

Çaresiz bir yardım

çılgığı

*duymuştu çünkü.
Taş gibi ağarmış,
acıya odaklanmış yüzünü,
ve tek bir noktaya,*

Y

Y a p a m a m!

P

a

r

ı

m

!

*'ın keşiştiği yere sabitlenmiş
bakışını unutamıyorum.
Yeryüzünden daha ağır
kendi haçını kaldırıp
masum hayatı kurtarmak için
yürümeye bir aciz
bir iradeli yüzü
unutamıyorum.*

*O anda insanı insanlığa
yükselten
yüce bir çaba.*

*Hem tek başına hem kaskatı hem dimdik
yardıma yetişmek için
ileriye yürüdü.*

*Sanki taşlar hareketlendi
ve her taraftan yürüdüler.*

*O zaman onun
sallanan, yönünü, ölçüsünü, doğruluğunu kaybetmiş
bir gezegenin üstünde olduğunu gördüm.*

*Ulvi görevi yüzünden
acıya derinlemesine saplanmış
bir adam –*

*Dünya gemisinin
ana direği için
en hassas çekül.*

(Dimitrova, 1987:86)

ОТВЕС

На Атанас Смирнов

*Лицето на един човек,
скован от болест зла в гръбнака –
той искаше да стане,
той трябваше да стане,
да се изправи и да тръгне,
тъй както помнеше,
че бе вървял
по мъчната земя.
Защото бе дочул
отчаян вик за помощ.*

*Лицето му не мога да забравя –
съсредоточено вдън болката,
до камък пробеляло,
и погледът забит
в една-едничка точка,
където се пресичат*

М

Н е м о г а!

Г

а

!

*Лицето на една неволя
и воля
да вдигне своя кръст,
по-тежък от земята,
и да върви,
за да спаси невинния живот.*

*Усилие върховно
което в този миг
човека извисява до Човек.
И сам, и вцепенен, и прав
пое напред –*

на помощ да се притече.
Раздвижиха се сякаш камъните
и тръгнаха отвед.
Тогава го съзрях
върз разлюляната планета,
изгубила посока, мяра, правота,
един човек заради висия си дълг
самозабит дълбоко в болкат –
най- свестният отвес
за мачта
на кораба Земя.
(Dimitrova, 1987: 86)

“*Labirint*” (*Labirent*) kitabında yer alan “*Za edin mig*” (*Bir An İçin*) başlıklı şiirde Dimitrova’nın biçimsel denemelerin dışında içeriğiyle okuruna yaşamın ve özgürlüğün tarafı olmayı öğütlediği görülmektedir. “*Özleş, kökleş, çekirdekleş!*” eylemlerini kullanarak bir ağacın toprağa kök salıp gelişmesi gibi insanın kendi içine dönüp varlığını tanımlayıp anlamlandırması gerektiğini işaret eder. Kendi içine dönüp “*Neredesin?/ Nezamanadeksin?/Kimsin?*” sorularını sorarak varlığını anlamlandırıp okuyucuyu düşünmeye iter:

BİR AN İÇİN⁹²

Yoğunlaş! – fısıldıyor bana ağaç. –
Özleş!
Sağa-sola dağıtma kendini,
daha da uzaklarda arama benliğini,
uçmakla karıştırma dolaşmayı!
Kökleş!
Sağlamlık hareketsizlik demek değildir.

⁹² Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu

*Rüzgar zırhı ile kaplan.
Sonsuzluk çemberine saplan.
Sert yağmurun altında ayaklan.
Çekirdekleş!
Bir an için Evrenin
fırlanışını durdur
ve etrafına bakın:
Neredesin?
Nezamanadeksin?
Kimsin?
(Dimitrova, 1987:55)*

ЗА ЕДИН МИГ

*Съсредоточи се! – ми шушне дървото. –
Всърцевини се!
Не се пилей насам-натам,
не се търси все по-далече,
не бъркай лутане с литване!
Вкорени се!
Устои не значи застой.
Бронирай се в ризница от вятър.
В обръч от безкрай се всади.
Изправи се под косия дъжд.
Вядрени се!
За един миг застави Вселената
да спре своята въртележка
и се огледай:
Къде си?
Докога си?
Ти кой си?
(Dimitrova, 1987:55)*

Blaga Dimitrova, “*Klyuch*” (*Anahtar*, 1991) başlıklı poemalardan oluşan yeni bir şiir kitabı yayımlar. Bu kitapta da bir önceki kitabı “*Labirint*” (*Labirent*) de olduğu gibi linguistik çalışmalar kendini göstermektedir. Şairin 1987’de yazdığı ve bu kitapta yer verdiği “*Dom: Tema s variatsi*” (*Ev: Çeşitlemeleri Olan Konu*) poemasında kelime tekrarlarına giderek biçimsel yenilikler denediği görülmektedir. Dimitrova, “ev” kelimesinin komünizm sistemi içerisinde çeşitli şekillere girdiğine vurgu yapar. “Kutsal yer, kucak ve armağan” olan “ev” çeşitli varyantlarda “cehennem”, “yıkıntı”, “duman” şekline dönüşür. Şair, fonetik olarak çağrışım yapan sözcükleri aynı mısra da kullanarak bir anafor yaratır. Bu anafor ise şiirin dinamiğini oluşturan kilidin ta kendisidir. Biçimsel olarak kuralların sınırlarını zorladığı bu şiirde okuru içinde yaşadıkları, alıştıkları, bazen bir armağan, bazense bir cehennem gibi hissettikleri evleri konusunda yeniden düşündürmeye yönlendirmektedir:

13

*Дом – дим. Дом – ад. Дом – дар.
Руша го безспир и пак го градя
с разбитите тухли от себе си.*

*Ах, тресне ли болест, несрета, страх –
как топло е да сме заедно,
как липово лъха лечебният чай,
как тихо, благословено е
любов да прелива очи в очи,
сред развалините от думите
без думи сговорно да се приютим
и в сумрака на покрусата
сами да си бъдем крепост – дом.*

*Дом – скут. Дом – срут. Дом – свят.
(Dimitrova, 1991: 75)*

13

*Ev – duman. Ev – cehennem. Ev – armağan.
durmadan yıkıyorum ve yeniden kuruyorum
benden çıkan tuğla kırıklarıyla.*

*Oy, hastalık, talihsizlik, korku sarsarsa eğer
ne kadar sıcaktır birlikte olmak,
ne kadar ihlamurumsu kokuyor şifalı çay,
ne kadar sessiz, kutsaldır
gözden göze taşan aşk,
sözcüklerin enkazı altında
sözcüksüz birlikte sığınalım
ve ümitsizliğin alacakaranlığında
kendimiz bir kale – ev olalım.*

Ev – kucak. Ev – yıkıntı. Ev – dünya.

Edebî yaratıcılığının her döneminde kadın temasına da sık sık değinen Blaga Dimitrova'nın yaratıcılığının bu döneminde şiirinde kadına yeniden yer verdiği görülür. Bu yıllar genel olarak şiirde kadın motifinin ağırlıkta yer aldığı bir dönemdir. Bu dönemi Milena Kirova, lirik özne olarak kadının kimlik arayışına girdiği yıllar olarak tanımlar (Aktaran Konedareva, 2018: 296). Julia Kristeva ise Blaga Dimitrova'nın kadının konu edildiği şiirleri ile ilgili ise şunları dile getirir: *“Herkesin kendi tercih ettiği sözcükler vardır ve onlar dilin fakirliğine şahitlik etmez aksine şairin psikolojisini anlatır. Blaga Dimitrova'nın dizelerinde sık sık karşımıza kadın kahramanın ortaya çıkartılmış korku ve duyarlılığını hatırlatmak için bazı ‘adımlar’ çıkar”* (Kristeva, 1967: 217).

Bulgar kadının toplumdaki yerini daha yukarılara taşıyan ve gücüne inanmasını sağlayan Elisaveta Bagryana'yı örnek alarak kadının yanında olan Blaga Dimitrova, Bagryna ile başlayan bu geleneği şöyle açıklar: *“Onun yaratıcı olarak var olması etik tarihimizde bir devrimdir. Onun uçsuz bucaksız şarkıları sayesinde birden fazla Bulgar kadın öz varlığına ulaştı, gücüne ve geleceğine inandı”* (Dimitrova; Vasilev, 1993: 7).

Şair, 1973 yılında yazdığı *“Sama jena na pıt”* (Yoldaki Yalnız Kadın) başlıklı şiirinde erkek hakimiyetindeki dünyada kadının tek başına ayakta durmasının sakıncalı ve tehlikeli olduğunu dile getirir. Ancak pusularla dolu bu yolda mutlaka bir yerlere varacağına inanır ve yolda yalnız bir kadın olmakla gurur duyar (İliev, 1967: 59).

YOLDAKİ YALNIZ KADIN

*Bir sakıncadır, bir tehlikedir bu
hâlâ erkeklerin olan bu dünyada
yürümek yalnız başına.
Her dönemeçte bekler seni
pususun saçma rastlantıların.
Sokaklar yaralar seni meraklı bakışlarla.*

*Yoldaki yalnız kadın
tek savunman senin savunmasız olman.
Düşünmeden erkeği dayanılacak bir destek gibi,
yaslanacak bir ağaç gövdesi,
sığınılacak bir duvar gibi
Düşünmeden erkeği.
bir köprü, bir taramplin gibi
Yapayalnız çıktın yola eşit koşullarda
tanımak istedin ve istemedin
hiçbir şey erkeği sevmekten başka.
Uzaklara gidebilecek misin,
yoksa düşecek misin çamurlara,
bilmiyorsun, direngensin ama.
Devirseler de seni yarı yolda
gene de bir yerlere varmış olacaksın mutlaka
Hiçbir erkek yalnız olmaz bir kadın kadar.
(...)
(Dimitrova, 1994: 39)*

САМА ЖЕНА НА ПЪТ

*Това е риск и неудобство
във тоя свят все още мъжки.
Зад всеки ъгъл те причаква
засада от нелепи срещи.
И улиците те пронизват
със любопитни погледи.
Не казвай: „Не ми пука!”
Сама жена на път.
Единствената ти защита
е твойта беззащитност.
Ти не превърна никой мъж
в протеза, за да се облегнеш,
във зид- на завет да се свиеш.
Не стъпи върху никой мъж
като на мост или трамплин.*

*Сама пое на път,
за да го срещнеш като равен
и истински да го обичаш.
Не питай: „Де го? Де го?
Дали ще стигнеш надолу
или окаляна ще паднеш
Или ще ослепееш от простор
не знаеш, но си упорита.
Дори да те сломят сред път,
е вече стигане до нещо.
Дано си вярваш!
[...]
(Dimitrova, 2018: 47-49)*

Dimitrova'nın yaşamındaki önemli kadın imgelerinden birini annesi oluşturur. Özellikle babasının ölümünün ardından yapıtlarındaki anne vurgusu da belirginleşmiştir. Üstelik annesinin 70'li yıllarda yaşadığı alzheimer hastalığı şairi derinden etkilemiştir. 1978 yılında yazdığı "*Prispivna za mayka mi*" (*Annem için Ninni*) şiiri alzheimer olan annesinin hastalığı üzerine kaleme almıştır. Bir zamanlar annesinden dinlediği ninnileri şimdi annesine söyleyen hüzünlü bir kızın sesi duyulmaktadır bu dönem yazdığı bazı şiirlerinde:

ANNEM İÇİN NİNİ

*(...)
Sanki dünyanın eksenini değiştiren
Bir tufan gibi
Kutuplar ters çevrilmiş
Ben nerede miyim?
Felsefi sorular için zamanım yok.
(...)*

*Elektrikli battaniye. Bardak. Uyku hapları.
Lambaya gölgelik hazırlamalıyım.
“Anneciğim, Gitme! Korkuyorum
karanlıkta yalnız kalmaktan!”
Aklını kim kaçırıyor, o mı yoksa ben mi?
(...)
Anneciğim, yavrum benim, uyu!
Ninni
annesinin...
(Dimitrova, 2003: 133)*

ПРИСПИВНА ЗА МАЙКА МИ

*(...)
Сякаш в някакъв катаклизъм
преобръщане на земната ос.
Полюсите се сменят.
Къде ли съм?
Нямам време за философски въпрос.
(...)*

*Грейката. Чашата. Ноцните хапове.
Сенник край лампата да притъкмя.
“Мамо, не си отивай!”
Страх ме е
в тъмното да остана сама!”
Аз или тя си изгубва ума?
(...)*

*Мамо, мое дете, засни!
Нани-на,
мамина...
(Dimitrova, 2003: 133)*

Her ne kadar “*Prispivna za mayka mi*” (*Annem için Ninni*) şiirinde felsefi sorulara zamanı olmadığını söylese de Dimitrova, ahlaki ve toplumsal sorunları ele aldığı ilk yıllardaki eserlerin aksine, zaman içinde “kendine dönüş” yaşar ve dünyaya bir kadın olarak deneyimlerinin prizmasından süzerek bakar. Şairin “kendine dönüş” ve “varoluşsal yolculuk” temalı yazdığı “*Tranzit*” (*Transit Yolcu*, 1968) başlıklı şiirinde “arayış” teması ağırlıktadır. Şair kendini transit yolcu olarak tanımlar. İnsanın faniliğinin farkındayken büyük bir telaş içindedir. Her ne kadar bir yere aitmiş gibi hissetmek istese de bu mümkün değildir. Varoluşsal bu yabancılık, ruhunu karmaşıklştırmaktadır. Şiirlerini adresi belirtilmemiş mektup olarak görür. Bir yerlerde duraksamak, bir yerlerde kökleşmek istese de bu imkansızdır. İçinde kök salmış bir rüzgar uğultusu vardır ve şair “ıskalanmış” bir hayatın içinde olduğunu farkındadır:

TRANSİT YOLCU

*Beni hiçbir zaman terk etmeyen
o kahredici transit yolcu duygusu yok mu...
yaptığım her şey geçici.
Üstünkörü her izlenimim,
ruhum allak bullak.
Havalimanı bekleme salonu evim,
sevgim peronda bir kucaklaşma,
bagaja verilmiş valiz anılarım,
yolum-rotası belli bilet,
adresi belirtilmemiş mektup-şiirim.*

*bir yerde biraz duraksamayı,
çırpınışılarımın sonra kök atmayı,
düşüncelerimin durulmasını
istemeye göreyim-
pervasızın biri hemen omzuma dokunur:
Yürü! Ne hakkın var durmaya!*

*Ve yine nefes nefese
trenime yetişiyorum.
Kendinden kuşkulanan, köklenmiş...
İçimde-esip geçen rüzgâr uğultusu...
Ve ıskalanmış bir yaşam.*

*ateşin içine girmeye hazır,
kor gibi yanmaya razıyım.
Kül ocağına da olsa kök atmak istiyorum
yeter ki transit geçmeyeyim dünyadan.*

*Ama yok mu o pervasız, kulağıma fısıldıyor:
Yürü! Zamanın tükendi. Son trene yetiş!
(Mevsim, 2004: 35)*

ТРАНЗИТЕН ПЪТНИК

*Гузно чувство на транзитен пътник-
то не ме напуца никога.
Всичко, дето върши, е преходно.
Всяко мое впечатление е бегло,
всяко настороение-отвято.
Моят дом- чакалня на летище,
моята любов- прегърдка на перон,
мойте спомени- предаден куфар на багаж,
моят път- билет с определен маршрут,
моят стих-писмо без означен адрес.*

*Ако някъде се задържа
и поискам да остана,
да се вкореня след лутане,
мислите ми да се утаят,
някой строг по рамото ме тупа:
-Тръгвай! Нямаш право на престой!
И отново запъхтяна
аз догонвам своя влак.
В себе си несигурна, изкоренена,*

*имам самочувствие на вятър префучал.
И животът ми е изтърван.*

*В огъня да вляза съм готова
и да изгоря като главня,
корен пуснала макар и в пепелище-
само да не мина
през света транзит.
ААла онзи, строгият, ми шепне:
-Тръгвай! Малко време ти остава.
Догони последния си влак!
(Dimitrova, 2003: 70)*

70'li yıllara gelindiğinde ülke içindeki politik baskıların giderek daha da sertleştiği, sanatçıların çevresini saran çemberin daha da daraldığı görülmektedir. Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri⁹³ olan Todor Jivkov, 70'li yılların sonunda Bulgaristan'da ve yurtdışında rejim muhaliflerine karşı uyguladığı politikalarla da adını duyurmaya devam etmektedir. Öyle ki aynı dönemde Bulgar Gizli Servisi tarafından Bulgar yazar Georgi Markov'un Londra'da şemsiye ucuyla zehirlenerek öldürüldüğü bilinmektedir (Crampton, 2007b: 182).

Aynı yıllarda Dimitrova'nın şiirlerindeki politik içeriklerin ve hak mücadelelerinin de daha da keskinleştiği görülmektedir. Ne var ki Dimitrova'nın bu muhalif tavrı Komünist Parti Merkez Komitesi Sekreteri Todor Jivkov basını tarafından eleştirilir ve gazetelerde ünlü sanatçıya ve diğer muhaliflere karşı sert eleştiriler içeren yazılar çıkar. Örneğin 1975 yılında "Rabotnichesko Delo" (İşçi Hareketi) gazetesinde aralarında Blaga Dimitrova'nın da olduğu komünist kültürel çizgiyi sorgulayan muhalifler hakkında ağır eleştiriler ve saldırılar içeren yazılar yayımlanır. Buna karşın

⁹³ Bulgaristan'da Komünist Partisi teşkilatlanması genel sekreterlik görevi, aslında en üst makam olan başkanlık makamına eş değerdir.

şair, toplumsal ve siyasal konulara yer vermekten kaçınmaz üstelik Parti'nin yasaklı kabul ettiği figürleri bile şiirlerine cesurca konu eder. Bunlardan biri sosyalist gerçekçiliğin en güçlü olduğu yıllarda sosyo-politik eserler kaleme alan ve sanatın resmi bir çerçeveye alınmasına karşı olan Konstantin Pavlov'dur⁹⁴. Blaga Dimitrova, “*Pochti prorochestvo*” (*Basbayağı Kahinlik*, 1977) şiirini Konstantin Pavlov'a ithaf etmiştir. Konstantin Pavlov'un eserleri sistem karşıtı görüşler olması nedeniyle yirmi yıla yakın komünist hükümet tarafından yasaklanmıştır. Sözün gücüne inanan bir sanatçı olarak Blaga Dimitrova, Konstantin Pavlov'un eserlerinin yasaklanmasını eleştirir ve ona ithafen yazmış olduğu “*Pochti prorochestvo*” (*Basbayağı Kahinlik*, 1977) şiirinde komünist rejimi eleştirir. Yasaklanan ifade özgürlüğünün bir gün geleceği umudunu yansıtır:

BASBAYAĞI BİR KAHİNLİK

Konstantin Pavlov'a

*Sözünde çalacaktır saati,
hiç beklemediğin bir anda.*

*Güm güm gürleyecek özgürlük,
teneke bir dama düşen bahar yağmuru gibi*

*Irmaklar dolusu akacak sözcükler,
yukarı, hep yukarı, kaynağa doğru geri.*

*Hareketi başlayacak taşların
ve her taş yerinde ağır çekecek.*

⁹⁴ Konstantin Pavlov (1933-2008): Bulgar şair, oyun yazarı. Sofya Üniversitesi hukuk mezunu olan Konstantin Pavlov, “Radio Sofiya” (Sofya Radyosu, 1953-1955), “Bilgarski pisatel” (Bulgar Yazarı, 1961-1962, 1964-1965) Yayınevinde, “Literaturen front” (Edebî Cephe, 1963) gazetesinde, “Multifilm” (Multifilm)’de editörlük, “Bilgarska kinematografiya” (Bulgar Sinematografi)’de danışmanlık ve editörlük yapar. 1992’de BNT (Bulgar Ulusal Kanal)’de baş sanat müdürü olarak görev yapar. Konstantin Pavlov, sosyo-politik konularda eserler verir. Olgunluk döneminde kaleme aldığı şiirleri lirik ve hiciv arasındadır. Komünist rejim döneminde resmi sanata karşı direnişin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle eserleri 20 yıla aşkın bir süre için yasaklanır (Vasilev, 2023).

*Ağaçlar sevinçten çığlık çığlığa
kesik parmaklarıyla dokunacaklar yıldızlara.*

*Çiçekler dünyaya yeniden gülümseyecekler
ve kendi soluğunu soluyacak her çiçek.*

*Uçan kuşlar da dönecek gerisingeri,
sıcak gagalarında şarkılaştıracaklar buzları.*

*Mezarlar açılacak yeniden,
kurşunlanmış delik kafatasları
çalacaklar paskalya çanı gibi.*

*Ve tüm kötülükler, yalanlar için
öc saati gelmiş olacak o gün.*

*Ama kan dökerek öc alma değil,
kan nakliyle olacak bu,
iyileştirici neşretiyle sözün.*

*Ve işte o zaman anlayacağız,⁹⁵
Her şeye rağmen tüm insanlarımızın korunduğunu
(Dimitrova, 1994: 15)*

ПОЧТИ ПРОРОЧЕСТВО

На Константин Павлов

*Ще удари часът на Словото,
когато съвсем не очакваи.*

*Ще прогърми Правдата
като пролетен дъжд по ламаринен покрив.*

*Ще рукнат реките на думите
нагоре, нагоре, обратно към Извора*

⁹⁵ “Kartallar Yok Oluyor” seçki kitabında son iki mısraya yer verilmemiştir. Son iki mısra tarafımca çevrilmiştir.

*Ще се раздвижат камъните
и всеки ще затежи на своето място.*

*Ще заридаят дърветата
и с отсечени пръсти ще докоснат звездите.*

*Ще възкръснат цветята
и всяко ще въздъхне със своя си дъх.*

*Ще се завърнат птиците
и в човки ще разтопят ледовете на песни.*

*Ще се ратворят гробовете
и черепите пробити
ще забият като камбани Великденски.*

*И ще се потърси възмездие
За всички злини и лъжи.*

*Но то ще бъде не кръвопролитно,
а кръвопреливно-
чрез резеца целебен на Словото.*

*И тогава ще разберем,
че въпреки всичко душите ни са спасени.
(Dimitrova, 2003:172-173)*

Şiirin ikinci mısrasında yer alan “Güm güm gürleyecek özgürlük, / teneke bir dama düşen bahar yağmuru gibi/ Irmaklar dolusu akacak sözcükler,/ yukarı, hep yukarı, kaynağa doğru geri.” sözleriyle sansürü kınayan şair, komünist rejimin demokrasiden uzak yanına da vurgu yapar. Şair, “Uçan kuşlar da dönecek gerisingeri,/ sıcak gagalarında şarkılaştıracaklar buzları” mısralarında özgür şiirin yeniden yerini bulacağına olan umuduna yer verir.

Dimitrova, 80’li yılların sonunda artık kalemini o kadar sivri kullanmaktadır ki birçok edebiyat çevresi tarafından ağır eleştirilere maruz kalmaktadır. Blaga Dimitrova, Kostadin Kyulyumov’un başkentin ilçesi Sredets’te gerçekleşen toplantısında tehdit edilir. “*Dostoyno est*” (*Dostoyno yest*) şiirine Kostadin Kyulyumov’a yazdığı mektubunda yer verir:

VI. Yazarlar Birliği Kongresi hakkında bilgi verdiğin Sredets’teki toplantıdan haberdar oldum. Muhtemelen konuşman orada bulunanlara o kadar ilham verdi ki parti aktivistlerinden biri ayağa kalktı ve kelimesi kelimesine şunu söyledi: “Bu ellerle Blaga Dimitrova’yı boğacağım.” Sen de öfkeli aktivisti sakinleştirdin ve “Daha nazik olun yoldaşlar, başka yollar da var ve onlar çoktan uygulamaya konuldu.” dedin. Bu durum üzerine sana şu şiiri gönderiyorum (Dimitrova, 1989).

Yukarıdaki mektubunda korkusuzca tavrından ödün vermeyen şair, kalemin gücüne sarılır ve “*Dostojno est*” (*Dostoyno yest*, 1989) başlıklı şiiri kaleme alır:

ONURLUDUR⁹⁶

*Beni boğmaya ahdediyorlar;
ibret için, şimdi olasılıkla
ellerimi sıkın ellerin ilmiğiyle.*

*Zaten, öldürülen şairler ülkesinde,
Bağışlanmayacak kadar çok yaşadım.
Bu lütfu neye borçluyum bilmem!*

⁹⁶ Şiir, 1994 yılında Bulgarcadan Türkçeye Sabahattin Bayram Öz tarafından “Onurludur” olarak çevrildiği için orijinal şekli ile aktarılmıştır.

*Yaşım geldi yirminin üç katına.
Eh, zamandır elbet, bu da olmalı,
Öz kanımda vaftizim yapılmalı:*

*Onurlu bir takdirdir söz sanatına.
(Dimitrova, 1994: 32)*

ДОСТОЙНО ЕСТ

*Закранват ми се да ме удушат
За пример в примката на две ръце
Които с мен навярно се здрависват.
В страната на убитите поети
аз непростимо дълго проживях
Не знам с какво заслужих тази милост.
Сега съм трижди двадесетгодишна.
Ех, крайно време да се състои
Кръщението в собствената кръв-
Достойно ест признание за Словото.
(Dimitrova, 1993: 14)*

3 Kasım 1988 yılında Blaga Dimitrova, Glasnost ve Yeniden Yapılanmayı Destekleme Kulübü (Klub za podkrepa na glasnostta i preustroystvoto)’nun kurucu üyeleri arasında yer alır. Kulüp, Todor Jivkov’un totaliter rejimini sert şekilde eleştirerek siyasi konularda görüşlerini savunmaktadır. Ayrıca “soya dönüş” süreci olarak adlandırılan Bulgaristan’daki Türklere yapılan ırkçı girişimlere karşı hak savunuculuğu yaparak bu sürece karşı olduğunu da bildirir. Kulüp üyeleri Avrupa’daki yayınevlerinde rejim karşıtı eserler yayımlar. Kulübün faaliyetleri ve Parti yöneticilerinin gerçek niyetlerini açığa çıkarma amacındaki etkinlikleri kuşkusuz ki Parti tarafından eleştirilere maruz kalır. Kulüp etkinliği hakkında Batı radyolarına demeç veren Blaga Dimitrova, Todor Jivkov tarafından sert biçimde eleştirilir

(Kalinova, 2011: 460). Ancak Blaga Dimitrova gibi Kulübe katılan diğer aydınların otoriteleri sayesinde bu oluşum varlığını korur ve etkinliğini sürdürmeye devam eder. Diğer taraftan da Parti yönetimi Kulübün tasfiyesi için tüm parti ve güç mekanizmasını devreye sokmuştur. Bu gelişmeler üzerine Blaga Dimitrova, tüm dikkatleri üzerine çeker ve muhalif olduğu için partililer tarafından tehdit edilir. Komünist gizli görevlerde yer alan partili yakın bir dostu, Dimitrova'yı sokağa çıkmaması gerektiği konusunda uyarır. Ardından Blaga Dimitrova, söz konusu tehditlere “*Noshten dnevnik*” (Gece Güncesi, 1993) başlıklı kitabındaki “*Vidyah si ubietsa*” (Katilimi Gördüm, 1989) şiiriyle karşılık verir (Dimitrova, 2018: 283).

***KATİLİMİ GÖRDÜM*⁹⁷**

*Katilimi gördüm,
yakından gördüm.
Uygun biçimlendirilmiş
diyafram altı darbeler için.
Parmaklarını gördüm,
yakından gördüm.
Tehlikeli çarpıklığı ile hazır
bardağı sıkmak için
beni de boğazımdan.
Dişlerini gördüm,
yakından gördüm.
Taştan duvar gibi.
Duvara konuştum.
Ancak bakışını göremedim –
uzaktan bile.
Siyah gözlük arkasında –
köprü üzerinde bir kör.
Tuhaf bir duygu içimi doldurdu –
acıma ve korku.
Sanki kardeşçesine.
Katilimi gördüm.
(Dimitrova, 1993: 10)*

⁹⁷ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu

ВИДЯХ СИ УБИЕЦА

Видях си убиеца,
отблизо го видях.
Скроен по мярка
Скроен по мярка
за удари под пояса.
Видях му пръстите,
отблизо ги видях.
Опасно инфантилни
да стигнат чашата
и мен за гърлото.
Видях му зъбите,
отблизо ги видях.
Като от камък зид.
говорих на зида.
Но погледа му не видях
Дори и отдалече.
Зад черни очила –
слепец на мост.
Изпитах странно чувство
на болка и боязън,
като за брат.
Видях си убиеца.
(Dimitrova, 2018: 183)

Blaga Dimitrova her alandaki ilkeli duruşunu Türklere uygulanan faşist politikaya karşı çıkarak da sergiler ve Türkleri sahiplenici tavrı dikkat çeker. Her şeyden önce insan olmayı prensip edinen Blaga Dimitrova, 1989 yılında Türkleri zorunlu göçe tabi tutan Bulgaristan'ın asimilasyon politikasını 4 Temmuz 1989 yılında yazmış olduğu “*Îmeto*” (*İsim*) başlıklı denemesinde cesur bir şekilde eleştirir. Blaga Dimitrova'nın bu deneme eseri Almanya'nın Sesi “Deutsche Welle” Radyosunda yayınlanır. Denemede Türkler'e uygulanan zorunlu isim değişikliği ile ilgili Bulgar hükûmetine çok ciddi eleştiriler yer almaktadır:

(...) Baba adını zorla senden aldıklarında içinde inanılmaz bir kırgınlık ve intikam duygusu kabarır. Geçmişte bütün aileleri mahveden kan davaları gibi atavistik bir hak gibi görülen kanlı intikam alma duyguları. İlk adının zorla değiştirilmesi ise kişiliğine karşı yapılmış tahammül edilemez bir suikasttır. Bu durum çehrendeki çizgileri silmek ve kazımak için yüzüne kezzap atılması gibidir. Böyle bir terör saldırısı, senin insan olarak şerefini tam kaynağında, öz bilincinde yaralıyor. Sen öz geçmişinden yoksun bırakılıyorsun. Bu haklı öfke ve isyanın; küçük veya daha geniş bir toplumsal grubun içindeki yerini, çalışmalarını ve ömür boyu elde etmiş olduğu başarılarını koruyabilmek için seni öngörülemez istikamete sürükleyebilir. İnsanoğlunun tüm bu çabası adı uğruna değil midir ki! Bulgar idaresi, Türk bilincine sahip veya Müslüman dinine mensup vatandaşlarımıza karşı hem de yüzyıllardır Balkan yarımadasında milletlerin bu kavşağında Bulgarların Bulgar olduğunu tanımlamak ne kadar zorsa insanların kökenine bakmadan işte böylesi kaba bir saldırı düzenledi. İnsanları toplumda kimlik duygusuyla birleştiren, nesiller arası devamlılığın bu kutsal geçidine müdahale edilmiştir. (...) Zorla isim değiştirmek geçmişi değiştirir, deneyimi siler, tarihi ezer. Müslüman adını taşıyan insanların hastane belgeleri dahi yok edilmiştir! Dozerlerle mezarlar sürülmüş, üzerinde hilal şeklinde olan mezar taşları yok edilmiştir! Ölülerin anısına bile saygı yok! Türkçe isimler içeren çok sayıda mahkeme dosyası, adliye arşivleri, belediyelerdeki nüfus kayıtları, hatta okul kayıt defterleri ve diplomalar imha edilmiştir! Tüm bunlar gelecek için büyük komplikasyonları olabilecek toplumsal bir suçtur! İsim birden değersizleşir ve toplumsal işlevlerini yitirir. Bu isim tamamen anonim idarenin elindedir. Bir insanın dokunulmaz adının yok edilmesine müsaade ediliyorsa demek ki şeref yoktur ve her şey mübahtır (Dimitrova, 1991: 47-48).

Türklere uygulanan bu faşizan tutumun karşısında cesur söylemleriyle tanınan ve Türk halkı tarafından sevilen isim Blaga Dimitrova, Türklere olan bu desteğinden dolayı Bulgar hükûmetine ve halkı tarafından da eleştiri oklarını üzerine çekse de

yazmaya devam eder ve bu dönemde yaşadığı zorlukları aynı deneme yazısında şu satırlarda dile getirir:

(...) Böylesi vandalca saldırı bizde sadece Müslüman nüfusuna karşı uygulanmadı. Bu, insan haklarının genel olarak çiğnenmesinin küçük bir kısmıdır. Bana, vatan haini, ajan, demagog, kışkırtıcı ve daha nice lakaplar takarak benzer bir kaba saldırıyla Bulgar ismimi elimden almadılar mı! Bunun asıl suretime cevap olup olmadığını sormuyorlar; vatandaşlık ismimi bu rahatsız edici değişiklik ile ne zaman, nasıl, ne ile hak edip etmediğimi bana açıklamıyorlar; iftiralara karşı kendimi savunmama izin de vermiyorlar. Üstelik, yaşamım boyunca şimdiye kadar yaptığım her şeyin üzeri çiziliyor. Oysa bir kişiye yapılan haksızlığın, herkes için bir tehdit oluşturduğu biliniyor. (Dimitrova, 2015: 126)

5 Mayıs 1989’da Sofya’da çevrecilerden bir grup aydın tutuklanarak göz altına alınır ve Blaga Dimitrova, Sofya’da gerçekleşen bu olaylara karşı kayıtsız kalamaz. Kalemine sarılan şair, “*Noshten dnevnik*” (*Gece Güncesi*, 1993) başlıklı kitabındaki “*Razpit*” (*Sorgu*, 1989) şiiriyle sorgudaki aydınları destekler. Onların bu tavrının onurlu bir hareket olduğunu dile getirir:

SORGU⁹⁸

Sofya’da 5 Mayıs 1989 tarihinde yapılan tutuklamaların üzerine

– *Neden anlaşılmayalım?*

– *Elbette.*

– *Ne istiyorsunuz?*

– *Kendim için hiçbir şey.*

– *Peki kimin için?*

⁹⁸ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu

- Herkes için.
- Somut olarak ne istiyorsunuz?
- Ya siz benden – ne?
- Bize gerçeği söyleyin?
- Ben de gerçekten yanayım.
- Hangi gerçek?
- Bir tek olan.
- Neyin peşindesiniz?
- Ben değil, siz peşindesiniz.
- Gizli amacınız nedir?
- Yok gizli amacım.
- Gerçekte ne arıyorsunuz?
- Olmayan şeyi.
- Nedir o?
- Temiz hava.
- Ekoloji problemi mi?
- Değer ekolojisi.
- Lideriniz kim?
- Vicdanım.
- Silah saklıyor musunuz?
- Ağzımdaki dil.
- Bunu imzalayacak mısınız?
- Sadece kendi metinlerimi imzalarım.
- Beyanname... Ret ediyorsunuz?
- Kendini ret etmeye benzer.
- Hiç bir şey için her şeyi kazanırsınız!
- Teşekkür!
- Bu durumda her şeyi kaybediyorsunuz.
- Şerefimi kaybetmiyorum.
- Sizi anlayamıyorum?
- Çocuklarınız beni anlar.
(Dimitrova, 1993: 23)

РАЗПИТ

По повод арестите на 5.V.1989 г. в София и другаде из България

-Каква е тайната цел?

-Аз нямам тайна цел.

-Какво всъщност търсите?

-Това, което го няма.

-Какво е то?

- Чист въздух.

-Екологичен проблем?

-Нравствена екология.

-Кой ви ръководител?

-Съвестта ми.

-Оръжие криете ли?

- Езикът зад зъбите.

-Ще подпишете ли това?

-Подписвам само свой текст.

-Декларация...Отказвате ли?

-Би било отказ от себе си.

-За нищо ще спечелите всичко!

-Благодаря!

-Тогава губите всичко.

-Не губя честта ми.

-Не ви разбирам.

-Децата ви ще разберат.

(Dimitrova, 2018:186-187)

Yine aynı kitapta yer alan 1989’da yazdığı “*Pak podranila prajka prolet*” (Prag Baharı Yine Erkenci) şiiri Prag Baharı’nın önemli isimlerinden biri olan Václav Havel’i konu edinir. Çek Cumhuriyeti’nin ilk cumhurbaşkanı ve yazar Václav Havel, 1968 Prag Baharı’ndan sonra gerçekleşen Varşova Paktı’nın Çekoslovakya’yı işgalinden sonra, kara listeye alınır ve yazması yasaklanır. Havel, aynı zamanda Kadife Devrimi’nin⁹⁹ de öncüsüdür ve komünist rejimin düşmesinde de etkisi büyüktür. Aynı zamanda Charta 77¹⁰⁰ olarak bilinen 77 Bildirgesi’nin de kurucusudur. Dönemin komünist yönetimi tarafından suç olarak görülen bildirgeye imza atanların amacı uğradıkları haksızlık ve baskıları kamuoyuna sunmaktır. Dimitrova, 77 Bildirgesi’nin ilk imzacılarından ve baş sözcülerinden biri olan Jan Patočka’nın ölümünün ardından “*Eğer rahmetli profesörün ailesinden biriyle direkt ya da dolaylı olarak tesadüfen bir bağlantınız olursa, böylesine onurlu ve soylu yaşayan ve ölen, hümanizm mücadelecisi ve aydın için lütfen içten keder ve saygılarımı iletin.*” diyerek bu bildirgeye imza atanları desteklediğini de ifade etmiş olur (Hronkova, 2006: 406).

Bildirgeden dolayı 1979’da hapse atılan Havel, 77 Bildirgesi’nin siyasi bir organizasyon olmadığını, ülkedeki temel insan haklarının kabul edilmesinin başlangıcı ve sosyal bir hareket olduğunu açıklar (Shvedek, 2017: 354). Dimitrova’nın Havel ve 77 Bildirgesi hakkında yazdığı “*Pak podranila prajka prolet*” (Yine Erken Gelmiş Prag Baharı) şiiri de içerdiği cesur tonuyla dönemin ruhunu yansıtmaya bakımından oldukça dikkat çekicidir:

⁹⁹ Kadife Devrimi:Çekoslovakya’da 17 Kasım 1989’da başlayan ve 29 Aralık 1989’a kadar devam eden devrimdir. Bu devrim ile komünist iktidar düşer. 1990 yılında ise komünist iktidarın düşmesiyle demokratik seçimler yapılır ve bu devrimin öncülerinden olan Václav Havel ilk cumhurbaşkanı seçilir.

¹⁰⁰ Charta 77 (77 Bildirgesi): 1977’de Çekoslovakya’da yayımlanan bildirgedir. Birçok aydının imzaladığı bu bildirge hükümetin yanlış kararlarını eleştirmiştir.

YİNE ERKEN GELMİŞ PRAG BAHARI

*Haydi ulan, be Havel!*¹⁰¹
Alkolik bir velet değilsin,
Ne gösterişli ne de kayıtsız.
Havanın nasıl olduğunu anlamadın mı?
Bahardan haber yok.
Çiçek için hâlâ serin.
Bu fırtınada senin hâlin nedir?
Havel, gevşek değildir boyunduruk.
Küstah iktidarın devri,
sağır insanların oh'ları, ah'ları için
Koftur onların iftira kuleleri.
Korkuları helal olsun!
77 Bildirgesi iyidir.
Hunların çöküşü geliyor.
Sarkaç sallandı.
Eh, sana çarpabilir.
Ancak cesaret boşuna değildir.
Halo! Aşk olsun sana, Havel.
(Dimitrova, 2018: 184)

ПАК ПОДРАНИЛА ПРАЖКА ПРОЛЕТ

Хайде холан, бе Хавел!
Не си хлапак алкохолен,
нито охолен, нито нехаен.
Не схвана ли каква е хавата?
Няма хабер от пролет.
Още е хладно за цвете.
В тая хала какъв ти е хала?
Хавел, халтав не е хомотът.
Епоха на власти нахали,
за ох и ах на хората глухи.
Техните кули от хули са кухи.

¹⁰¹ Václav Havel (1936-2011): Çek tiyatro yazarı, siyasetçi. 1968 Prag Baharı'ndan sonra gerçekleşen Varşova Pakti'nin Çekoslovakya'yı işgalinden sonra kara listeye alınarak siyasi faaliyette bulunması ve yazması yasaklanır. 1989'da Kadife Devrimi'nin öncüsü olur ve aynı yıl Çekoslovakya Devlet Başkanı olur. 1992'de Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ayrılmasında önemli rol oynar ve Çek Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilir.

*Халал да им е страха!
Харна е Харта 77.
Иде крахът на хуните.
Махалото се е залюляло.
Ех, може да те халоса.
Но храброст не е на халос.
Хало! Хвала ти, Хавел!
(Dimitrova, 2018: 184)*

Blaga Dimitrova, 27 Şubat 1989 yılında Sofya’da İvan Radoev ile birlikte Václav Havel’in tutuklanmasını protesto etmek için “*Otkrito pismo*”(Açık mektup) yazar. O mektup şu şekildedir:

Dünyaca ünlü tiyatro yazarı ve yazar, açıksözlülük ve yeniden inşaanın kararlı savunucusu Václav Havel’in yargılanması bizi endişelendiriyor. Bu kararın resmi nedenleri ne olursa olsun özünde bu barış içinde bir arada yaşamının, karşılıklı yardımlaşmanın, özgürlüğün ve bireyin devredilemez haklarına saygının olduğu yeni, ortak Avrupa evi yaratmaya yönelik tarihsel yenilenme sürecine dair kafa karışıklığı ve inançsızlık tohumları ekme biçimidir. Havel’i savunmak için oylarımızı birleştiriyoruz ve serbest kalmasını talep ediyoruz!” (Glishev, 2006: 176)

Ortak Avrupa Evi kavramını Blaga, “*Obsht Evropeyski dom*” (Ortak Avrupa Evi) şiirinde de dile getirmiştir. Bu kavram her şeyden önce Avrupalılığa işaret etmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Mihail Gorbaçov, 6 Temmuz 1989’da Avrupa Konseyi toplantısında “Ortak Avrupa Evi” projesini sunar. “Ortak Avrupa Evi” projesinin amacı silahlanmayı engellemek için “*ortak bir çatıya ihtiyaç duyulmasıdır*” Avrupa’da bölünmüşlükten dolayı bir bütün haline gelemeyen ve bunun bir kayıp

olduğunu vurgulayan projede Atlantik'ten Urallar'a kadar yayılmış olan Avrupa'nın karşılıklı işbirliğine ev sahipliği yapması üzerinde durur (Orallı, 2021: 358). Bu kavram, bir Demir Perde ülkesi olmaktan, ortak bir Avrupalılık bilinciyle var olacak yeni bir oluşumun işaretidir.

Gorbaçov'un "Ortak Avrupa Evi" kavramından hareketle şiirde şairin tarif ettiği bu "ortak Avrupa evi"nde komünizmin ne sarı yıldızına ne de faşizmin gamalı haçına yer vardır. *"Biz, bu ortak evin içine rahatlık, kesinlik ve şiir olsun diye kendimizden ne götüreceğiz?"* (Dimitrova, 1991: 26) diye soran Blaga Dimitrova'nın ortak Avrupa evinde barış, özgürlük yer alırken, hilâller, kafatasları, kurukafalar ve diğer radikal işaretler bulunmamaktadır. Blaga Dimitrova, hayalindeki o Avrupa evini şöyle tanımlar: *"Ortak Avrupa evi dogmaların alçak tavanları başımıza değmesin diye her yerinden hava alan geniş bir ev olsun, düşüncelerdeki dar görüşlük bizi sıkmasın, evin kıyı köşelerinde korku ve güvensizliğin tekrerrüü toplanmasın. Var güçle nefes alınsın. Gözetleme ve dinleme olmadan. Özgür. Avrupa'ya layık!"* (Dimitrova, 1991: 27)

ORTAK AVRUPA EVİ¹⁰²

Ortak Avrupa Evimiz!

Kapıların şelale gibi olsun –

katran için ulaşılmaz,

sarı yıldızlar için,

gamalı haçlar için,

ayçalar için,

kurukafalar için,

haç şeklindeki kemikler için,

utanç verici her türlü lekeler için.

Aksi taktirde

zayıf kapılarından

¹⁰² Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu

*yeniden sokulacaktır –
şiddet,
katliam,
zorbalık,
terör.
(Dimitrova, 2018: 190)*

ОБЩ ЕВРОПЕЙСКИ ДОМ

*Мой общ европейски дом?
Да бъдат вратите ти водопади,
недосегаеми за катран,
за жълти звезди,
за свастики,
за полумесеци,
за черепи,
за кости накръст,
за разни позорни клейма.*

*В противен случай
през твоите уязвими врати
отново ще се промъкнат
насилия,
погроми,
произвол,
терор.
(Dimitrova, 2018:190)*

10 Ağustos 1989’da yazılan ancak Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla değişen siyasi ortamda “*Avtoepitafiya*” (*Oto Epitaf, 1989*) şiirini yayımlayan Blaga Dimitrova Bulgaristan’da oldukça sertleşen baskı ortamında bu şiirini kaleme alır. Şiir başlığıyla bile dikkat çekicidir. Epitaf sözcüğü öncelikle kilise mimarisiyle ilgili bir terimdir. “*Kilise içinde ya da dış duvarında bir ölünün anısı için konulan ve ölüyü yalnız ya da*

ailesi ile birlikte dua eder biçimde gösteren taş ya da madenden levha” (2023) anlamına gelir. Ayrıca edebiyatta epitaf sözcüğü ölen bir kişi hakkında, özellikle de mezar taşına yazılan kısa bir yazı veya şiir anlamına gelir. Anıtsal bir eserin üzerine yazılan epitaflar nasıl ki kazınarak yazılır ve bir hatırayı içerir, Blaga Dimitrova’da şiirin de kendi yazıtını kendisi kazıyarak okuyucuya hatırasını iletir. Şiirde ilk dikkat çeken Blaga Dimitrova’nın ulusal bir motif olan güllerle bütünleşmiş bir yurt olarak simgelediği Bulgaristan’ı, kör bir Satrap’ın yönettiği gölgeler diyarına benzetmesidir. Satraplık, eski Pers İmparatorluğu’nda, imparatorluğun eyaletlere bölünüp yönetildiği sistemin adıdır. Bu eyaletlerin başındaki yöneticilerine de satrap adı verilir. Bu kişiler merkezi otoriteyi simgelemeleri bağlamında büyük bir gücü ellerinde tutarlar. Dimitrova da Sovyet iktidarının gücünü simgeleyen Bulgaristan’daki parti yöneticilerini bu sözcükle simgeleştirir. Tam bağımsız olacak güller diyarı ülkesinde, ulusal köklerin ve özgürlüğün sembolü olan bir gül olmak isterken, zalim hükümdarların yansıması olan Satrap’ın gölgesinde ezilmiş biri olarak bulur kendini. Bulgaristan’ın tam bağımsız bir cumhuriyet olmadan önceki son sıkıntılı yıllarında Dimitrova’nın kaleme aldığı bu şiir kendi içsel dünyasındaki karmaşayı yansıtmaya bağlamında da çarpıcıdır:

OTO EPİTAF

Güller diyarında

gül olmak istedim,

kör Satrap’ın gözündeki diken oldum.

Gölgeler diyarında -

bir diken ya da gülün gölgesi

sonsuzluğun gözündeki olmak gibidir.

(Dimitrova, 2018:188)

АВТОЕПИТАФИЯ

*В страната на розите
искаха да бъде роза,
а станах трън в окото на сляп самрап.
В страната на сенките –
сянка на трън или роза
е все едно в окото на вечността.
(Dimitrova, 2018:188)*

80’li yıllarda Todor Jivkov yönetimi sadece Avrupalılık kavramını değil ülke içinde de her türlü etnik kimliğe karşı sert bir yaklaşım sergilemektedir. Jivkov’un ırkçı yaklaşımının doruk noktası olan 1984 yılındanda başlayıp 1989 yılında kadar sürdürdüğü Bulgarlaştırma politikaları ülke içinde bazı aydınlar tarafından sert biçimde eleştirilir. Bu ırkçı yöntemlerin başında Türklerin isimlerinin değiştirilip Bulgar isimlerinin verilmesi gelir. 1984’te Bulgar Parlamentosunda kabul edilen kararla isim değişikliği kabul edilir. Bu karara göre Türklerin halka açık yerlerde Türkçe konuşması yasaklanır. Çok geçmeden de toplu yerlerde ve iş yerlerinde Türkçe konuşması yasaklanır. Daha önceden Türk adıyla alınmış olan pasaport ve resmi kimlikler iptal edilerek imha edilir. Daha da ileriye giderek isim değiştirmeyen Türklerin yaşadığı köylere baskınla gidip zorla isimlerini değiştirirler. Sadece etnik kökenlerine yönelik olmayan bu saldırı dinî inançlarına da sert baskılarla sürdürülür. Dinî inançlara göre gerçekleşen sünnet, evlenme, doğum, ölüm, bayram gibi törenler komünist iktidarı rahatsız etmiştir. Cenazelerin bile dinî inançlara göre defnetmelerine izin verilmez. Türkler bu yaşanan süreci protesto etmeye başlar (Tahir, 2015: 583-584). Todor Jivkov, “soya dönüş” “yeniden doğuş” olarak adlandırdığı bu politikasını 25 Ekim 1989 tarihli Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısında şu şekilde ifade eder:

Bugün, bu sorun geçmişte halledilemeyen konuların mirasıdır. Biz Türklerle ilgili sorunu çözdük. Ancak kararlı bir adım atılmış oldu. 15-20 yıl sonra bunlar da unutulacak. Bundan sonra onların dinine yönelik olarak harekete geçmeliyiz. Şu an bizim tarafımızda olan hocaları, onların dini cemaatlerinin başkanları olmaları yönünde teşvik etmeliyiz. Birkaç yıl sonra İslam’a karşı çok ciddi adımlar atmalıyız. Okullarda da bu konuda bir dersin konulması gerekir. Türkler arasında soy ve aile açısından öyle özellikler mevcut ki, aileyi çabucak bir araya getiriyorlar. Bir Türk nereye gitse, ailesine geri dönüp yine çocuk sahibi oluyor. Bu özelliklerini yok etmemeliyiz. Ancak sürekli olarak onların İslam dininden uzaklaşmalarını sağlamak için çalışmalıyız (Aktaran Tahir, 2025: 585).

Jivkov’un bu ırkçı politikaları ülkedeki bazı aydınlar tarafından sert bir biçimde eleştirilir. Blaga Dimitrova da bu aydınların başında gelen isimlerden biridir. Şairin yazdığı “*İmeto*” (*İsim*) başlıklı denemesi komünist iktidarın ve Bulgar “milliyetçilerinin” ağır eleştirilerine maruz kalır. Blaga, bazı göstericiler tarafından Sofya’da Parensov sokağındaki 33 numaralı evinin önünde “*Hainlere ve döneklere ölüm!*” yazılı pankartlarla protesto edilir. Apartman kapısına Türklerin sembolü olan hilâl, yıldız ve hakaret içeren yazı ve işaretlerle tehdit edilir. Şairin dergilere yolladığı şiirler ve makalelere de sansür uygulanır. Bu sansürle ilgili verdiği bir röportajda şu ifadeler yer verir:

“Literaturen Front” (Edebi Cephe) gazetesi yazarları susturmak için araç haline geldi. Lilyana Stefanova baş editör olduğunda bir kısmı politik olan bir dizi şiir gönderdim. İçinden sadece politik olanlar reddedildi ve aynı sayıda benim hakkımda hoş olmayan bir makale çıktı. (...) İsimsiz aramalarla beni tehdit ettiler. Ayrıca “Literaturen Front” gazetesinde Bulgaristan’daki azınlıklara uygulanan baskı konusundaki denemem reddedildi. Başka bir gazetede yayımlandığında,

bir sabah kapımda boyanmış bir hilal işareti olduğunu gördüm.
Geçmişte aynı şekilde Yahudileri korkutmuşlardı (...) (Nikolov, 1991).

Blaga 13 Eylül 1989 yılında yazdığı “*Vrata*” (*Kapı*) başlıklı denemesinde bu yazıları şöyle tasvir etmektedir:

(...) Bombardımanlardan zarar görmüş olan ancak babam tarafından özenle onarılan eski savaş gazisi koyu kahverengi kapımızın üzerinde kocaman bir hilal ve ortada da beceriksizce kondurulmuş iri bir yıldız parlıyordu. Donuk, sarı, yağlı, hâlâ taze olan boya sanki annemin kalbinde açılan bir yaradan çıkmış gibi, çizgiler halinde akmış, paspasa ve eşikteki mozağın üstüne damlıyordu (Dimirtova, 2015: 123).

“*Noshten dnevnik*” (*Gece Güncesi*, 1993) başlıklı kitabındaki 1989’da kaleme aldığı “*Ochernyane*” (*Karalama*) şiirini bu dönemde kendisine yönelik hakaret içerikli yazılar ve işaretler üzerine yazar (Dimitrova, 2018: 283). Şair, kapısına karalanan yazıların kirli olduğunu ve mısralarında kendisinin bu durumdan temiz bir şekilde çıkacağını betimler:

KARALAMA¹⁰³

*Haç şeklinde katran ile karalanmış kapı –
bir cüzamlı veya işbirlikçinin birininmiş gibi.*

*Ne su ile, ne ter ile, ne de ağlayış ile yıkanamaz,
kanayan tırnaklarla bile bu leke kazanamaz.*

*Ancak akşam saatinde gizlice çıkıyorsun,
simsiyah bu lekeye sırtını sürtüyorsun ve sanki*

¹⁰³ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu

*kendin ışıк geçirmez karanlıға dönüşüyorsun.
Gecenin gözünde cehennem gibi göze çarpıyorsun.*

*İnsanlar gözleriyle üzerine tükürüyor. Sen ise
acele karların o bembeyaz kapısına koşuyorsun.*

*Bu kapıdan karşıya bir kere geçersen
kar gibi tertemiz parlamaya başlarsın.*

(Dimitrova, 2018:189)

ОЧЕРНЯНЕ

*Врата, очернена с катран на кръст,
тъй както на прокажен и продажен.
Не се измива ни с вода, ни с пот,
ни с плач, ни с нокти в кръв се изчегъртва.*

*Излизаш скришно по вечерен час,
отъркваш се в чернилката и сякаш
сама си непрогледна чернота.
В клепача на нощта изпъкваш пъклено.*

*Заплюват те с очи. А тичаш ти
към бялата врата на снеговете.
Веднъж през нея минеш ли отвъд,
Пречистена до снежно ще засветиш.
(Dimitrova, 2018:189)*

Blaga Dimitrova, hayatının en zor günlerini geçirdiği yıllarda bile kendisine sığınacak bir liman olarak seçtiği müzikten hiçbir zaman kopmamıştır. Gençlik yıllarında aldığı müzik eğitiminin etkisi tüm sanat yaşamı boyunca kendisini göstermiştir. Despotik bir rejim altında özgür ruhunu besleyen önemli kaynakların başında müzik gelir. “İlahi tonları duymak için,/ kimde Beethoven’ın sağır kulağı var?” (Dimitrova, 1993: 80) diyen şair, birçok eserinde dünyaca ünlü bestecilerini şiirlerine dahil etmiştir. Müziği şiirinde bir felsefe olarak kutsayan Dimitrova, “Otsam i otvid:

Silueti na priyateli” (*Buradan ve Öteden: Arkadaş Siluetleri, 1992*) başlıklı deneme kitabında gençlik yıllarında kendisinden eğitim aldığı piyano öğretmeni Prof. Andrey Stoyanov’un ona klasik müzik bestecilerinin kapısını nasıl açtığını açıklar:

Heyecandan nefesim kesilerek sessiz Raço Dimçev Sokağı No.1’ deki eski kooperatifte en üst katın dik merdivenlerini çıktım, sanki sanatın tepesine çıkıyordum. Kiliseye girer gibi parmak uçlarımda girdim. Piyano öğretmenim Prof. Andrey Stoyanov Bach, Mozart, Chopin, Shumann’ın ulaşamaz dünyasını, özel bir öngörüyle Beethoven’ın sınırsız derinliklerini ortaya çıkardı (Dimitrova, 2015: 127).

1985’te yayımladığı “*Glas*” (*Ses*) başlıklı kitabının içeriği oldukça dikkat çekicidir. Şair seslerden oluşan tüm öğelere kitabında yer vermiştir. “*Bahova harmoniya*” (*Bach Armonisi*) başlıklı şiirinde Bach’ın melodisine yer vermiştir. Bach İtalya, Fransa ve başka ülkelerden aldığı ritimleri birleştirerek geliştirir. Bach’ın farklı sesleri birarada tutan ve güzel bir armoni ortaya koyması Bulgaristan’daki siyasi ortamla ilgili Blaga Dimitrova’nın dileğini de açıklar. Bulgaristan’da Jivkov’un “soya dönüş” politikasıyla Türklere uyguladığı şovenist yaklaşımı ve farklı etnik kimliklere saygı duymaması eleştirilir. Aslında uyumun, armoninin, güzel sesin ancak çeşitliliklere saygı duyarak çıkacağını söyler. Farklı etnik kimlikler, özgür ve bağımsız ruhlar her zaman güzel ses çıkaracak ve sonsuzlaşacaktır:

BACH ARMONİSİ

Bach tüm seslere eşitlik sağladı.

Ayrıcalıklı bir sesin diğerlerinin önüne çıkması adına

arka planda eşlik etmesine,

bir sesin başka sese tabi olmasına izin vermedi.

*İşte bu yüzden özgür, bağımsız, farklı sesleri
bir araya getiren bu en saf ve yüce armoni,
ruhun dualı kutsal birliğinde
tüm zamanlarda duyulacak.*

БАХОВА ХАРМОНИЯ

*Бах даде равноправие за всички гласове
и не остави глас да бъде подчинен на друг,
да служи като съпровод или да бъде фон,
за да изпъкне някой привилегирован глас.*

*И затова ще прозвучи през всички времена
най-чистата и висшата хармония, споила
свободни, независими, различни гласове
в молитвено, върховно всеединство на духа.*

(Dimitrova, 2003: 166)

80'lerin sonunda Bulgaristan'da ekonomik alanda zor günler yaşanmaktadır. Bu ekonomik sorunlar, Jivkov'un Türklere karşı başlattığı asimilasyon çalışmaları ve Sovyetlerde Mihail Gorbaçov'un Mart 1985'te Sovyetler Birliği'nin lideri oluşu uzun yıllar iktidarda olan Todor Jivkov'un sonunu hazırlamaya başlar. Çünkü Gorbaçov'un Temmuz ayında yaptığı toplantıda, Sovyetler Birliği'ndeki cumhuriyetlerin iç işleri yönetimlerinde serbest bırakılması kararı çıkmıştır (Crampton, 2007b: 193). Bu gelişme de Jivkov'un ülkenin iç sorunlarıyla tek başına başa çıkması anlamına gelmektedir.

Gorbaçov'un *perestoyka* ve *glasnost* yani *yeniden yapılanma* ve *açıklık* politikası Bulgaristan'da etkisini göstermiş, siyasi alanda da birçok gelişme yaşanmıştır.

Şair ve yazarlardan oluşan aydın kesim, “Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği” (Nezavisimoto drujestvo za zashtita pravata na choveka), “Dinî Özgürlük, Vicdan Özgürlüğü ve Manevi Değerlerin Korunması Komitesi” (Komitet za zashtita na religioznata svoboda, svobodata na sivesta i duhovnite tsennosti), “Rusçuk Çevre Koruma Komitesi” (Komitet za ekologichna zashtita na Ruse), “Glasnost ve Yeniden Yapılanmayı Destekleme Kulübü” (Klub za podkrepa na glasnostta i preustroystvoto) gibi yasal olmayan muhalif gruplar kurar. Bu örgütler sayesinde aydınlar eylemler yaparak seslerini duyurabilirler. Türklere yönelik yapılan çirkin saldırılar da yine bu örgütler aracılığıyla aydınlar arasında ses getirir. Radoy Ralin, Jelyu Jelev, Boris Dimovski gibi isimlerin ön plana çıktığı muhalif aydın kesim arasında Blaga Dimitrova da yer almaktadır. Aralarında şairin yer aldığı “Glasnost ve Yeniden Yapılanmayı Destekleme Kulübü” (Klub za podkrepa na glasnostta i preustroystvoto) üyeleri, yaptıkları protestolarda kanun dışında hareket etmediklerini, tekelin yerini çok sesliliğin alacağını ve Jivkov’a karşı yapılan her türlü protestoyu da desteklediğini bildirirler (Crampton, 2007a: 386).

Kulüp tarafından da desteklenen Türkler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın Paris’te yapacağı görüşme öncesinde seslerini duyurabilmek için protestolar başlatırlar. Bulgaristan’ın bazı bölgelerinde ismini zorla değiştirmek istedikleri Türklerle devlet güvenlik güçleri arasında çatışmalar yaşanır. Bunun üzerine Jivkov kamuoyuna Türklerin Bulgaristan’dan gitme hakları olduğunu söyler ve 1989 yılında Türkiye’ye büyük bir göç başlar. Bu göç Bulgaristan ekonomisini de zor duruma düşürürken Dış İşleri Bakanı Petır Mladenov’un elini siyasi alanda güçlendirir. Aralarında zaten anlaşmazlık olan Jivkov ise Moskova’ya gidip Gorbaçov ile görüşme sağlar. Gorbaçov’dan beklediği desteği bulamadığı bu görüşme neticesinde Jivkov siyasi anlamda daha da yalnızlaşır. Aslında Todor Jivkov’un bu şovenist politikası, Türklerin protestoları ve 1989 yılında gerçekleştirilen büyük göç, komünizmin

öküşünü hızlandırır. Politikadaki bu gerilimli ve sıcak gündem kuşkusuz ki sanata da yansıyacak ve edebi çalışmalar sert toplumsal içerikleri konu etmeye devam edecektir.

4. BÖLÜM

SON DÖNEM ŞİİRLERİ

4.1. Özgürlük ve Sorgulama Dönemi: Blaga Dimitrova'nın 1989-2003 Yılları Arası Şiirleri

VASIYET¹⁰⁴
Beni bulmadığım,
kelimelerde ara.
Blaga Dimitrova

10 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla "*Todor Jivkov istifa eder. Artık o tarihten itibaren Parti'nin birinci sekreteri ve Politbüro'nun üyesi değildir*" (Belcheva, 2020: 27). Nisan ayının başında ise Bulgar Komünist Partisi Bulgar Sosyalist Partisi olarak adını değiştirir. Devleti ve toplumu komünist partiden uzaklaştırma çabası bireysel hak ve özgürlüklerin de önünü açar. Özel tarım yasalaşırken, ekonomi alanında serbest girişimlere izin verilir. 6 Mart'ta grevler yasallaşır (Crapmton, 2007: 199). Todor Jivkov'un boşalan koltuğuna Petır Mladenov getirilir.

Artık Bulgaristan'da siyasi örgütler ortaya çıkmaya başlamıştır. Onlardan biri olan Demokratik Güçler Birliği (SDS) Partisi'dir. O muhaliflerden biri de Jelyu Jelev'dir. Bulgar Komünist Partisi lideri Mladenov, 11-13 Aralık 1989'da Merkez Komitesi'ni toplar. Ancak 14 Aralık'ta Demokratik Güçler Birliği Partilileri Sofya'da anayasanın birinci maddesinin iptali konusunda gösteri düzenlerler. Bunun üzerine Mladenov

¹⁰⁴ "*Завем/Търси ме в думите, /които не намерих.*"

muhafelele yuvarlak masada görüşme kararı alır ve böylece Bulgaristan’da geçiş sürecinde demokratik adımlar atılmış olur.

Bu yuvarlak masa görüşmelerini ardından yeni bir Anayasanın hazırlanması gerekliliği doğmuş ve “Veliko Narodno Sıbranie” (Büyük Millet Meclisi) kurucu bir meclis oluşturulmuştur. Seçimlerden sosyalistler ikiyüz on bir sandalye, Demokratik Güçler Birliği yüz kırk dört sandalyeyi almaya hak kazanmıştır. Ne var ki, ülkedeki seçimlere hile karıştığı gerekçesiyle Sofya’da üniversite öğrencileri protesto ve grev başlatmıştır. Sofya Üniversitesi öğrencilerinin başlattığı bu protesto ve grevleri ülkedeki diğer üniversite öğrencileri de destekler. Öğrencilerin yanı sıra bu protestoları destekleyenlerin arasında Pernik’ten gelen emekçi bir grup olan madenciler de vardır. Ayrıca işçi ve emekçilerin yanı sıra sanatçılardan da olumlu bir yaklaşım söz konusudur. Örneğin, Blaga Dimitrova öğrencileri destekleyen muhalifler arasında yer almaktadır. Dimitrova’nın yakın arkadaşı Petır Dinekov, anılarında bu grevden şöyle bahseder: “*Bugün seçimlerin ikinci turu. (...) Öğrenci grevini destekleyen yirmi yazar var. Onların arasında Blaga Dimitrova, Vera Mutaſchieva, Boyan Nichev, Rozaliya Likova gibi isimler de yer alıyor*” (Belcheva, 2020: 164).

Sofya Üniversitesinde başlayan protestoların vatandaşın desteği ile giderek büyüyen bir protestoya dönüşmesi ile devlet önlem almaya başlar. Diğer taraftan yöntemde halk nezdinde infial yaratan skandallar yaşanmaktadır. Bulgar siyasetçi Evgeniy Mihaylov, başbakan Petır Mladenov’un 14 Aralık 1989’da “*Tanklar gelse iyi olur!*” söylemini içeren bir kaseti kamuoyuna 14 Haziran 1990’da paylaşmasıyla öğrenci protestoları daha da artar. Petır Mladenov’un bu videoların gerçek olmadığını açıklaması üzerine öğrenciler uzmanlar tarafından bu konuşmanın incelenmesini talep eder. Bu sırada Filibe Kooperatif Tarım İşletmeleri (TKZS) Başkanı Ruska Nalbantova, öğrencilerin greve son vermemesi durumunda traktör, kamyon ve biçerdöverlerle Sofya’yı ablukaya alacağını açıklar. Sofya Üniversitesi önündeki kavşaklar “sivil

itaatsizlik” gerekçesiyle kapatılır (Metev, 2013). Üniversite öğretim üyeleri öğrencilerin talepleri karşılanmazsa süresiz oturma eylemi yapacağını duyurur. Öğrenciler, Petır Mladenov’un istifası, Todor Jivkov’a kamu mahkemesi açılması gibi isteklerin yer aldığı talepler için greve devam ederler. 29 Haziran 1990 yılında Petır Mladenov’un “tank kaseti” nin bilirkşi tarafından montaj olmadığına açıklanması ile Mladenov istifa etmek zorunda kalır. Onun yerine eski komünist yönteminden bir isim olan Andrey Lukanov geçer. Öğrenciler ise taleplerinin “siyasi olmaktan çok ahlaki olduğunu” açıklar. Eski komünist yönetimin devamı olan kişilerin iktidara getirdiği sürece ülke genelinde grevlere devam edeceğini açıklayan protestocular Andrey Lukanov’un da istifasını istemektedir. 29 Kasım 1990’da bu protestolar başarıya ulaşır. Lukanov hükûmetinin istifası ile 11 Aralık 1990’da öğrenci grevleri sona erer (Metev, 2013).

Aralık’ta başbakan Dimitır Popov liderliğinde yeni bir hükümet kurulur (Champton, 2007: 201). Ancak eski komünistlerin de yer aldığı bu parlamentonun yeni anayasayı çıkarması şüphelere neden olacaktır. Bu nedenle Demokratik Güçler Birliği Partisi lideri Jelyu Jelev Bulgar Parlamentosu tarafından cumhurbaşkanlığı görevine getirilir. Böylece 1990 yılında Todor Jivkov döneminde ağırlıklı olarak komünist ilkelerle hazırlanmış olan 1971 Anayasası hükümsüz kılınır ve ülkenin adı artık Bulgaristan Halk Cumhuriyeti değil Bulgaristan Cumhuriyeti olarak ilan edilir (Bayramoğlu Özuğurlu, Gülpınar, 2020: 262).

Buna rağmen hâlâ çoğunluk olarak komünistlerin yer aldığı bir meclisin hazırladığı yeni anayasa güven vermemektedir (Crampton, 2007b: 203). Bu gerekçeyle de 10 Temmuz 1991’de Stefan Savov’un¹⁰⁵ önerisi ile Bulgaristan Parlamentosu’nda Demokratik Güçler Birliği Partisi’nde yer alan otuz dokuz milletvekiliyle yeni anayasanın kabulüne karşı süresiz açlık grevi başlatılır ve bu açlık grevini Blaga

¹⁰⁵ Stefan Savov (1924-2000): Sofya Üniversitesi hukuk bölümünden mezun Bulgar siyasetçi. 1989 yılına kadar inşaat işinde çalışan Savov, İspanyolca’dan da birçok çeviri yapmıştır. 1989 Komünizmin çöküşünden sonra siyasete atılır. 1993 yılında Demokratik Güçler Birliğinden milletvekili olur. (Antonova et al., 2002: 966)

Dimitrova da destekler. Bu konuyla ilgili olarak 2001 yılında Boris Rokanov’la yaptığı bir söyleşide şunları dile getirmiştir:

Bu mücadeleye şiir aracılığıyla girdim. Bizim hiçbir Bulgar şairinin kendisini koparamayacağı hermetik, kozmik bir geleneği var ve Bulgar şair bu geleneği kanında taşıyor (...) Yabancı basın bir milletvekilinin açlık grevi başlatmasına, şair ve yazarların da onu desteklemesine şaşırıyor. Biz hâlâ despotizm karşı, özgürlük için, insan hakları için, yalana karşı gerçek için ve bağımsızlık için mücadele ediyoruz .Toplum siyaset için olgunlaştığında, Avrupa demokrasisinin başka yöntemleri, daha başka araçları ortaya çıkacaktır. Ve şimdi tüm aydınlar olmasa bile, en azından Bulgar şairler, halen sürmekte olan mücadeleye katılmak için bu ihtiyacı ve sorumluluğu hissediyor (Rokanov, 2002: 7).

12 Temmuz 1991’de yeni anayasa kabul edilir. Bu anayasaya göre Bulgaristan, güçler ayrılığına dayanan yeni bir hukuk devleti olarak tanınır. Yürütme, halk tarafından seçilecek bir cumhurbaşkanı, yasama 240 kişilik meclis ve yargıyı kurulacak yeni Anayasa sağlayacaktır (Crampton, 2007b: 202). Anayasanın birinci maddesinde de “Bulgaristan’ın parlamenter bir cumhuriyet” olarak kabul edilmesi ile Komünist Parti’nin devlet aygıtındaki egemenliği ve tekel gücü sona ermiş olur (Bayramoğlu Özuğurlu, Gülpınar, 2020: 262). 1991 yılında SDS’den milletvekili olan Blaga Dimitrova, 1992 yılında ülkede yapılacak olan genel seçimlerde cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine gelir. Jelyu Jeleu ise Demokratik Güçler Birliği (SDS) Partisi ile halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olur. Yüz on oyla en çok oyu alan Demokratik Güçler Birliği, Bulgar Sosyalist Partisi yüz altı oyla, Türkleri temsil edecek olan Hak ve Özgürlükler Partisi yirmi dört oyla seçimlerden çıkar (Bayramoğlu

Özüğurlu, Gölpinar, 2020: 263). Demoktatik Güçler Birliğı'nin ilk hükûmeti Filip Dimitrov başkanlığında kurulur.

Bu seçimlerde Cumhurbaşkanlığı koltuğı Jelyu Jelev'e aitken Blaga Dimitrova, Demokratik Güçler Birliğı'nden cumhurbaşkanı yardımcılığı görevi ile siyasette yerini almış olur. Bu görev onun için gurur verici olduğı kadar çoğunlukla yaşadıklarına da hâlâ şaşırdığı ve güldüğü bir pozisyon olmuştur. Öyle ki bu dönem edindiğı, ki zaman zaman da gülmece içeren deneyimlerini yazmayı düşünmüş ancak politik gizlilikten dolayı vazgeçmiştir:

İktidarın arka koridorundan inanılmaz olaylar hakkında yazmaktan nasıl vazgeçerim? Bu notlardan bir kısmı “Bilgarski mesechnik” [Bulgar aylık dergisi]nde üç sayı olarak çıktı. (...) Bu benim mizah alanındaki ilk çalışmam. Cumhurbaşkanlığın gri evinde başımdan geçen bazı anlara kendi başıma sesli gülüyorum. Gülmekten gözlerim yaşıyor (Rokanov, 2002: 24).

Yaşadığı keyifli anların yanı sıra sıkıntılı günler de geçiren Dimitrova, Jelyu Jelev ile fikir ayrılığına düşerek 30 Haziran 1993 yılında cumhurbaşkanı yardımcılığından istifa eder. Aralarındaki anlaşmazlığın ilk patlak verdiği tarih 30 Ağustos 1992'dir. Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev, Boyana'da davetli bazı gazetecilerin önünde SDS hükûmetinin medyaya, sendikalara, Bulgar Ortadoks Kilisesi'ne, başkanlık kurumuna ve parlamento dışı siyasi oluşumlara karşı tavır koyduğunu ifade eder. Tarihe “Boyanskite livadi” (Boyana Çayırıları)¹⁰⁶ olarak geçen bu demecin amacı, Filip Dimitrov hükûmetini devirmektir. Bu demeç verilirken hiçbir şeyden haberi olmayan

¹⁰⁶ Boyana, Sofya'nın Vitoşa eteklerinde Komünizm Döneminden itibaren cumhurbaşkanı rezidansının bulunduğu bölgedir.

Blaga Dimitrova, Bulgar Haber Ajansı'na (BTA) konuyla ilgili açıklamada bulunur (Chakalova, 2006: 234).

Filip Dimitrov hükûmeti kapitalist bir rejimi inşaa etmeye odaklanır. Ancak bu süreçte sosyalist dönemdeki kamulaştırmaları yok sayması ve bürokrasiyi hızlı biçimde tasfiye politikası (Bayramoğlu Özuğurlu, Gülpınar, 2020: 263) Demokratik Güçler Birliği (SDS) Partisi'nin “mavi totalitarizm”¹⁰⁷ ile suçlanmasına neden olur. 28 Ekim'de güvenoyu oylamasına giden Filip Dimitrov hükûmeti devrilir. Yerine Lyuben Berov hükûmeti kurulur ve bunun üzerine Blaga Dimitrova istifasını verir. Bu istifa üzerine iktidarda iken Dimitrova, suçlamalara şöyle cevap verir:

Değerli hemşehrilerim, ne seçim kampanyası yapmak, ne saldırı ve iftiralara cevap vermek için konuşuyorum. Sessiz kalamayacağım tek şey halkın saf ve kutsal beklentisine saldırdır. Yani ülkemizin yeniden canlanması umuduna. Bazıları “mavi totalitarizm” suçlamalarıyla genç özgürlüğümüze [yeni cumhuriyete] gölge düşürmeye cüret ediyor. Size soruyorum, 9 Eylül 1944'den sonra binlerce kurban gibi bugün kim yargılanmadan ve ceza almadan öldürülüyor? Yeni efendilere uyum sağlamak için kim evinden atılıyor? Acımasız rejimde hayatını, sağlığını, ailesini kaybeden binlerce şehit gibi bugün kim kamplara sürgün ediliyor? Bugün anne babalarının lekelenmiş isimleri yüzünden kimin çocuklarının geleceği mahvoldu? Peki bugün bu mavi totalitarizm nerede? (Kolev, 2015)

Jelyu Jeleu, Blaga Dimitrova'nın istifası üzerine şöyle bir konuşma gerçekleştirir: *“Onunla Bulgar demokrasisi için çok daha fazla şey yapabilirdik diye düşünüyorum. Dostluğumuza gelince, umarım bunu gelecekte de sürdürürüz”* (Kolev, 2015).

¹⁰⁷ Mavi Totalitarizm: Demokratik Güçler Birliği (SDS) Parti bayrağı mavi renkte olduğu için ve totaliter rejim olarak yönettiklerini düşündükleri için bazı çevrelerce mavi totalitarizm olarak adlandırılmıştır.

Özetle, 1988-1989 yıllarında komünizmin düşüşünün ardından Doğu ve Orta Avrupa’da baskın olan totaliter fikir değişir ve yeni sosyo-kültürel ve edebi ortam oluşur. Bulgaristan’da 20. yüzyılın sonundan itibaren de şiir bu yeni periodik evreyle birlikte değişime uğrar (Doynov, 2019: 403). 1989 yılında Doğu Avrupa’da komünist partilerin iktidardan uzaklaşması ile Bulgaristan ve Sovyetler Birliği yeni bir döneme girer. Dar bir alana sıkışmış ve baskı ortamında kaleme alınan eserler de böylece özgürleşmiştir. Bu sayede 1989 yılından önce yazarların daha sonra yayımlanmak üzere çekmeceye sakladıkları eserleri gün yüzüne çıkararak Bulgar edebiyatında yerini almaya başlar. Bir şeyler değişirken insanın sürekli değişmesi gerektiğini dile getiren Blaga Dimitrova, (Manolova, Stefanova, 1981: 124) bu değişimin en önemli temsilcilerinden biridir. Blaga Dimitrova’nın dönem şair arkadaşları onun her türlü entrikaya, oyuna karşı çıkan bir siyasetçi olduğunu vurgular (Tsvetkova, 2022).

Şair, “*Noshten dnevnik*” (*Gece Güncesi*) kitabında yer alan 1990’da yazdığı “*Utopium za naroda*” (*Halk için Ütopya*) şiirinde komünizmin beklediği gibi bir yönetim şekli olmadığını açıkça ifade eder. “*Neredeyse tüm bilinçli yaşamını komünist rejim altında yaşamış biri, karakterinin doğasında olan açıksözlülüğü bile kontrol altında tutma deneyimi kazanmıştır*” (Dimitrova, 1996) diyen Dimitrova, yarım yüzyıl bu baskıya tüm Bulgar halkı gibi maruz kalmıştır. “*Boyunduruk*” altında yani komünizm yönetimi altında yaşadığı bu günleri Dimitrova, şu mısralarla eleştirir:

HALK İÇİN ÜTOPYA

Körü körüne ezberlemedik mi?

yeni hayat için zorunlu eğitimi?

Sarhoş edici ütopya ile

Boyunduruk altında yarım asır uyuduk.

(Dimitrova, 2018:193)

УТОПИУМ ЗА НАРОДА

Не зубрихме ли задължително

учение за нов живот?

С утопията упоително

Проспахме полувек в хомот.

(Dimitrova, 2018:193)

Blaga Dimitrova'nın toplumsal meseleleri yansıttığı şiirleri bu dönemde oldukça fazladır. Örneğin, 1990'da yazmış olduğu *“Horizont” (Ufuk)* başlıklı şiiri Bulgar Ulusal Radyosu'nda yayımlanan *“Horizont” (Ufuk)* başlıklı programla aynı adı taşıması elbette tesadüf değildir. *“Horizont” (Ufuk)* programında Petır Beron ve Jelyu Jelev'in katıldığı 3 Ocak-15 Mayıs 1990 yılında gerçekleşen yuvarlak masa toplantıları canlı olarak yayımlanır.

Blaga, *“Horizont” (Ufuk)* başlıklı şiirine *“Predizvikatelstva” (Meydan Okumalar)* kitabındaki *“S kakvo zapomnih 1990-a” (1990 Yılına Ne ile Hatırlıyorum)* başlıklı denemesinde yer verir. Şiirde, 1990 yılında gerçekleşen protestolarda öğrencilerin “temiz” çağrısına kayıtsız kalmayan madencilerin bu “onurlu” davranışının gelecek günler için bir umut olduğunu anlatır. Şair, madencilerin karanlık kuyularından çıkıp kutsal “alma mater”e, eğitime doğru geldiklerini betimlerken onların biraraya gelişini karanlık ve aydınlığın birleşmesine benzeterек bu görüntünün gelecek günler için umut ışığı olduğunu ifade eder.

Blaga Dimitrova, Pernik'ten öğrencileri desteklemek için gelen madencileri hiçbir zaman unutmayacağını söyler. Sofya Üniversitesi önünde toplanan madenciler kasklarının altındaki yorgun yüzleri ile *“Ulusun rengini korumak için biz buradayız, bizim cesur, vatanın geleceği evlatlarımız, öğrenciler!”* sloganlarıyla öğrencileri destekler. Öğrencilere verdiği destekle birlikte madenciler ve onları destekleyen halkıyla gurur duyan Blaga Dimitrova şunları söyler: *“Bu tarihi jesti gösteren kadere*

teşekkürler. Halk ile aydınlar gelecek güne birlikte gidiyorlarsa Bulgaristan yok olmayacaktır!” (Dimitrova, 1991: 203).

UFUK

1990’ı hatırladıklarımla

*Aşağıdan geldiler- kara kuyulardan
toprak ananın göğsündeki bu oyuklardan,
vicdanın çağırısı üzerine.*

*Yukarıya, yukarıya, Alma Mater’e¹⁰⁸ kadar.
öğrenci heveslerini ezmek ve
en saf çağrılarını karalamak için değil.*

Aksine onları kömürlü avuçlarla korumak için geldiler.

*Terli madenci lambalarından ve
Genç, açık alınlardan gelen
iki ışık bir araya geldi.*

*O zaman kazılmış bir aralığı gördüm
yeraltı ufkundan
gelecek günün ufkuna doğru.
(Dimitrova, 2018:197)*

ХОРИЗОНТ

С какво запомних 1990

*Дойдоха отдолу – от шахтите черни,
от тия каверни в земната гръд,
дойдоха по повика на съвеста.*

¹⁰⁸ Alma mater: 1888’de kurulan Bulgaristan’ın ilk ve en köklü üniversitesi Sofya Üniversitesi’ne atıfta bulunmaktadır.

*Нагоре, нагоре до Алма Матер.
И не да погаят студентския устрем,
и не да очернят най-чистия зов.
А с възлищни длани да го защитят.*

*И две светлини се сляха в една –
От запотени миньорски лампи
и от млади, открити чела.*

*Тогава съзрях прокопана пролука
далеч от подземния хоризонт
към хоризонта на идния ден.
(Dimitrova, 2018:197)*

Seksenli ve doksanlı yıllar sansürün son bir umutla ve var gücüyle sanatın üzerine çöktüğü yıllardır. Jelyu Jelev'in *"Faşizmit"* (Faşizm), Radoy Ralin'in Boris Dimovski tarafından resmedilen *"Lyuti Chushki"* (Acı Biberler), Blaga Dimitrova'nın *"Litse"* (Yüz), Konstantin Pavlov'un *"Spomen za straha"* (Korku Anıları) eserleri cumhuriyet öncesi dönemde komünist rejim sırasında, parti ideolojisine hizmet etmediği gerekçesiyle ve uygun bulunmayarak sansürlenmiştir. Toplumsal, tarihsel ve siyasi eleştirilerini kelimenin gücünü kullanarak şiirleri aracılığıyla yapan Blaga Dimitrova, *"Noshten dnevnik"* (Gece Güncesi) kitabında yer alan 1990'da kaleme aldığı *"Podslushano shuskane v zatvora za knigi"* (Kitap Hapishanesindeki Kulak Misafiri Olunan Fısıltılar) başlıklı şiirinde bu mizah anlayışı olmayan diktatör yönetimi ve plütokراسiyi eleştirerek sansürlenен bu eserlerin aslında ne kadar değerli olduğunu vurgular. Şair, Londra'da yaptığı röportajda *"Podslushano shuskane v zatvora za knigi"* (Kitap Hapishanesindeki Kulak Misafiri Olunan Fısıltılar) başlıklı şiirini yazmaya iten sebebi şöyle açıklar:

“*Litse*” (Yüz) başlıklı kitabım siyah bir minübüsle Sliven’deki “kitap hapishanesi”ne götürüldü. Bu eşsiz hapishanede yatanlar, İncil, şu an SDS üyesi ve Bulgaristan cumhurbaşkanı olan Jelyu Jelev’in “*Faşizm*” başlıklı kitabı ile Radoy Ralin’in “Acı Biberler”, Bogdan Filov’un “Günlükleri” ve diğer “siyasi mahkûmlar”dı. Ben de bunun üzerine “*Podslushano shuskane v zatvora za knigi*” (*Kitap Hapishanesindeki Kulak Misafiri Olunan Fısıltılar*) başlıklı kitabı yazdım (Nikolov, 1991).

Dimitrova, Bulgar yazar Lyubomir Nikolov ile yaptığı söyleşisinde “*Podslushano shuskane v zatvora za knigi*” (*Kitap Hapishanesindeki Kulak Misafiri Olunan Fısıltılar*) şiirinin içeriğinden söz ederken kitap hapishanesinin birer mahkûmu olarak betimlediği Aziz Pavlus, Jelyu Jelev ve Radoy Ralin’in ağzından dökülen şu ifadeler yer verir: “İncil’den Aziz Pavlus, ‘eğer sevginiz yoksa bitersiniz’ diye fısıldıyor. Jelev’in ‘Faşizm’ kitabı ise ‘eğer cesaretiniz yoksa işiniz biter’ diyor. Radoy Ralin’in ‘Acı Biberleri’ mizah olmayan her şeyin kaybolacağını söylüyor. Kitapta tek bir sinek ortalıkta şöyle vızıldayarak geziyor: eğer özgürlüğünüz yoksa sadece sineksiniz” (Nikolov, 1991).

Şair aynı şiirde sansürlenene kendi romanı “*Litse*”ye (Yüz) de atıfta bulunur. Eserini “kırılmış” olarak niteler ve şöyle devam eder: “Mahkûm gibi sansürden kırılmış/Aforoz edilmiş romanım “Yüz” den /Ficusun yeşil fısıltısı yayılıyor:/“Eğer en şefkatli fiks-aşka sahipten, en cesur fiks-direnişine sahipten, /en sivri zekalı fiks-gülüştüne sahipten, /ancak evrene net odaklı, /ficusun sezgisine sahip değilsen, /sen hiç ficusun mükemmelliyetini rüyanda bile görmemişsin!” Son mısralarda ise Kosta Pavov’un tütünlü sesinden fısıltılar aşkı, direnişi, mizahı, düşünceyi, absürdü kapsayan ifadelerle biter:

KİTAP HAPİSHANESİNDEKİ KULAK MİSAFİRİ OLUNAN FISILTILAR

Ay, bir uyku hırsızı gibi
geceyarısında parmaklarını
parmaklıkların arasına soktuğunda
ancak o zaman duyulmaya başlıyor,
boğuk bir fısıltı,
sayfalar çevriliyormuş gibi
Bir yığın tutuklu kitap
yargılanmış fısır fısır anlaşmazlığına kılavuzluk ediyor
hayatın anlamı hakkında.

İncil'den
İlahili ak sakallı bas
havari Pavel'in sesi

“Eğer en büyük zenginliğe sahipsen,
Eğer en büyük şana sahipsen,
Eğer en büyük iktidara sahipsen
Ama aşka sahip değilsen,-
En fakir insansın!”

diye hatırlatıyor.

Ünlü “Faşizm” kitabından
Filozof Dr. Jelyu Jelev'in sesi
Yasaklı radyo dalgalarında:

“Eğer en güçlü aşka sahipsen,
Ama direnmeye cesaretin yoksa,
Yerle bir etmek için diktatörlüğü
Sen en onursuz insansın!”

Yangından mucize eseri kurtulan
Nükteli küçük kitabından
Radoy Ralin'in tiz sesi yükseliyor:

“Eğer en tutkulu aşka sahipsen,
en cesur direnişe varsa
bozulan plütokrasiye karşı
ancak mizah anlayışın yoksa
en sefil insansın!”

*Mahkûm gibi sansürden kırılmış
Aforoz edilmiş romanım “Yüz” den
Ficusun¹⁰⁹ yeşil fısıltısı yayılıyor:*

*“Eğer en şefkatli fiks-aşka sahipsen,
en cesur fiks-direnişine sahipsen,
en sivri zekalı fiks-gülüşüne sahipsen,
ancak evrene net odaklı,
ficusun sezgisine sahip değilsen,
sen hiç ficusun mükemmelliyetini rüyanda bile görmemişsin!”*

*inatçı ilham perisi düşkünü
Eleştirmen Yordan Vasilev tarafından daktilo edilmiş
“Korku Hatırası” ince defterinden,
Hiciv ustası Kosta Pavlov’un
tütünlül sesi dalga geçiyor:*

*“Hay anasının, en çılgın aşka sahipsen,
En coşkulu direnişe sahipsen,
En iğneleyici mizahın varsa,
Issızlığın ,
En özlü idraka sahipsen
Ama absu-absu-absürdün gri maddelerine sahip değilsen,
Sen...Haydi senin ne olduğunu söylemeyeyim!”*

(...)

(Dimitrova, 1993: 66-68)

ПОДСЛУШАНО ШУШКАНЕ В ЗАТВОРА ЗА КНИГИ

*Когато луната промуши пръсти
през решетките в полунощ
като похитител на сънища,
тогава едвам се долавя
един сподавен шептеж,
сякаш прелистени страници.
Цял куп арестувани книги*

¹⁰⁹ Blaga Dimitrova, kauçuk bitkisinin Latincesi ficus olarak kullandığı için orijinalindeki gibi verilmiştir.

*повеждат съдовен спор шушу-мушу
за смисъла на битието.*

*От Библията избликва
църковно напевният белобрад бас
на апостол Павел, напомняйки:*

*“Ако имаш най-голямо богатство,
ако имаш най-голяма слава,
ако имаш най-голяма власт,
а нямаш любов, -
ти си най-бедният човек!”*

*От знаменитата книга “Фашизмът”
отеква с ехо из забранен ефир гласът
на философа д-р Желю Желев:*

*“Ако имаш най-силната любов,
а нямаш смелост за съпротива
срещу диктатурата за демонтаж,
ти си най-недостойният човек!”*

*От малката книжка с епиграми,
по чудо спасена от огъня,
се вдига звучният тенор на Радой Ралин:*

*“Ако имаш най-страстната любов,
ако имаш и най-смелата съпротива
срещу разплутата плутокрация,
а нямаш чувство за хумор,
ти си най-окаяният човек!”*

*От моя заклемен роман “Лице”,
остриган от цензурата като арестант,
се понася зеленият шепот на фикуса:*

*“Ако имаш най-нежна фикс-любов,
ако имаш и най-смела фикс-съпротива,
ако имаш и най-остроумен фикс-смях,
а нямаш фикусъзерцание на фокус
в универсуса,-*

ти не си и сънувал фику-съвършенство!”

*От тъничката тетрадка “Спомен за страха”,
Преписана на машина от критика Йордан Василев,
Поклонник на отърничавата муза на сатирика,
Се изгавря тютюневият глас на Коста Павлов:*

*“Майно, ако имаш най-иура любов,
ако имаш и най-юбулешка съпротива,
ако имаш и най-стършелски хумор,
ако имаш и най-пълно съзерцание
на пустотата,
а нямаш сиво вещество за абсу-абсу-абсурда:
ти си, хайде да не ти кажа какво!”*

(...)

(Dimitrova, 1993: 66-68)

Blaga Dimitrova'nın şiiri çoğu zaman yaşadığı çağa ayna tutan bir özelliğe sahiptir. Çevresinde yaşanan toplumsal ve politik olayların yansımalarını şiirlerinde görmek mümkündür. Bu olaylardan biri de Veselin Andreev'in intiharıdır. Dimitrova 1991'de kaleme aldığı “*Snyag nad presniya grob na poeta*” (*Şairin Taze Mezarının Üstündeki Kar*) şiirine Veselin Andreev'e ithafla başlar. Eski bir komünist olan ve çağdaşlarının aksine ideolojisinden asla vazgeçmeyen Veselin Andreev, Todor Jivkov'la olan siyasi iletişimi kötüye gitmesiyle 1989 sonrasında siyasi saldırıların hedefi olur. Bunun üzerine büyük bir bunalıma giren Andreev yaşadığı bu depresyon sürecinden çıkamaz ve 10 Şubat 1991'de geride bir mektup bırakarak intihar eder. O mektupta yer alan kelimeler Jivkov'u ölümünden sorumlu tutmaktadır:

(...) Geri dönüşü olmayan uzaklara doğru intihar ederek çıktığım için beni affedin. Artık hiçbir çıkış yolum yok. Eğer ruhun yarası varsa, şu an ben tümüyle yarayım. Bedenim acıdan ibaret. (...) Hayattan

ayrılmadan önce Bulgar Sosyalist Partisinden ayrılıyorum. Ekonomik, siyasi, insanlık dışı suçları bilseydim 10 Kasım 1989'dan önce kurtulurdum oradan. Şu an bu beni öldürüyor. (...) Lanet olsun Jivkov, lanet olsun Jivkovistler! Demokratik Güçler Birliği Partisi ve Bulgar Sosyalist Partisinden dürüst insanlara yüreğimi bırakıyor, halkımızın rahat bir yaşama kavuşması için el birliği ile mücadele etmelerini ve tüm güçlerini sarf etmelerini diliyorum (İvanov, 2019).

Andreev'in intihar mektubunda *"Eğer ruhun yarası varsa, şu an ben tümüyle yarayım. Ben sadece acıdan ibaretim."* sözleri Blaga Dimitrova'nın şiirine yansımaktadır. Andreev'in yarasına düşen kar canını yakacaktır. Şiirde şairin masumiyet beyaz kar ile betimlenirken ölümüne neden olan siyasetçileri siyah kuzguna benzetir ve onlara Veselin'in mektubundaki *"Lanet olsun Jivkov, lanet olsun Jivkovistler!"* gibi lanet okur:

ŞAİRİN TAZE MEZARININ ÜSTÜNDEKİ KAR *Veselin Andreev'e*

Kar, canlı yaranın üzerine tuz serpiyor.

*

Lanet olsun, kara kargalar!

*

Masum kar sizin günahlarınızı örtüyor.

*

Ateşböcekli kar taneleri alnımı yakıyor.

*

Mezar üzerindeki kar unutulmuşluk biriktirmiyor.

*

Kardan bir höyük gibi boğazda yumru.

*

Balkanlar yine acıdan ağarıyor.

*

Veda saatinde ayıramıyoruz.

*

Senin için bir avuç kar– yaranın üzerine kompres misalidir.

*

Acıların seni kutsasın!

(Dimitrova, 2018:198)

**СНЯГ НАД ПРЕСНИЯ ГРОБ
НА ПОЕТА**

На Веселин Андреев

Снегът сипе сол над жива рана

*

Бъдете проклети, гарвани черни!

*

Невинният сняг ви поема вината.

*

Челото ми парят снежни светулки.

*

Снегът над гроба не трупа забрава.

*

На гърлото буца – снежна могила.

*

Балканът от болка пак побелява.

*

В разделния час сме неделими.

*

За теб шепна сняг – компрес над рана.

*

Бъди за болката благословен!

(Dimitrova, 2018:198)

Doksanlı yıllar Dimitrova'nın şiirindeki politik tonun oldukça baskın olduğu yıllardır. Şairin 1991'de kaleme aldığı “*Sedmiyat den na gladnata stachka*” (*Açlık Grevinin Yedinci Günü*) şiirinde kendisinin de cumhurbaşkanı yardımcısı olarak

mecliste görev yaptığı sırada yaşanan ve yine şahsen destek verdiği anayasa grevlerini ele alır. Blaga Dimitrova, açlık grevini destekler çünkü hâlâ despotizmin hüküm sürdüğü bir ortamda özgürlük, insan hakları ve bağımsızlık için mücadele etmek gerektiğini vurgular. Bu grevleri, Auschwitz, Gulag, Kongo, Biafra'da yaşanan zulümle bir tutar ve devlet yönetimini eleştirir. Devletin hesapsız harcamalarını, gereksiz ziyafetlere harcanan masrafları eleştirirken vicdanları temiz insanların ne uğurda kurban olduklarını sorar ve herkesi toplu bir uyanışa davet eder. Mezarın üzerindeki taş metafor olarak kullanan şair, Bulgaristan'ın bir nevi ölümünü simgeleyen bu taşın fırlatılıp Bulgaristan'ın yeniden yükselmesini ister:

AÇLIK GREVİNİN YEDİNCİ GÜNÜ

*Leningrad ablukasında değil,
Auschwitz'de değil, Gulag takımadalarında değil,
Kongo ve Biafra'da da değil-*

Tam senin kalbinde, Sofyam benim.

*Devlet hesabına tığınmanın,
bedava sofr ve ziyafetlerin
ard arda patlayan şampanyaların devrinde*

tek bir su ile yetinmek.

*Kutsal berrak bir su-
Vicdanları gibi temiz,
Saat başı onlara suyu getiren*

Bilinmeyen eller gibi şefkatli.

Ve kalabalığın içinde hiçkimse sormadı:

*-Ne istiyorlar? Kendilerini ne uğruna feda ediyorlar?
Çünkü çocuk bile ne uğruna olduğunu biliyor.*

Umudu istiyor onlar -

*Genç, yaşlı, herkeste umut uyansın
Ve o insanlar mezar taşını atsın ki
sen diril, Bulgaristan!*

*ve içine ışık dolsun!
(Dimitrova, 2018: 201-202)*

СЕДМИЯТ ДЕН НА ГЛАДНАТА СТАЧКА

*Не в Ленинградската блокада,
не в Освиенцим, не в Гулаг,
не в конго, не в Биафра –*

а във сърцето твоє, Софийо.

*В епоха на държавно плюскане,
На кърсоффри и на банкети,
и шампански взрив след взрив –*

един запой с вода.

*Благословена бистрата вода –
Чиста като съвестта им,
Нежна като непознатите ръце,*

които им я носят час по час.

*И никой от безброя не попита:
Какво те искат? За какво се жертват?
Защото и детето знае за какво.*

*Искат те надеждата –
У всеки, млад и стар, да се събуди
и да отхвърли плочата надгробна,
за да възкръснеш ти, Българийо,*

и в теб да бъде светлина!
(Dimitrova, 2018:201-202)

İrlandalı yazar James Joyes'un "*Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*" başlıklı yapıtı, seksenli yıllarda toplumsal ve konjonktürel gelişmelerin bir yansıması sonucunda Bulgar edebiyatında yeniden gelmiş, yazar ve şairlerin dikkatini çekerek eserlerini yaratmalarında etkili olmuştur (Cholakov, 2001: 184). Joyce, bu anlatısında doğduğu ve büyüdüğü İrlanda'dan toplumsal baskılar, bireylerin üzerindeki etkin kilise gücü ve ülkenin özgürlük mücadeleleri arasında ortaya çıkan sıkıntılar yüzünden sürgüne gitmek zorunda kalışını kaleme alır. Blaga Dimitrova'nın bu dönem yazdığı bazı şiirlerde Joyce'un bu etkisini bulmak mümkündür. Şair, "*Kapan*" (*Kapan*) şiirinde "siyasetin" kirli dünyasında yabancılaşma yaşayan bir kadını anlatır. Bu kadın özgürlüğün tutsağıdır ancak şiddetli ve siyasetin kirli oyunlarında boğulmuş içsel bir sürgündür. Dimitrova'nın şiiri ile aynı ismi taşıyan bir de denemesi bulunmaktadır. Burada "kapan" ile ilgili fikirlerini şöyle dile getirir: "*Yazar yol ayırımında kendi tuzaklarını kurar (...) Politika-kapan, apolitiklik-kapan, zevkin köleleştirilmesi-kapan, zevkin ihlali-kapan, gelenek-kapan geleneği gözardı etmek-kapan. Herkes kendini kurtarmaya çalışsın!*" (Dimitrova, 1991: 114) Siyaset oyunlarının içinde olduğunu düşünen Blaga Dimitrova'nın hissettiği sıkıntılı duyguları şiirde bulmak mümkündür:

KAPAN

Özgürlüğün tutsağıyım,
bilinmeyenin elçisi,
zamandan, evden ve uykudan sürgün,
şiddetli girdaplarda,
ve siyasetin kör oyunlarında boğulmuş,
iktidarın komploları arasında,
Hayallerin artıklarıyla kalmış saf bir kadın.
Kendi kaderim bana bir komplocu
Ben ise kendime hain.

Gece ve gündüz arasında asılı bir köprü için.
(Dimitrova, 2018: 203)

КАПАН

Заложница съм аз на свободата,
посланица на неизвестността,
изгнаница от време, дом и сън,
удавница във върлите въртопи
и слепите игри на политиката,
сред съзаклятията на властта,
наивница с огризки от илюзии.
Самата ми съдба е заговорница.
Издайница на себе си съм аз.

За мост увиснал между ден и нощ.
(Dimitrova, 2018: 203)

1993 yılında Blaga Dimitrova, “*Noshten dnevnik*” (*Gece Güncesi*) başlıklı şiir kitabını yayımlar. 1989-1992 yılları arasında yazdığı şiirlerinden oluşan bu yeni kitapta dönemin toplumsal ve politik olaylarına rastlamak mümkündür. “*Mikrofoniya*” (*Mikrofoniya*, 1989) başlıklı şiir dönemin hareketli olayları yansıtmaları bağlamında dikkat çekicidir. “Mikrofoniya” sözcüğü Bulgarcada mikrofonla konuşulan sesin

ekolanması anlamına gelir. Şiir elinde mikrofonla seslenen lirik öznenin sesiyle başlar. “*Hayal edenler!*” olarak seslendiği protestoculara sesi farklı bir sözcükle yankılanır: “*kılıç ustaları!*” Bulgarcada “*мечтамел*” sözcüğü “*hayalperest, hayal eden*” anlamına gelir. “*Мечтамел*” sözcüğü ise “*kılıç ustaları*” anlamına gelmektedir. Mikrofona konuşan kişi “*мечтамел*” olarak seslendiğinde “*m*” harfi düşerek “*мечамел*” yani “*kılıç ustaları*” olarak yankılanır. Ardından “korkuya son” diye bağırır ve “haydi ordan!” yankısıyla ses geri döner. Tek çare kendisine geri dönen tüm bu protesto haykırıışlarına karşı “arkadaşlar” bağırır. Mikrofondan adeta kaos ortamının düzelmesini isteyen bir şairin sesi yükselir. Mikrofondan çıkan sesleri yansıtan bu şiirin yazıldığı yıllar Bulgaristan’da siyasi ortamın karışık olduğu yıllardır. Bu yıllarda Jivkov’un Türklere uyguladığı “soya dönüş” politikasından dolayı Türklerin ve onları destekleyen halkın sokakta olduğu yılladır. Yanlış uygulanan bu politikalardan dolayı halk sokaklarda protestolar yapmakta, grevler gerçekleştirmektedir. Özellikle başkent Sofya’da ve ülkenin birçok bölgesinden mikrofon seslerinin yükseldiği bu ortam Blaga Dimitrova’ya “*Mikrofoniya*” (*Mikrofoniya*) şiirini yazma konusunda ilham vermiştir. Şiir, okuyucuyu yüksek sesle protestoya katılmaya davet eder:

МИКРОФОНИЯ

Извиках на митинга:

– *Мечтатели!*

Получи се микрофония:

– *Меч! Меч! Меч!*

– *А–а–а! Те ли? Те ли?*

– *Е ли? Ле–лее...*

Прегракнах от крясък:

– *Краи на страха!*

Подгони ме микрофония:

MIKROFONİYA¹¹⁰

Mitingde bağırdım:

– *Hayal edenler!*

Mikrofondan sözlerim yankılandı:

– *Hay! Hay!*

– *AL! AL!*

– *Ed! Et?*

– *En? Ler? Er–er...*

Bağırmaktan sesim kısıldı:

– *Korkuya son!*

¹¹⁰ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu.

– Ай! Ай! Ай!
– На! На! На!
– Ха! Ха! Ха-а-а-а...
Обратно ли да призова,
раздирайки се до плач:
– При! При! При!
– Я! Я! Я!
– Те ли? Те ли-и-и?
Дано се върне към мен:
– Приятели!
(Dimitrova, 1993: 44)

Peşime düştü mikrofonıya:
– Kork! Kork!
– Uya! Uya?
– Son? On? So-o-on...
Tersinden mi seslensem,
gözümden yaş akana dek, yırtınarak:
– Arka! Arka!
– Daş! Daş?
– Lar? Lar? – La-a-a-ar?
İnşallah bana döner:
– Arkadaşlar!
(Dimitrova, 1993: 44)

Blaga Dimitrova “özgürlük” için hem politik yollarla hem de sanat aracılığıyla çok fazla çaba sarfetmiştir. Bu özgürlük hem ülkesi hem de bireysel olarak kendi varoluşu için verdiği bir çaba olmuştur. Ortaya koyduğu metinlerin neredeyse hepsinin altında bu kilit itici güç vardır. Yıllar sonra cumhuriyetin ilanı ile gelen bağımsızlığın ardından beklenen o rahatlama duygusu gelmiş midir peki? “Dojivyah” (Yaşayıp Görebildim, 1995) şiirinde bu sorunun cevabı üzerinde durmuştur. Fransız şair Paul Éluard’ın “Liberté” (Özgürlük) başlıklı şiirinin “Bir tek sözün şevkiyle/Dönüyorum hayata/Senin için Doğmuşum/Seni haykırmaya/Özgürlük.” son mısralarını epigraf olarak kullanır. Şiirin son bölümünde ise “özgürlük-yaşadım,/ gördüm,/ anladım” Latince “veni, vidi, vici” deyişini anımsatmaktadır. Hızlı ve kesin bir zafere atıfta bulunmak için kullanılan bu ifadedeki benzerlik Dimitrova’nın dizelerinde özgürlüğün değerini vurgular niteliktedir. “Özgürlük”ün laytmotif olarak yer aldığı şiirde Dimitrova, iki şiir arasında bağlantı kurarak özgürlük kavramına vurgu yapar. Dimitrova’nın, “Özgürlüğe sahip olduğundan beri gözüne uyku girmediyini” ifade ettiği dizelerine bakılırsa bağımsızlık sonrası günler pek de beklediği gibi olmamıştır:

YAŞAYIP GÖREBİLDİM

Et par le pouvoi d'un mot
Je recommence ma vie
Je suis né pour te connaître
Pour nommer
Liberté.¹¹¹
Paul Éluard

Özgürlüğü,
asır başı birer kaşık.
Ona sahip değilken,
o benim her şeyimdi,
açık gözlerle gördüğüm rüya,
umut dolu günlük ekmeğim,
parılayan yaram,
çanda pırangalanmış dilim,
bütün bir güneş kursu,
boğazımda bir yumru-
şürde kurtarılmış
ürkütücü hafıza,
suskunlukta aşk,
bir ömür geç kaldığım
gelecek ile buluşma.
Özgürlük-
Dibe dek tek nefeste.
Ona sahip olduğumdan beri
Gözüme uyku girmiyor.
Tuzlu ışık
gözlerimi oyuyor.
Sonsuzluk ve uçurum arasında
dişlerimle asılı kalıyorum.
Her adımda-
dimdik bir kayalık.
Her bir iş gününde-
tarih ve
öldürüsüye sıkıcı yaşam.
Sözlerden haşlanmış bir dil.

¹¹¹ Bir tek sözün şevkiyle/Dönüyorum hayata/Senin için doğmuşum/Seni haykırmaya/Özgürlük. (Çev. Melih Cevdet Anday, Orhan Veli Kanık)

*Seçeneklerden şaşırmış bir bakış.
Ve... mucize hissi.*

*Özgürlük-
yaşadım,
gördüm,
anladım.
Şimdi huzursuzca
gözlerimi kapatabilirim.
(Dimitrova, 2003)*

ДОЖИВЯХ

*Et par le pouvoi d'un mot
Je recommence ma vie
Je suis né pour te connaître
Pour nommer
Liberté.
Paul Éluard*

*Свободата -
на век по лъжичка.
Докато я нямах,
тя ми бе всичко:
сън с отворени очи,
насъщен хляб от надежда,
лъчезарна рана,
език, в камбана вкован,
целият слънчев диск -
на буца лед в гърлото,
опасната памет -
спасена в стих,
в мълчание - любовта
среща с бъдещето,
за която закъснях
с един живот.
Свободата -
на един дъх до дъно.*

*Откак я имам,
не ме лови сън.
Избожда очите ми
солена светлина.
На зъби висят между
безкрай и бездна.
На всяка стъпка -
отвесен срут.
Под всяка делнична дата -
история и бит,
банално убийствен.
Език - опарен от думи.
Взор - замаян от избор.
И... усет за чудо.*

*Свободата -
доживях,
довидях,
доразбрах.
Сега мога неспокойно
да затворя очи.*

(Dimitrova, 2003)

Şiirde, özgürlüğün ardından gelen duygunun huzursuzluk olduğunu ortaya koyuyor şair. Bunun kuşkusuz ki çeşitli nedenleri vardır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte ortaya çıkan kültürel ve toplumsal değişim Dimitrova'nın da birçok yönden düş kırıklığı yaşamasına neden olmuştur. Bu düş kırıklarının başında sanata verilen değer in değişmesi yer almaktadır. Savaş ve savaş sonrası Sovyet baskısının en sert olduğu dönemlerde bile bir parola yerine geçen sanat eserlerinin, gelen özgürlükle birlikte yavaşça değerini yitirmeye başlaması Dimitrova'yı oldukça etkilemiştir. Öyle ki ünlü edebiyat kuramcısı Tsvetan Todorov, şairle yaptığı bir görüşmesini aktardığı bir

anısında, Dimitrova'nın cumhuriyet döneminde kitaplara yönelik ilginin azalmasına karşı duyduğu üzüntüyü şu sözlerle dile getirmiştir:

Rejimin düşüşünden önce muhalefetin yüzü olan Blaga Dimitrova, Sofya'da son ziyaretimde bana, komünizm döneminde kitaplarının zar zor yirmi bin kopya sattığını söylemişti, çünkü Bulgar Yazarlar Birliği onu rejim karşıtı olarak algılıyor ve ona kendi ünlü yazarlarından daha az tiraj veriyorlardı. Bugün ise (görüşme 2001'de yapıldı, Blaga bu tarihten iki yıl sonra vefat etti) istediği her şeyi yazabildiği bu zamanlarda, kitapları ancak beş yüz kopya satabiliyor. "Söyle bana Tsvetancığım, kırk yıldır savaştığım şey bu mu?" diye sordu bana. "İnsanlar eskiden gazete yerine şiirlerimi okurlardı, şimdi şiirlerim yerine haberleri okuyorlar." Gazeteler ya da korku romanları veya pornografi. Gerçekten cevaplaması zor (Todorov, 2017).

Dimitrova'nın özgürlük döneminde yaşadığı düş kırıklığının nedenlerinden bir diğeri de savaşların doksanlı yıllara gelindiğinde bile hala sürüyor olmasıdır. İnsanoğlu yaşadığı Dünya Savaşı gibi bir deneyimin ardından bile hala ders almamıştır. Blaga Dimitrova da daha önce Vietnam Savaşı sırasında gösterdiği savaş konusundaki hassas tavrını insanlık tarihinin en acımasız vahşetinin yaşandığı Bosna Savaşı'nda da gösterir. Bilindiği üzere Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından 1992 Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesi üzerine ülkenin bağımsızlığını kabul etmeyen Sırp, Bosna Hersek'e savaş ilan eder. 1995 yılında Dayton Antlaşması imzalanır ve savaş sona erer. Ancak çok geçmeden Kosova'da körüklenen diğ bir savaş Balkan coğrafyasında büyük kayıplar yaşanmasına neden olur. Yaşanan bu kanlı savaşa Blaga Dimitrova sessiz kalmaz ve 1999 yılında "*Bosno, Bolko moya*", (*Bosna'm, Kahrım Benim*), "*Vyatir ot Kosovo*" (*Kosova'dan Esen Rüzgâr*), "*Balkanski*

krıst” (*Balkan Çarmıhı*) olarak üç bölümden oluşan “*Balkaniada-ada*” (*Balkaniada*) başlıklı şiir kitabını yayımlar. Kitapta, “*Bosno, Bolko moya*” (*Bosna’m, Kahrım Benim*, 1994) başlıklı şiir bölümünde “*Bosnenska mayka*” (*Bosna Anası*) başlıklı şiirde bir annenin dinmeyen acısı dizelere şöyle dökülür:

BOSNA’M, KAHRIM BENİM

-“Ana, çocukların var mı?

-Öldürdüler.

-Ana, kocan var mı?

-Dönmedi.

-Ana, evin var mı?

-Yıktılar.

-Ana, tarlan var mı?

-Otlar бүрүdü.

-Ana, komşuların var mı?

-Düşmanlarım oldu.

-Ana, köpeğin var mı?

-Zehirlediler onu.

-Ana, ekmeğin var mı?

-Kırıntısı bile yok.

-Ana, inancın var mı?

-Hiç kimseye.

-Ana, neyin var?

-Acı, acı.

(Dimitrova, 2017: 11)

БОСНЕНСКА МАЙКА

Майко, имаш ли деца?

-Убиха ги.

Майко, имаш ли съпруг?

- Не се завърна.
Майко, имаш ли къща?
-Събориха я.
Майко, имаш ли нива?
-Буренясала е.
Майко, имаш ли съседи?
-Врагове ми станаха.
Майко, имаш ли куче?
-Отровиха го.
Майко, имаш ли хляб?
-Троха нямам.
Майко, имаш ли вяра?
-На никого
Какво имаш, майко?
-Мъка, мъка.
(Dimitrova, 2017: 11)

Çocukları, eşi öldürülen, evi yıkılan, köpeği zehirlenen, açlık içinde kıvranan ve komşularının düşmana dönüştüğü Bosna anası her şeye ve herkese olan inancını yitirmiştir. Hayatında değer verdiği her şeyi kaybeden bahtsız kadın acı içindedir ve bu savaştan ona kalan sadece acı, kader ve elemdir. Blaga Dimitrova'nın "*Besovete*" (*İblisler*, 1994) başlıklı şiiri, Bosna topraklarında yapılan kıyımın bir çığlığıdır. Şair son Bosna Savaşı'nın bir geçmişi olduğunu bilir ve Boşnaklara katliam yapan düşman askerlerini "eski asırlık iblis" olarak adlandırır. Düşmanları hiddet, kasırğa savuran, canavar, ateşle kasıp kavuran ifadeleriyle betimler. Bosna'yı Balkanların renkli kilimi olarak, Boşnakları ise ölüme mahkûm kardeşler olarak görür. Sırp askerlerin nasıl bir kin ve nefretle beslendiklerini algılamakta zorluk çeker. Şair için onlar kapkara kader cadılarıdır:

İBLİSLER

*Bosna'nın kuz yerlerinden çıkıverdi
Balkanların eski asırlık iblisleri.
Silkelendi, kükredi ve canavarlaşıp
hiddet dolu kasırgalarını savurdu,
toprağı katliam ve ateşle kasıp kavurdu.
Balkanların renkli kilimini yakacak
oradan da dünyanın temelleri tutuşacak.
Ben ise kendime soruyorum: nereden çıkıverdiler?
Kim tahrik etti? Nasıl bir kin ve garezle beslendiler?
Ey siz, eski vaftiz babaları! - Sınır bölücüleri.
Bizim-sizin diyen açgözlü ihtirasları.
Dinsiz iman ve hurafeleri.
Fitneci dogmalar, putlar ve kan davaları.
Sonsuza dek lanetli öç alma ve vasiyetleri.*

*Kapkara kader cadıları - beşikten mezara dek
düşmanlık ve ölüme mahkûm ettiniz kardeşleri.”
(Dimitrova, 2017:15)*

БЕСОВЕТЕ

*Балканските бесове-столетници
изскочиха от босненските усои
самовилски вихрушки извиха,
зазмеиха, засъскаха, завилняха,
избраздиха земята с огън и сеч,
-Ще подпалят чергата шарена на Балканите*

*и оттам ще лумнат темелите на света.
Но аз се питам: отде се пръкнаха?
И кой ги насъска? С каква злъч ги закърми?
Ох, кръстници стари!
Разделници-граници.
Ненаситници страсти за наше и ваше.
Неверници вери и суеверия.*

*Раздорници догми, идоли и вендета.
Навеки проклетисани завети за мъст.
Орисници черни – от люлка до гроб
обрекли братя на вражди и на смърт.
(Dimitrova, 2017:15)*

1999 senesinde kaleme aldığı “*Balkanski krıst*” (*Balkan Çarmihı*) başlıklı bölümde üçlü mısralardan oluşan şiirlerinde yine savaş konusuna değinir. Blaga Dimitrova, “*Balkanska orisiya*” (*Balkan Kaderi*) başlıklı şiirde kardeşin kardeşi öldürmesine katlanamaz ve Balkanlardaki savaşı şu mısralarla eleştirir:

BALKAN ÇARMIHI

BALKAN KADERİ

*Kardeş kardeşi öldürüyor. Ve anne
İki mum yakıyor-ölü ve diri için.
Mumlarsa hep aynı yanıp gözyaşı döküyor.
(Dimitrova, 2017: 61)*

БАЛКАНСКИ КРЪСТ

БАЛКАНСКА ОРИСИЯ

*Брат брата си убива. И майка пали
Две свеци- за мъртвия и за живия.
Еднакво горят и сълзят
(Dimitrova, 2017: 61)*

“*Balkanizatsiya*” (*Balkanlaştırma*) başlıklı şiirinde Balkanlarda yaşanan zölüm, katliamın ne denli büyük olduğunu ve bu zulmün, katliamın Avrupa’ya da sıçrayacağını vurgular:

BALKANLAşTIRMA

Yetti artık İnsan Hakları!
Avrupa’yı Balkanlaştıracağız:
zölüm, nifak, katliam bulaştıracağız.
(Dimitrova, 2017: 63)

БАЛКАНИЗАЦИЯ

Стига за Правата на човека!
Ще балканизираме Европа:
Гнет, раздори, кръвнина до века!
(Dimitrova, 2017: 63)

1994 yılında kaleme aldığı “*Vyatır ot Kosovo*” (*Kosova’dan Esen Rüzgâr*) başlıklı şiirinde ise bu defa Kosova’da yaşanan acıları metaforlarla dile getirir. 1989’da Kosova Savaşı’nın (1389) altıyüzüncü yılında Sırpların düzenlediği gösteriler bölgedeki toplumun huzurunu kaçırmıştır. Anayasada yapılan değişiklik yüzünden Kosova’da yaşayan Arnavutlara verilmiş olan haklar Sırpların eline geçer. Kosova nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar haklarını geri almak ve cumhuriyet statüsüne ulaşmak için gösteriler ve ptoestolarla seslerini çıkarmaya başlarlar. Bunun üzerine ülkede birçok tutuklanma gerçekteşir. Yaşanan bu tepkiler üzerine ülkede Sırp baskısı artar ve Kosovalılar, Kosova Kurtuluş Ordusu’nu kurar. 1992’de seçimler gerçekteşir.

Ancak seçim sonuçları sadece Arnavutlar tarafından tanınır. Sırp lar bunun üzerine bölgedeki baskılarını artırır (Kadriaj, 2008: 27-28). Kosova’da bu siyasi ortam Blaga Dimitrova’nın şiirinin konusunu oluşturur. Şair, ülkede yaşanan korkunç durumu “veba” ve “deprem”den daha vahim görür çünkü hem hastalık hem deprem insanların yaşamını tehdit eden ve insanların kontrolü dışında gerçekleşen, can kaybına neden olan felaketlerdir. Ancak Kosova’daki “öfke” kardeşi kardeşe düşürmüştür ve bu yaşanan “katliam” tırpanlı rüzgâr metaforuyla ifade edilir. Kosova tırpanın biçtiği ve her şeyin yok edildiği bir yerdir:

KOSOVA’DAN ESEN RÜZGÂR

*Korkunç bir tırpan Kosova’yı biçiyor
Veba mı kapkara eşarplarla karartıyor
yaşlı anne ve genç gelinlerin yüzlerini?
Yoksa deprem mi toprağı derinden sarsıyor?
Keşke veba olsaydı-öldürür ve yok olurdu.
Keşke deprem olsaydı-sarsar ve dururdu.
Oysa, kardeş kardeşe el kaldırmıştır.
Kosova’dan tırpanlı bir rüzgâr hışırıyor,
etrafımıza hınç dolu bir düğüm sıkıyor...
(Dimitrova, 2017: 51)*

ВЯТЪР ОТ КОСОВО

*Страшна коситба коси Косово.
Чума ли с черни чумбери зачерня
стари майки и млади невести?
Трус ли замята издъно тресе?
Де да бе чума – мори и отмира.
Де да бе трус – тресе и спира.
А то брат на брата е вдигнал ръка.
Вятър от Косово съска с косата,
зъл възел затяга около нас...
(Dimitrova, 2018: 216)*

Blaga Dimitrova'nın söz konusu dizeleri 1999 yılında Struga Şiir Akşamları Festivali'nde Arnavut çevirmen Prof. Dr. Agim Vinca'nın dikkatini çeker ve Blaga Dimitrova'nın Balkanlarda yaşanan bu katliama kayıtsız kalmayışını destekleyerek onun hümanist yanına şöyle vurgu yapar:

Geçen yıl Ağustos ayında Struga'da uluslararası “Şiir Akşamları” festivali düzenlendi, orada Bulgar şair Blaga Dimitrova'nın küçük fakat ilginç kitabı “*Balkaniada-ada*” (*Balkaniada-ada*) elime geçti. Bu kitabın, Kosova'ya adanmış şiirlerden oluşan bir seçki olduğunu gördüğümde çok şaşırdım. Savaş tam olarak yeni bitmişti, zorla kovulan insanlar memleketlerine dönüyorlardı; o ise, ünlü şair bu dramı bir kitap olarak okuyucularına sunuyordu bile. [...]“*Slyapa kositba kosi Kosovo*” (*Kör Bir Tırpan Kosova'yı Biçiyor*) başlıklı bu metaforik şiir, nefretin şeytanları Avrupa'nın merkezindeki tüm bir halkı imha etmeye çalıştıkları 1999 yazında yazılmıştır. Kosova'nın ve tüm Balkanların dramını derinden hissedен büyük yaratıcı, hümanist şair Blaga Dimitrova'nın kaleminin bir meyvesidir (Vintsa, 2000).

Avrupa'nın orta yerinde gerçekleşen bu savaşın çılgınlıklarına sessiz kalamayan hümanist şair Blaga Dimitrova'nın şiirinde bu konuya yer vermesi Prof. Dr. Agim Vinca'yı çok etkiler ve “Bulgar şiirinin kraliçesi” olarak adlandırdığı Blaga Dimitrova'nın önemini şu şekilde aktarır:

Savaş bitmişti, bazıları hâlâ İtalyan plajlarında güneşlenirken bazıları çoğunlukla yanmış ve yok edilmiş evlerine geri dönüyorlardı. “Bulgar şiirinin kraliçesi” ise ilerlemiş yaşına rağmen (doğum 1922) yarımada'nın yeni tarihinde iki en ağırlı noktası olan Bosna ve Kosova

üzerine dikkatleri çekerek Balkan Golgotası'na¹¹² adanmış şiirsel estetik bir seçki ile festivale katılıyordu. Çok tuhaf! Bizler, Kosova'nın şairleri, bu dramı yaşayan şahitleri hâlâ dağınık, şok ve öfke içinde hakkında tek tük mısralar yazmış iken Bulgar şiirinin first lady'si bu komşu ülkenin kültüründe, edebiyatında ve toplumunda yetkili bir kişilik olarak Kosova Holokostu'na adanmış bir kitapla ortaya çıkıyordu. Biz sadece siyasette değil “poetika”da da geç kalıyorduk, Blaga Dimitrova ise geç kalmıyordu (Vintsa, 2000).

Tüm şiirlerine bakıldığında Blaga Dimitrova'nın hümanist tavrının yaratıcılığı boyunca devam ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. “*Belki de hümanizmin erişilebilir biçimlerinden biri de komşunuza yardım etmektir, çünkü insanlığa yardım etmek imkansızdır*” (Valcheva: 2014) sözü onun hümanizmasını vurgulayan en güzel örneklerdendir.

“*Vse se zabravya*” (Hep Unutulur) başlıklı şiirinde de kaleminden dökülen kelimeler onun hümanist, savaş karşıtı yanını ve nefretle hiçbir sonuca ulaşamayacağını şu dizelerle kanıtlar:

HEP UNUTULUR

*Ateş ateşle söndürülemez.
Kan kanla temizlenemez.
Ölüm de ölümlle ödenemez.
(Dimitrova, 2017: 89)*

ВСЕ СЕ ЗАБРАВЯ

*Огън не се гаси с огън.
Кръв не се измива с кръв.
Гибел не се изкупва с гибел.
(Dimitrova, 2017: 89)*

¹¹² Golgota: İncil'e göre Kudüs surlarının dışında İsa'nın çarmıha gerildiği tepe.

Blaga bu dönem şiirlerinde savaş ve barışın gerekliliği konuları dışında kendi arayışlarını da işler. “*Sebetırsach*” (*Kendini Arayan*) başlıklı şiirde tıpkı elinde feneriyle gündüz vakti insan arayan Diyojen gibidir. Dünyayı lanetli gezegen olarak niteler ve böyle bir ortamda aslında gökteki Tanrı’yı bulmanın yeryüzündeki insanı bulmaktan daha kolay olduğunu ifade eder. Aslında Blaga Dimitrova umutsuzca insan aradığını haykırır. İnsanın yapabileceği tek şeyin kendi kendini araması ve kendinde insan izi bulma ümididir:

KENDİNİ ARAYAN

Umutsuzca insan arıyorum.

Tünel karanlığını aydınlatmak için

Diyojen’in feneri solgun sönük.

Kalabalıklarda insan kaybaoluyor-

bataklıkta bir köpükçük sanki.

Yirminci yüzyılın sonunda

bu lanetli gezegenin

kalabalıklarında

gökteki yalnız Tanrı

insanlardan daha kolay bulunur.

İnsan arayıcısı-

altın arayıcısı,

iktidar arayıcısı

ve Tanrı arayıcısından

çok daha umutsuz bir uğraş.

Yapacağın biricik şey kalıyor-

kendi kendini aramak.

Umarım,

kendinde insan izi bulursun!

(Mevsim, 2004: 37)

СЕБЕТЪРСАЧ¹¹³

Отчаяно търся човек.

*Фенерът на Диоген е мижав
да освети тунелния мрак
В тълпата човекът се губи-
мехурче в блатото.
По-лесно би се открил
самотният Бог в небето,
отколкото човек
в стълпотворението
на тази прокълната планета*

в края на XX век.

*Човекотърсач
много по-безнадеждно занятие
от златотърсач,
от иманетърсач,
от боготърсач.*

Едно-единствено ти остава -

*да бъдеш себетърсач.
Дано откриеш в себе си
следа на човек!
(Dimitrova, 1994)*

Blaga Dimitrova'nın 1937-1997 yılları arasında yazdığı şiirleri iki ciltten oluşan "Belezi" (İzler, 1997) başlıklı şiir kitabında yayımlanır. Kitapta, ilk dönem şiirlerinden yayımlandığı tarihe kadar olan şiirlerinin bir arada oluşu şairin şiirlerindeki değişimi de gözler önüne serer. Blaga Dimitrova, "Belezi" (İzler) kitabında eski kapanmış yaralarını

¹¹³https://litenet.bg/publish4/bdimitrova/belezi2/do_ryba/sebetyrsach.htm (Erişim Tarihi: 27.10.2022)

hatırladığını ifade eder. Komünizm döneminde “söz” ün kısıtlandığını ve o dönem yazdığı eserlerde otosansür uyguladığını belirtir:

Bu kitapla eski, kapanmış, unulmuş bazıları da hâlâ sızlayan yaralarımı kaşıdım. Sansürün gölgesini arkamda gördüm, bazen korkutucu, bazen komik ama sıklıkla açıklanamaz, anlamsız ve çılgınca. Ve kim tarafından dayatılmış? Editör cellatlar olarak görev yapmak zorunda kalan iş arkadaşlarım, hatta dostlarım tarafından. Onlarca yıllık bu geçmişe yolculuk bana sosyalizm rejiminin iç yüzünü yani “söz”den kronik bir korku olduğunu gösterdi -bizim trajik tarihimizde bağımsız bir ruh kazanmamızı sağlayan tek silahımız olan sözden. Şiirdeki daha ilk adımlarımda yarım asır mücadele ettiğim ve yazıların üstünü çizen gölgeyle (ve içimdeki onun sinsi ikizi olan otosansürle) çarpıştım (Rokanov, 2002: 30-31)

Dimitrova için ifade özgürlüğü oldukça önemlidir. Öyle ki edebiyat tarihçisi Tzvetan Todorov, Blaga Dimitrova’yı tanımlarken “gerçeğin hizmetçisi, kelimelerin hükümdarı” betimlemelerini kullanmıştır (Todorov, 2006: 386). Şairin 1996’da Rodos’ta kaleme aldığı “*Ne ubivay vestonosetsa!*” (*Haberciyi Öldürme!*) başlıklı denemesinde “söz” ün önemine vurgu yaparak kişilerin özgür bir yaşam sürmesi için özgür düşüncenin olması gerektiğini ifade eder. “Dil” ve “ulus” kavramlarının aynı anlama geldiğin işaret eden yazar, “*eğer bir dili keserseniz bir ulusu öldürürsünüz*” diyerek totaliter rejim sırasında edebiyata ve kültür hayatına uygulanan sansürün özgür düşüncüyü de engellediğini ve bir milleti yok ettiğini dile getirir. “*Benim memleketim, sözlerimin ağırlığının olduğu yerdir*” (Dimitrova, 1993: 81) diyen Blaga Dimitrova’ya göre “söz” için mücadele en güçlü bağımsızlık mücadelesidir ve “özgür” şair bu düşüncelerini denemesinde şu şekilde dile getirir:

(...) Burası antik tragedyanın salınacağı... Tarihsel kaderimiz ise antik bir drama kadar sarsıcı. Balkan halkları çeşitli istilacıların, decalların, ateistlerin rüzgârlı kavşağına atılmış bu “bereketin boynuzunun” acısını çekti ve çekmeye devam ediyor. Asırlık esaretler, dış güçler tarafından kışkırtılmış etnik çatışmalar, düşmanlıklar, kardeş katliamları, son 50 yılda ise totalitarizm ve acımasız sansürü gördük. Peki ya Bosna’daki trajedi? (...) Benim Bulgaristan’ım öldürülmüş şairler ülkesidir, kendi tiranları ve yabancılar tarafından öldürülenlerin ülkesi. Ancak sanatçıların ölümü, zaman ve mekân boyunca büyüyen bir yankının akustik etkisini doğurur. Ulusal, toplumsal, bireysel bağımsızlık mücadelesi, özgür “SÖZ” ün mücadelesiyle başlar (Dimitrova, 1999: 40-41).

İfade özgürlüğüne ve sözün gücüne inanan Dimitrova’nın şiir yaratıcılığında yeni ve etkili biçimlerde ifade arayışlarına girmiş olması şaşırtıcı değildir. Birçok farklı biçimsel denemenin yanı sıra alışılmadık türlerde de şiirsel etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir. Bunların en çarpıcı örneğini geleneksel bir Japon şiiri olan haikular aracılığıyla ortaya koyduğu şiirleri oluşturur. Bu türde yapmış olduğu denemelere aslında şairin 80’li yıllardaki çalışmalarında da rastlamak mümkündür. Örneğin “Dobronamerenost” (İyi niyetlilik), “Simetriya” (Simetri) şiirleri hem biçimsel hem içerik yönünden Japon haikularıyla oldukça benzerlik göstermektedir.

İYİ NİYETLİLİK

*Kötü olduğumu söylüyorlar.
Ve omzuma bir el koyuyorlar,
taşın altında uyumam için.
(Dimitrova, 1980:122)*

ДОБРОНАМЕРЕНОСТ

*Казват, че съм зло.
И ръка на рамото ми слагат,
за да спя под камък.
(Dimitrova, 1980:122)*

SİMETRİ¹¹⁴

*Boşluk –
tüm istikametler
için
Eşitlik.
Zaman –
tüm eşitler
için
Tek istikamet.
(Dimitrova, 1982: 546)*

СИМЕТРИЯ

*Пространство –
равноправие
за
всичките посоки.
Време –
Еднопосочност
за
всички равноправни.
(Dimitrova, 1982: 546)*

¹¹⁴ Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu.

Haikular geleneksel Japon şiirinde 5-7-5 hece ölçüsünden oluşan kısa şiirlerdir. Haikular, çoğunlukla doğayı ve estetik güzelliği konu edinirler. Bunun yanı sıra zaman ve zamanın karşısında varlığın geçiciliğine vurgu yapan şiirlere de sıklıkla rastlanır (Özhan, 2016: 22). Haiku, Bulgar edebiyatında yirminci yüzyılın 90'lı yıllarında kendisini gösterir. Ne var ki haikulara benzeyen kısa şiirler doksanlı yıllardan önce de varlığını göstermiştir. Edebiyat tarihçisi Plamen Doynov, kısa şiir yazma geleneğinin Aleksandır Gerov'un "*Prashinki*" (*Toz Taneleri*), Blaga Dimitrova'nın 1967'de yazdığı "*Orizovi zırna*" (*Pirinç Taneleri*) ile başladığını ifade eder (2000). Dimitrova aforizmaları andıran cümlelerle oluşturduğu "*Orizovi zırna*" (*Pirinç Taneleri*) şiirine bakıldığında da Doynov'a hak vermek mümkündür:

PİRİNÇ TANELERİ

*Her yolum kalbimden başlıyor-
onun için kolay yolculuklar beklemiyorum.*

*

Her hatam beni gerçeğe yöneltiyor.

*

Çölü köpeğin havlaması yalanlıyor.

*

Kum-birilerine atılan bir zamanların taşıdır.

*

Ey, gürültülü bulut, sen yarının su birikintisisin.

*

Gözyaşlarımdaki deniz tuzu kökenlerimi hatırlatıyor.

*

Nasıl oluyor dadünyamız hala ölmedi kanamadan?

*

Ağaç sonsuzluğa yöneltilmiş bir soru işaretidir.

*

Yolumu ararken kayboldum.

(...)

(Dimitrova, 2010: 119)

ОРИЗОВИ ЗЪРНА

Всеки мой път тръгва от сърцето ми,

Затова не се надявам на лек път/

*

всяка грешка ме утълва към истината.

*

кукешки лай опровергава пустинята.

*

Пясък- някогашен камък някого замерял.

*

Облако гръмотевичен, ти си утрешна локва.

*

Морската сол на сълзите ми спомня моя произход.

*

Как земята не умря от кръвоизлив?

*

Дървото е един въпрос, отправен към безкрая.

*

В търсене на пътя се изтубих.

(...)

(Dimitrova, 2010: 118)

Doksanlı yılların popüler türü haiku üzerinde Bulgar şair İvan Metodiev çeşitli incelemeler yapmış ve “nava” adını verdiği yeni bir stille Haikuları Bulgar edebiyatına adapte etmiştir. “Adını Slav mitolojisinden alır. Navalar, “insanı ele geçiren, onu acıya ve ölüme sürükleyen kötü ruhlar” olarak tanımlanır” (Doynov, 2000). Hece ölçüsü bakımından haikuya tamamen sadık kalmasa da nava stilinde yazılan bu şiirler temelinde yatan felsefe ve kültürü haikudan alır. İvan Metodiev, bu kısa şiir türünü ilk olarak 1987 yılında “Puls” (Nabız) gazetesinin bir makalesinde “Bulgar haikusu” olarak tanımlar. Üç yılın ardından 1990 yılında aynı adla yayınlamaya başladığı “Nava” dergisinde Bulgar edebiyatına haikudan adapte ettiği “nava” türü olarak adlandırdığı bu tür ile ilgili şu ifadeler yer verir:

(...) Biçimini, zeminini, çeşitliliğini kuşkusuz ki Doğu'dan alan ama aynı zamanda Batı ile aktif olarak iletişime giren bir tür. Burada ne haiku estetiği ne Batı minimalizmin estetiği bu arayışı yansıtabiliyor, burada özel bir yaklaşıma ihtiyaç var ve bu doğal olarak özel bir terminoloji ihtiyacı doğurabiliyor (Metodiev, 1990).

Nava olarak adlandırılan bu şiir türünü tanımlarken İvan Metodiev, şunları sıralar; nava türünde satır sayısı (bir kıta, iki kıta, üç kıta), hece sayısı -klasik haikudan farklı olarak-, ritim, ifade araçları seçimi gibi herhangi bir kural tanımaz. Nava için kural yoktur, her navanın kendi kuralı vardır. Nava, genellikle parça, metafor, felsefi aforizma biçiminde görünür. Binlerce kişi bu nava değil derse ama biri bu nava derse, o nava'dır (Metodiev, 1990).

Metodiev, bu türün gelişiminde sanatçıların karşıkları zorlukları dergide şu sözlerle kaleme alır:

Yıllarca editörler kısa şiir yazarları “alışılmışın dışında”, “parçalanmış”, (...) “zamansız”, “tesadüfi”, “önemsiz” olarak tanımladılar. Bazen babacan bir tavırla bu şairlere “gerçek” şiirlerde, yalnızca “büyük” şiirlerde deneme yapmalarını ve yeteneklerini boşa harcamamalarını önerdiler. Eğer o şairlerden biri Aleksandır Gero ve Blaga Dimitrova'yı örnek almaya cesaret ederse ona bunun “bir tür heves” olduğunu “öylesine” yazılan bir şey olduğunu söylediler. Böylece büyüklüğün estetik bir ölçü, daha da kötüsü içsel derinliğin ölçüsü haline geldiği, gigantomaniden mustarip bir toplumda, kısa biçimler geleneksel düşünceye biat eden eleştirmenler tarafından bir kenara itildi (Metodiev, 1990).

Plamen Doynov, Edin Sugarev'in "*Kaleydoskop*" (*Çiçek Dürbüsü*, 1990), "*Hayku ot Kamen bryag*"¹¹⁵ (*Kamen Bryag'dan Haiku*, 1997), Emil Enev'in "*Dim v ochite*" (*Gözlerdeki Duman*, 1996) gibi başlıca isimler sıralarken nava olarak yeniden adlandırılan haikunun asıl temsilcisini Dimitır Stefanov olarak sayar (Doynov, 2000).

Blaga Dimitrova'nın bu türü seçmesindeki en önemli nedenlerden biri kuşkusuz ki sözün gücüne duyduğu inançtır. Bilindiği gibi kısa şiirlerin ifade yoğunluğu ve birçok derin anlamı da içinde barındırması bakımından okuyucuda bıraktığı etki daha fazladır. Aynı zamanda Bulgar edebiyat tarihçisi Plamen Doynov'un da ifade ettiği gibi "*bir mısradaki kesinti ve anlamlı sessizlik yoluyla elde edilen kısıklık dilin özgürleşmesi anlamına*" gelir (2000).

Şairin 1997 yılında yazdığı "*Noshtna lampasred byal den: Kıs(n)i stihove*" (*Gün Ortasında Gece Lambası: Kısa (Geç) Şiirler*) başlıklı şiir kitabı, Japon kısa şiiri olan haiku şiirlerine örnek gösterilebilecek birçok şiirle doludur. Bulgarcada "*къса*" sözcüğü "*kısa*" anlamındadır, "*късчи*" geç anlamında kullanır. Şair, "*н*" harifini parantez içine alarak "*къс(н)и*" hem kısa hem de geç şiirler anlamına gelen çok anlamlı bir başlık yaratmıştır. Kitapta yer alan şiirlerin çoğu haikulardan oluşmaktadır.

"*Preduset*" (*Ön sezgi*, 1997) başlıklı şiiri, dünya, ölüm ve diğer dünya konusunda felfefeyi kapsayan içeriğiyle kısa olmasına rağmen yoğun anlamıyla dikkat çeker:

ÖN SEZGİ

Dünya bir rüyadır.

Ötekinde

Uyanacağım.

(Dimitrova, 2000: 12)

¹¹⁵ Kamen bryag: Bulgaristan'nın Kavarna ilçesine bağlı bir köy.

ПРЕДУСЕТ

Сън е светът.

Ще се събудя

Отвъд.

(Dimitrova, 2000: 12)

“*Ot visoko*” (*Yüksekten*) başlıklı şiirinin konusu ise ironik bir dille betimlediği bir kuştur. Genellikle olayların bir parçası içine hapsolup kalmış insanların aksine her şeye yüksekte baktığı için bütüncül bir bakış açısı olan kuşun yol alması da kolaydır:

YÜKSEKTEN

Kuş dünyadaki her şeye

Yüksekte bakar.

Bu yüzden onun için uçuşu kolay.

(Dimitrova, 2000: 12)

ОТВИСОКО

Птицата на всичко в този свят

гледа отвисоко.

Затова ѝ е тъй леко да лети.

(Dimitrova, 2000: 12)

Yaşamının son döneminde yazılan bu haikulara bakıldığında şiirlerde okur bilge bir kadının sesini duyar. Kitapta yer alan diğer şiiri “*Hayde, Haiku.. Hım-Hım*” (*Haydi, Haiku, Hım-Hım*) şiiri başlığını taşımaktadır. Haiku biçiminde yazılmış şiirler insanın geçiciliği, zaman, düş gibi temalara değinmektedir:

HAYDİ, HAİKU...HİM-HİM...

Yolun uçuruma ulaştı.

Şimdi uçma

zamanıdır.

*

Zaman, yel değirmenidir,

öğüten, acımasızca öğüten

renkli ola[CAK] 'ı, griy[Dİ] 'ye dönüştüren.

*

Serin bir esinti.

Bir yıldızdan bakış,

Uykusuzluğa değer.

*

Kendimi tek başıma

dört duvar arasına kapatınca,

uçsuz bucaksız dünyaları gezdim.

(...)

(Dimitrova, 2000: 47)

ХАЙДЕ, ХАЙКУ...ХМ-ХМ...

Пътят ти стигна до пропаст.

Сега е моментът

да полетиш.

*

Време, вятърна мелница,

смилаща, смилаща безпощадно

пъстрото ЩЕ е пепелно БЕШЕ.

*

Полъх от разхладнянин.

Поглед от една звезда.

Заслужава си безсънието.

*

Докато затварях себе си

сам-сама сред четири стени,

пребродих необятни светове.

(...)

(Dimitrova, 2000: 47)

İki binli yıllara gelindiğinde de Dimitrova'nın haikularındaki bilge ve olgun tonun devam ettiği görülmektedir. Şair, “Vremena” (Zamanlar) şiir kitabında 2000 yılında yazdığı “*Vremena*” (Zamanlar) başlıklı şiirinde çocukluk yıllarından başlayarak anılarıyla yüz yüze gelip yaşamının adeta bir özetini nostaljik duygularla dile getirir. Annesi ve babasından kalan hatıraları, savaşın bombardımanları altında bir yandan piyano çaldığı genç kızlık günleri, Sovyet özgürlüğüyle sarhoş olduğu zamanlardan, dünyanın her yerinde savaşa karşı durduğu zamanlar şiirde yer almaktadır. Bunun yanı sıra yaşadığı kanser hastalığı yüzünden hayata dair değişen bakış açısını da görmek mümkündür. Uzun yıllar mücadele ettikten sonra kavuştuğu, geç kalmış özgürlüğün değeri, artık yaşlılık döneminde olsa da geleceğe dair beslediği sürpriz umutlar yer alır. Ayrıca yaşam mücadelesi ve deneyimlerle dolu ömrünün son demlerinde durup geriye doğru bakıp “*benim zamanım nerede?*” diyen şairin dokunaklı bir sorgulamanın içine girdiği görülmektedir:

ZAMANLAR

*Çocukluktan ihtiyarlığa kadar –
hayat bir adımdır aslında
zamanların kavşağında.*

*Uyutan anne ninnisi
ve şehrin askeri bandosundan
babanın zafer marşları.
Bach ve Chopin ile piyano başında
bombaların uğultuları altında
benim hayalci gençliğim.
Ve Vietnam ormanlarında
ateşli Napalm kiliminin altında –
Doğu'nun bin yıllık bilgeliği.
(...)*

*Ve nihayet yorgun günbatımında
Her şey yasağından sonra –
Gelecek için sürpriz umutla
gecikmiş Özgürlük.
Sabah duasından akşam duasına kadar –
zamanların karşılaşması,
zamanların çarpışması.
Ya benim zamanım nerede?
(Dimitrova, 2003: 14-15)*

ВРЕМЕНА

*От детство до дълголетство –
една стъпка живот
през кръстовище на времена.*

*Приспивна майчина песен
и победни бащини маршове
от военната градска музика.
Мечтателно мое девичество
над пианото с Бах и Шопен
под тъжана на бомбите.
И в джунглите на Виетнам
Под огнен килим от напалм –
Хилядолетната мъдрост на Изтока.*

(...)

*И чак на изнурения залез
подир забраненото Всичко –
закъснялата Свобода
с ненадейна надежда за Бъдеще.
От утринна до вечерня –
стъкновение на времена,
изстъпление на времена.
Но къде е моето време?
(Dimitrova, 2003: 14)*

Benzer sorgulamaları “*Sled vreme*” (*Bir Süre Sonra*) başlıklı şiirinde zaman perspektifinden aldığını görmek mümkündür. Artık yaşamının sonunda kendi ömrüyle yumuşak bir hesaplaşmaya girmiş bir kadın, okuruna yaşadığı şimdiki anda üstesinden gelemediği veya bir sonuca bağlayamadığı olayların yıllar sonra kolaylıkla aşılabilecek basit konulara dönüşeceğini işaret eder:

BİR SÜRE SONRA

*Gelecek artık geçmiş olduğunda,
anılarında tamamlayacaksın yarım kalmışları
ve onarılmaz olmayacak böylesi.
(Dimitrova, 2000: 54)*

СЛЕД ВРЕМЕ

*Когато бъдещето стане минало,
ще си го доизмислиш в спомени
и няма да е тъй неоправимо.
(Dimitrova, 2000:54)*

Ünlü şairin 2001’de yayımlanan “*Den-Jivot*” (*Gün-Yaşam*) başlıklı şiir kitabında triptik olarak adlandırılan resim tekniği anlayışı ile oluşturduğu şiirleri de yer almaktadır. Triptik resim, üç tablodan oluşur ve ana tema ortadaki tablodur. Blaga, “*Zatuy vse oshte disham*” (*Yine de Hâlâ Nefes Alıyorum*), “*Obrati na vremeto*” (*Zamanın Dönüşü*), “*Duma podir duma*” (*Kelimesi Kelimesine*) ve “*Za dumite pak*” (*Yine Kelimeler Hakkında*) başlıklı bölümlerinde yer alan üç şiir grubu altında triptik tekniğini kullanmıştır. Şair, geleneksel Batı resminde dini bir araç olarak ve Tanrı’ya olan inancı daha da çoğaltmak için kullanılan bu tekniği içerik olarak değiştirmiştir. Biçimsel olarak üç parçalı olan şiirler içerik olarak dinsel temalardan tamamen uzak

çoğunlukla “zaman, özgürlük, sözcüğün gücü ve ifade özgürlüğü” gibi temalarla şekillenmiştir.

Şairin, “*Den-Jivot*” (*Gün-Yaşam*) başlıklı şiir kitapta yer alan “*Variatsi na tema ‘Svoboda’*” (“Özgürlük” *Konusunda Çeşitlemeler*) başlıklı şiiri adından da anlaşılacağı üzere özgürlük temasıyla kurduğu şiirlerine örnek oluşturmaktadır. “*Variatsi na tema ‘Svoboda’*” (“Özgürlük” *Konusunda Çeşitlemeler*) başlığı altında yedi şiir ön plana çıkmaktadır. Burada yer alan “özgürlük” çatısı Dimitrova’nın şiirsel yolculuğunun ana çizgisini oluşturması bağlamında dikkat çekicidir. Ömrünün son yıllarına yaklaşmakta olan şair, henüz genç bir kadinken kaleme aldığı şiirde olduğu gibi hala özgürlük ateşiyle sanat etkinliğini sürdürmekte bu da sanatçının yaratıcılığında özgürlük kavramının önemini bir kez daha ön plana çıkarmaktadır:

2.

EN ÇİLEKEŞ SÖZCÜK

En çok sövülmüş sözcük-

“Özgürlük”.

En acımasızca karalanan,

ruhlarımız için en okşayıcı,

tüm insanlar için

en çok arzulanan,

en çok susanan sözcük

“Özgürlük”.

Sadece hapiste

gerektiği gibi

korunan sözcük...

Orada - hücrelerde

parmaklıklar ardında-

O bir hayâl!

Ey, tatlı Özgürlük!

(Dimitrova, 2001: 21)

2.

НАЙ-ИНТЕРЗАНАТА ДУМА

Най-обруганата-

“Свобода”.

Най-свирепо задрасквана,

за душите ни най-ласкава,

най-изкопняната,

прежадняната

за всички хора –

“Свобода”.

Опазва се тя

на висота

само в затвора...

Там – в клетките

зад решетките –

тя е мечта!

О, сладка Свобода!

(Dimitrova, 2001: 21)

Aynı kitapta yer alan bir diğer triptik biçiminde kaleme aldığı “*Za dumite pak*” (*Yine Kelimeler Hakkında*) başlıklı şiiri, “*Prane na dumite*” (*Kelimelerin Yıkanması*), “*Tonit*” (*Ton*), “*Senkite na dumite*” (*Kelimelerin Gölgesi*) başlıklı şiirinden oluşur. Triptiğin ana bölümünde yer alan “*Tonit*” (*Ton*) başlıklı şiirinde şair, “yeni” düzenin gelmesiyle yaşadığı hayal kırıklığını betimler. Bu konuyla ilgili olarak Dimitrova, “*Ezikit kato podmyana na realnostta*” (*Gerçekliği Saptırma Aracı Olarak Dil*) başlıklı denemesinde “yeni” sözcüğünün insanlar üzerinde nasıl hipnoz etkisi yarattığını vurgularken ve aslında toplumu karanlığın ve aldatmanın içine çektiğini söyler:

(...) Benim kuşağımın savaştan sonra sözlü bir coşkuya kapıldığını hâlâ hatırlıyorum- “yeni hayat”, “yeni insan”, “yeni toplum”, “yeni bilim”, “yeni sanat”. Hatta enflasyon olmasına rağmen “yeni para”yı bile gördük. Bu “yeni” nin yarattığı kitlesel hipnoz bizi karanlığın ve aldatmanın kapanına çekti (Dimitrova, 1991: 75).

Dimitrova “*Tonit*” (*Ton*) şiirinde de “*Ezikıt kato podmyana na realnostta*” (*Gerçekliğin Yerine Geçen Dil*) başlıklı makalesinde yer verdiği bu düşünceleri ele alır. Şair, bu şiirini yazdıktan birkaç ay sonra “*Apostrof*” (*Apostrof*) başlığı altında yeni bir şiir ekler. Bazı şiirlerinde karşımıza çıkan bu ek şiir bazen zıt bir düşünceyi ifade ederken bazen de tamamen aynı içerikle yazılmış şiirlerdir.

“Yeni” sözcüğü aslında totaliter düzenin insanlara gösterişli bir biçimde ama içi sahteliklerle dolu sunduğu bir pakettir. Dimitrova şiirinde müthiş bir düş kırıklığı yaşatan, sahte şemaları yansıtan bu sözcüğü ironik bir biçimde ele alır. Savaş sırasında Hitlerin miğferinin altında oluşan ‘yeni’ düzen, savaş sonrasında Stalin’in kasketi altında insanların büyük umutlarla üzerlerine giydikleri “yeni insan” kostümü ve hayran oldukları “yeni kahraman” modeli, Moskova izinden giden Jivkov yönteminin özenle sunduğu “yeni hayat”, bu yeni sistemin sunduğu “yeni sanat”, “yeni bilim”, “yeni kolektif düşünce” gibi başlıklar Dimitrova’nın şiirinin ironik ‘tonunu’ ön plana çıkarmaktadır. İnsanlara sunulan bütün bu sahtelikler “yeni” sözcüğüyle sunulduğu için şair, uzun yıllar sonra geriye dönüp baktığında bu yeni olarak sunulan şeylerin hepsinin insana dayatılan zorba bir sistemin ürünü olduğunun altını çizmektedir:

TON

*Gizli hainsi bir ton vardır
sözün telaffuzunda –
onu içgüsel olarak anlarsınız.*

*“Yeni düzen” – Heil! Hitler’in miğferleri altında.
“Yeni insan” – Haydi! Stalin’in kasketleri altında.
“Yeni hayat” – Şerefe! Jivkov’un sofrasında.*

*Dahası: “Yeni yapılar”,
“Yeni sanat”,
“Yeni bilim”,*

“Yeni aile”,
“Yeni kolektif”,
“Yeni kahraman”,
“Yeni düzen” vb.

Bu yüzden bana şimdi bahsetme

“Yeni ahlaktan!”

*Kötüye kullanılmış “Yeni” sıfatı,
yıpranmış.*

Beni kandıramayacak.

*Hâlbuki “Ahlak”a vurgu yaparsanız,
korkusuz, namuslu atalarının
ahlakını hatırla.*

*Keşke az biraz biz de olsaydık
onlar gibi!
Sus!
Ve başını eğ!*

A p o s t r o f -ÇOK ÇOK ESKİDEN

Uzun ömür iler görüşlülüktür.

Eskiden hatırlıyorsun, uzağı görüyorsun.

Kolay kolay seni aldatamazlar –

*çok eskimiş dede sloganı “Yeni Ahlak” ile.
(Dimitrova, 2001:38)*

ТОНЪТ

Има скрит издайнически тон

в изговора на речта –

с инстинктивен усет го долавяваш.

“Нов ред” – Хайл! Под каските на Хитлер.

“Нов човек” – Давай! Под каскетите на Сталин.

“Нов живот” – Наздваре! На трапезата на Живков.

Още: “Нови строежи”,
“Ново изкуство”,
“Нова наука”,
“Ново семейство”,
“Нов колектив”,
“Нов герой”,
“Нов строй” и проч.

Затова сега пред мен не споменавай
“Нов морал”!

Злоупотребен е епитетът “Нов”,
изветрял.
Няма да ме шашине.

Ако пък наблягаш на “Морал”,
припомни си нравите
на безстрашните, безкористни предци.
Де да бяхме поне малко с малко

като тях!

Замълчи!

И сведи глава!

А н о с т р о ф – ОТОТДАВНА

Дълголетие е далекогледство.

Отдавна помниш, надалече виждаш.

Мъчно могат да те подведат –

престарял е дядо лозунг “Нов морал”.

29. VII. 2001

(Dimitrova, 2001: 38)

“Den-Jivot” (Gün-Yaşam) kitabı Blaga Dimitrova’nın uzun süren tanıklığının ardından kimi kez ironiyle kimi kez de bilge bir tonla dile getirdiği düşüncelerini yansıtmaları bağlamında oldukça önemlidir. Kitapta yer alan “Stipkite na 1944” (1944’ün Adımları, 2001) başlığı altında yazdığı “Vek na 3-te izmi” (3 -izmlerin Yüzyılı) şiirinde, yaşadığı yüzyılın siyasi faturasını çıkarırken, bugünüyle ilgili de haklı bir kaygıyı dile

getirir. Eserde bir felsefi düşünceyi, ideolojiyi yansıtan “-izm” son eki ile “3 -izmlerin Yüzyılı” başlığını kullanır. Şair, 1944 yılının adımları olan “Faşizm, Bolşevizm, Terörizm”in kendini tekrar ettiği bu yüzyıla kaygıyla bakar. Blaga Dimitrova, -izm’lerle ilgili “*Plashila*” (*Korkuluklar*) başlıklı denemesinde düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

(...) Her şeyden önce aydınların üzerinde birden fazla korkuluk asılıydı, örneğin: Revizyonizm! Belirli bir görüşe dair her eleştirel küçümseme, her ipucu Batı’dan ilham alan ideolojik bir yanılgı olarak kınandı. -izm’ler, en kana susamış korkuluklardır: -Emperyalizm!, -Kozmopolitizm!, -Avrokomünizm!, -Freudizm!, -Ekzistensializm!, -Formalizm!, -Sembolizm!, -Abstraksionizm!, -Objektivizm!, -İmpresionizm!, -Empresyonizm!, -Modernizm!, -Hermetizm!, -Mistisizm! (Dimitrova, 1991: 169)

Komünizm ile çöken son ideoloji olan sosyalizmin ardından, yeni bir ideolojinin güçlenmesi ihtimali şairi rahatsız eder. “Eklenecek başka “-izm” var mı?” sorusu ile yaşadığı dönemde tarihin tekerrür etmesine yönelik duyduğu endişenin altını çizer.

1944’ÜN

ADIMLARI

3 -İZM’LERİN YÜZYILI

Benim yüzyılım faşizmin

Bolşevizmin,

terörizmin yüzyılı.

Neden kendini tekrar etmek istiyorsun?

Kendini bu kadar mı beğeniyorsun?

Ya da eklemek istediğin bir -izm daha mı var?

(Dimitrova, 2001:41)

**ПРЕДИ
ДА
МРЪКНЕ**

ПО СПИРАЛАТА

*В историята всичко се повтаря,
само че по-свирено, по-нелепо, по-безумно:*

Хирошима-

Виетнам-

Босна-

Косово-

Бродуей.

А утре вече все едно къде –

навсякъде,

всякак.

(Dimitrova, 2001: 55)

Yine aynı kitaptaki “*Stipkite na 1944*” (1944’ün Adımları, 2001) başlığı altında yazdığı ikinci şiiri olan “*Napılno naprazno*” (Tamamen Nafîle) şiirinde Dimitrova “*Vek na 3-te izmi*” (3- izmlerin Yüzyılı) eserinde hissettirdiği kaygıları adeta daha açık biçimde dile getirir. Eserinde, Bulgaristan’ın genel siyasi durumu hakkında da bilgiler yer alır. Doksanlı yılların sonunda yaşanan ekonomik buhran kendini daha da göstermiş ve ülkede suç oranları artmıştır. Tıpkı büyük umutlarla karşıladıkları komünizmden beklediğini bulamaması gibi, şair Bulgaristan’ın cumhuriyet olduktan sonra da burada benzer şeylerin yaşandığını söyler. Ekonomik krizle birlikte çoğalan fakirlik, suç oranları ile orantılı terör, protestolar ve sonuç olarak yine huzursuz bir ortam kendini göstermektedir. Blaga Dimitrova’nın özgürlük arayışının sonucunda gördüğü bu tablo onu yeterince umutsuzluğa düşürmüş ve adeta yirminci yüzyılın siyasi özeti olan bu şiirinde kaleme almıştır:

TAMAMEN NAFİLE

Koskoca 20. yy neden yaşandı ki?

Yine bombalar.

Yine mülteciler.

Yine kurbanlar.

Yine malûller.

Yine suikastlar.

Yine zulümler.

Yine protestolar.

Yine ifade özgürlüğüne yasaklar.

Yine yalanlar.

Ve her şey yeniden.

Yine aynı korku, korku, korku.

Koskoca bu 20. yüzyıl neden yaşandı ki?

Tamamen nafile.

16. IV. 2001

A p o s t r o f - AMA!

Dünyada hiçbir şey boşuna yaşanmıyor.

Nefret illeti küresel geldi.

Ölüm virtüezliğe terfi etti.

Ve misliyle daha büyüktür korku.

11. IX. 2001

(Dimitrova, 2001: 44)

НАПЪЛНО НАПРАЗНО

Защо е бил целият XX век?

Пак бомби.

Пак бежанци.

Пак жертви.

Пак инвалиди.

Пак атентати.

Пак гонения.

Пак протести.

Пак забрани на свободното Слово.

Пак лъжи.

И всичко наново.

Все същия страх, страх, страх.

Защо е бил целият XX век?

Напълно напразно.

16.IV.2001

А н о с т р о ф – АМН!

Напразно не минава нищо през света.

Глобално придойде заразата омраза.

Усъвършенства се до виртуоз смъртта.

И многократно по-огромен е страхът.

11.IX.2001

(Dimitrova, 2001: 44)

20 Ekim 2001'de kaleme aldığı “*Vkus*” (*Tat*) şiirinde şair, hayal ettiği “özgürlük”ün sansür döneminde değerli olduğunu ifade eder. Sovyet döneminde yaşamış olan Rus yazar Soljetsin ile Pasternak’ı hatırlayan Blaga Dimitrova’nın, bu isimleri mısralarına yerleştirerek özgürlük için mücadele eden bu iki yazarı anmaktadır.

Sovyet döneminde Stalin karşıtlığı sebebiyle sürgüne gönderilen Soljetsin ile *Doktor Jivago* başlıklı eseri komünist ideolojiye ters düştüğü gerekçesiyle hapis cezası alan Boris Pasternak ifade özgürlüğü olmayan bir dönemde yaşamış iki isimdir. İfade özgürlüğünün yasak olduğu sansür döneminde özgürlük için mücadele eden Blaga Dimitrova, özgürlüğe kavuştuktan sonra beklediğini bulamaz. Şairin mısralarında yer alan “özgürlük” kavramı Danimarkalı filozof Kierkegaard’ın “*Özgürlüğün olanağı Adem’de yasak ile uyanır*” (Kierkegaard, 2012: 38) sözünü hatırlatır:

TAT

*Dilimin ucunda koruyorum
sarhoş edici tadını
Özgürlüğün.
Acı sansür zamanında
ne kadar tatlıydı
fısıltıyla güvenilerek söylenmiş haber.
Ah, Pasternak ve Soljenitsin’in
büyülü isimlerini
duayla fısıldıyordum.
Ve ne kadar da hayat vericiydi
Özgürlük tadındaki
bir yudum.
(Dimitrova, 2001: 34)*

ВКУС

*На връх езика пазя
опияняващия вкус
на Свобода.
Във времето на люта цензура
как сладостна бе шепнешком
предоверена вест.
Ах, Пастернак и Солженицин-*

*магическите имена
молитвено мълвях.
И как бе животворна
едничка глътка с вкус
на Свобода.
(Dimitrova, 2001: 34)*

Uzun bir ömrü olan Dimitrova hiçbir zaman kendini yaşamının nesnesi konumuna düşürmemiş, etkin varlığıyla hem kendi yaşantısına hem de çevresindekilere yön veren güçlü bir özne olmuştur. Sadece tanıklığıyla değil deneyimleriyle de doldurduğu bagajının ağırlığı, yaşamının sonuna geldiği yıllarda kendini oldukça hissettirir. Anılarla örülü bu güçlü hafıza sayesinde, geri dönüp baktığında hem öz eleştirisini yapabilirken hem de rahatlıkla nesnel bir yaklaşımla toplum konusunda yorumlarda bulunabilmektedir. “*Krig*” (*Daire*) başlıklı şiirinde “*Zulümler tekrarlanır./ Hafızan yoksa geçmişin de yoktur./ Ama yine de sen geleceğin olsun istiyorsun.*” (Dimitrova, 2002: 54) dizeleriyle insanın geleceğini kurabilmesi ve kendi varoluşunu tamamlayabilmesi için geçmişini iyi bilmesi gerektiğinin altını çizer. Hafızayı yaratansa sözcüklerdir. Sözcüğün gücü Dimitrova’nın şiiri için çoğu kez bir parolaya dönüşmüştür. Sözcüğün gücüne öylesine inanmıştır ki bazı şiirlerini sadece üç dört sözcükle bile oluşturabilmiştir. Haikularında ve linguistik şiir denemelerinde bu örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. 1994 yılında yazdığı “*Zavet*” (*Vasiyet*) başlıklı şiiri hem başlığıyla hem biçimiyle hem de içeriğiyle ömrünün son yıllarını yaşadığı o günlerde ortaya koyduğu en etkileyici eserlerinden biri olmuştur. Dört sözcükten oluşan şiir, şairin vasiyeti niteliğinde bir görünüme sahipken, diğer taraftan kısalığıyla da sözcüğün etkileyici gücünün altını çizer:

VASIYET

*Beni bulmadığım,
Kelimelerde ara (Dimitrova, 2002: 160).*

3ABET

*Търси ме в думите,
които не намерих.
(Dimitrova, 2002:160)*

Yazmaktan hiçbir zaman korkmayan şair, ülkenin en sıkıntılı günlerinde bile sanat etkinliğini sürdürmüştür. Tüm sanat yaşamı boyunca onu harekete geçiren özgürlük duygusu aynı zamanda yaratıcılığını ve cesaretini de besleyen en büyük kaynak olmuştur. Arkadaşı Bulgar şair ve siyasetçi Edvin Sugarev, Dimitrova'nın ölümünün ardından onun cesaretinden övgüyle şu sözlerle bahseder:

Blaga, bu vatanın en dramatik sorunu olan korkuya ve her şeyden önce özgürlük korkusuna dair sancı verici bir duyarlılığa sahipti. (...) Sürü içgüdüsüne dönüşen bu duygu, sürekli mesih ve kurtarıcı bekleyen, her zaman birini kendisini bir yere yönlendirmesini, birinin ona neyin iyi neyin kötü olduğunu söylemesini isteyen Bulgarların ruhlarına hükmetmeye devam ediyor. Ancak bu korkuyla nasıl savaşılacağını, özgürlüğün ve onurlu olmanın mümkün olabileceğini göstererek Dimitrova, kendi korkusuzluğuyla kanıtlıyordu (Sugarev, 2012).

Dimitrova'nın 1997 yılında yazdığı “*Opakovachit Kristo*” (*Paketleyici Kristo*) başlıklı şiirinde korkuya karşı duruşunun yansımalarını bulmak mümkündür. Şair, bu

şairini komünist rejim döneminde Bugaristan'dan göç eden sanatçı Hristo Yavashev-Christo'e¹¹⁶ yazmıştır. Şiirde paketleyici Kristo'ya seslenen şair, *“Her şeyi paketleyebilen sen/kara, rüzgâr, deniz/bulutlar, karlı tepeler!/Benim ülkemin/korkusunu da pakitle!”*¹¹⁷ (İvanov, 2020) dizeleriyle korkularının ardına gizlenmiş halkına adeta bir çıkış yolu işaret eder.

“Her şiirimi son şiirimmiş gibi yazdım” (Nikolov, 1991) diyen Dimitrova 20. yüzyıl Bulgar edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olarak sadece Bulgaristan'da değil tüm dünyada tanınmış, sanatsal değerleriyle ön planda olan eserleri de birçok dile çevrilmiştir. Çoğu eserinin arka planına ahlaki ve toplumsal sorunları yerleştiren yazar, hümanist ve özgürlükçü yanıyla ve zengin edebi yaratıcılığıyla aynı zamanda içsel yolculuklardan da beslenmiş, bir kadın olarak kendi prizmasından baktığı dünyayı, zaman zaman da semboller ve metaforlar kullanarak derinlikli şiirleriyle yansıtmıştır.

¹¹⁶ Hristo Yavashev-Christo (1935-2020): 1958 yılında ülkesinden göç eden Yavashev'in eserlerinin çoğu kaynağını doğadan alır. Önemli projeleri arasında Almanya'da Paketlenmiş Reichstag, Miami'de paketlenmiş adaları gibi bulunmaktadır.

¹¹⁷ (...) *Ти, който можеш всичко да опаковаш -/суша, вятър и море,/облаци и снежни върхове! /Опаковай страха на/моята родина!* (Dimitrova, 2020)

SONUÇ

20. yüzyılın başından itibaren Bulgaristan'da yaşanan siyasi ve toplumsal değişimler edebiyatta da doğrudan etkisini göstermiş, sanatçılar eserlerinde farklı arayışlara girmişlerdir. Yaratıcılığının ilk döneminde II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Blaga Dimitrova'nın kötümser bir tonda eserler kaleme almasına neden olmuştur. Kelimelerinin ardındaki umutsuzluk genç şairin özgürlük için bir çıkış aramasına yol açmıştır. 1937-1944 yılları arasındaki ilk dönem eserleri şairin gençlik yıllarında kaleme aldığı II. Dünya Savaşı'nın yarattığı kargaşa ortamının ürünüdür. Bu yıllarda henüz kafiyeye sadık kalan şair tarihsel gelişmelerden ve dönemin sanat hareketlerinden etkilenecek özgün bir üslup yaratmaya çalışmıştır.

9 Eylül 1944'te Kızıl Ordu'nun Bulgaristan'a girmesiyle sanat eserlerinde büyük ölçüde değişiklik yaşanmıştır. Bu dönemde sanat dar bir çerçeveye yerleştirilerek kolektif düşünce ön plana çıkarılmıştır. Sanatçılardan istenen, Komünist Parti'nin ideolojisini sanat eserleri aracılığıyla okura ulaştırmaktır. Bu nedenle sanatçıların yaratıcılığı kısıtlanmış, özgün ifadeler yerini bir propaganda diline bırakmıştır. Eser kahramanları özgün yönleri olan bireyler değil, sosyalist bireyselliği yapılandıracak ideolojinin sadece siyah ve beyazdan oluşmuş ideal tipleridir. Blaga Dimitrova'nın Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği güdümünde yönetilmeye başladığı ilk yıllarda verdiği eserleri sosyalist gerçekçi akımın etkisiyle kaleme alınmıştır. Çalışmamızda bunun nedenlerine ayrıntılı bir şekilde değinilmiş ve Dimitrova'nın savaş sonrası bir umutla sarıldığı komünist rejime iyimser bir inançla tutunduğu görülmüştür. Ne var ki birkaç yıl içinde şair rejimin gerçek yüzünü görmüş ve partiye olan inancı giderek azalmıştır. Özellikle 1951 yılından sonra kaleme aldığı eserlerinde Dimitrova'nın özgün sesi belirgin bir biçimde açığa çıkmaktadır.

Stalin'in ölümü ile Kruşçev'in parti liderliğine geçmesi sonrasında Stalin'in katı ideolojisi yerini yumuşak bir ortama bırakmıştır. Edebiyatta da yansımasını bulan bu daha özgür ortam, sanatçıları farklı türde eserler vermeye itmiştir. Blaga Dimitrova'nın bu dönem yaratıcılığına bakıldığında farklı biçemlerde şiir denemeleri yaptığı gözlenir. Şair sosyalist gerçekçiliğin katı kurallarından sonra ilk defa duygu yüklü aşk şiirleri yazmış ve bu bağlamda sanatındaki büyük değişimi ortaya koymuştur. Çünkü Stalinist dönemde aşk motifi yapıtlarda ancak partiye ve ideolojisine duyulan aşk bağlamında işlenmektedir. Oysa Dimitrova cesur bir kadın öznenin sesinden bireysel duygu yüklü dizeler ortaya koyarak dikkat çekmiştir. Kadını anlatan şiirleri Dimitrova'nın bu dönemde ön plana çıkan şiirlerindendir. Bu yapıtlardaki kadınlar partili kadınlar değil, kendi duygu ve düşünceleri olan ve bireysellikleriyle cinsiyetleriyle ön planda olan; stereotipten kahramana dönüşmüş kadınlardır. Dimitrova yine aynı dönemde kaleme aldığı bazı şiirlerinde felsefi köklere uzanmış, diğer taraftan şiirinin özelliklerini dile getirdiği yapıtlar yayımlamıştır. Tüm bu şiirlerin çıkış noktasına bakıldığında bir özgürlük mücadelesi göze çarpmaktadır. Dimitrova cinsiyet olarak kadınları ön plana çıkarırken bunu eserlerdeki kadını özgürleştirmek bağlamında gerçekleştirmiştir. Şairin tematik anlamdaki bu özgürlük arayışının yanı sıra aynı dönemde şiiri biçimsel bağlamda da özgürleştirme denemeleri yaptığını da ifade etmek gerekir. Linguistik şiir ve somut şiir gibi, şiirin geleneksel yapılarını kıran ve biçimi özgürleştiren, ifadeyi görselleştiren bu yenilikçi şiir türlerinde Dimitrova özgürlük arayışlarına yeni biçimler kazandırmıştır. Ayrıca aynı yıllarda yaşanan Vietnam Savaşı'nı konu edindiği şiirlerinde de benzer bir özgürlük tutukusu göze çarpmaktadır.

1963 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu Asya ülkesi olan Vietnam'a saldırmasıyla başlayan ve on yıl süren savaşa Blaga Dimitrova sessiz kalmamıştır. Vietnam Dayanışma Komitesi'nin sekreterliğini yürütürken bu ülkeyi ziyaret eden sanatçı sadece ülkesinde değil, dünyanın neresinde olursa olsun savaşın her türüne

karşı tepki vermekten çekinmemiş ve şiirinde Vietnam'da yaşanan kanlı savaşı konu edinmiştir.

Savaşın ortasında ziyaret ettiği Vietnam'da bir kız çocuğu evlat edinip bu çocuğu ülkesine getirerek ve savaşın vahşetinden kurtarması o güne değin sembolik olarak ortaya koyduğu özgürlük arayışının somutlaşmış halidir.

Yaratıcılığının bu döneminde yeni biçem arayışında olan ve bunu şiirinde deneyen Blaga Dimitrova 1968'de Prag Baharı ile yaşanan kargaşa ortamından etkilenmiştir. Bulgaristan'daki parti yöneticileri benzer bir ortamın kendi ülkelerinde de yaşanmaması için sert önlemler almışlardır. Bu noktada gelişen çeşitli toplumsal hareketlerin yansımalarını şairin toplumsal temalı şiirlerinde görmek mümkündür.

1970'lerde Blaga Dimitrova'nın yaşadığı kanser hastalığı onun sanatında bir kırılma noktası olmuştur. Ölümle burun buruna gelen şairde gelişen, bu hastalığı yendikten sonra kaybedecek bir şeyi olmayacağı düşüncesi onu daha da cesur eserler yazmaya itmiştir. *“Benim memleketim sözlerimin ağırlığının olduğu yerdir”* (Dimitrova, 1993: 81) dizelerini kaleme alan şair ifadenin gücüne daha fazla inanmaya başlamıştır. Blaga Dimitrova'nın bu dönem eserlerine bakıldığında farklı içerik ve biçimler denediği görülmektedir. Neologizme başvurarak ürettiği yeni kelimeler onun özgürlük arayışının farklı bir biçimde vücut bulmasını sağlamıştır. Sanatında yeniliğe her zaman açık olan şair eserlerini yeni sanat akımlarına, lirik kavramlara ve şiirlere yeni karakteristik dokunuşlar da getirerek kaleme almıştır. Dimitrova'nın şiirlerinin temel dayanak noktası söz ve ses, yüz ve bakış, zaman ve bellek gibi kavramlardan hareketle ortaya koyduğu cesur denemelerdir. Şiirsel etkinliğini birçok farklı biçimsel denemenin yanı sıra alışılmadık türlerde de sürdüren şair, sanatında geleneksel bir Japon şiiri olan haikuları da kullanmıştır. Biçimsel olarak yeni kelimeler kullanarak görselliğe dayanan eserlerini evrensel bir noktaya ulaştırmaya çalışmıştır.

Şair 1985 yılında zorbalığın doruklarına ulaşan Komünist Parti lideri Todor Jivkov'un Türklere uyguladığı "soya dönüş" politikasını sert bir biçimde eleştirmiş ve Türklerin yanında olmuştur. Sanatıyla kaleminin gücünü kullanan Dimitrova'nın, bu dönemde yazdığı eserleri iktidar yanlıları tarafından olumsuz yönde eleştirilmiş, ancak şair yazmaktan vazgeçmemiştir. Yarattığı sanat Dimitrova'nın her zaman mikrofonu olmuş ve şair kelimeleriyle okuyucuya seslenmiştir.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla değişen siyasi ortam Bulgar politikasını da etkilemiş, zaten özgürlük arayışında olan aydınları harekete geçirmiştir. Halkın protestolar ve grevlerle sesini yükselttiği bu dönem Blaga Dimitrova'nın edebi söyleminde de karşılık bulmuş ve şair bu doğrultuda eserler vermiştir. 1991 yılında Bulgaristan'da yeni bir anayasanın kabul edilişi ile kurulan "genç cumhuriyet" Blaga Dimitrova'yı da siyasetin içine çekmiştir. Jelyu Jeleu'in cumhurbaşkanı olduğu dönemde cumhurbaşkanı yardımcısı olarak siyasete atılan şair siyasetin "kirli dünyasına" uzun süre katlanamamış ve istifa etmiştir. Bu bağlamda söz konusu yıllarda siyasete ilişkin yaşadığı hayal kırıklığı eserlerine yansımıştır.

Blaga Dimitrova yaşamının en güç günlerini geçirdiği yıllarda bile kendisine sığınacak bir liman olarak seçtiği müzikten hiçbir zaman kopmamıştır. Gençlik yıllarında aldığı müzik eğitimi tüm sanat yaşamı boyunca etkisini göstermiştir. Şairin despotik bir rejim altında özgür ruhunu besleyen önemli kaynakların başında müzik gelir. Şiir ve müziği ayrılmaz iki sanat eseri olarak gören Dimitrova dizelerini müzikle beslemiş, onlara bu sayede bir ton vermiştir.

Blaga Dimitrova "özgürlük" için hem politik yollarla hem de sanat aracılığıyla çok fazla çaba harcamıştır. Bu özgürlük arayışı hem ülkesi hem de kendi bireysel varoluşu için verdiği bir çaba olmuştur. Ortaya koyduğu metinlerin neredeyse hepsinde bu itici güç vardır. Özgürlük arayışını, teması haline getiren kadın şair, kalemini korkusuzca kullanmıştır. Blaga Dimitrova'nın toplumsal ve siyasal gelişmelerin bire bir

yansıdığı şiirlerindeki bu baş kaldıran kadın tüm edebi yaratıcılığı boyunca şaire eşlik etmiştir.

Sonuç olarak, Blaga Dimitrova'nın şiir sanatındaki itici gücün özgürlük duygusu ve arayışı olduğu yönündeki savımız, çalışmamızda şairin şiirleri üzerinde analitik bir yöntemle yapılan çalışmamızda analitik bir yöntemle yapılan incelemeyle ortaya koyulmuştur. Dimitrova'nın uzun sanat yaşamına bakıldığında bu itici gücün çeşitli türlerde, biçimlerde ortaya çıktığı görülmüştür. Dimitrova özgürlük arayışını lirik şiirler yazarken de, toplumsal şiirler yazarken de, hatta şiirde biçimsel denemeler yaparken de bu itici güçle sürdürmüştür. Dönemler ve stiller farklı olsa dahi şair bu arayışından vazgeçmemiştir.

Bulgar edebiyatı için oldukça güçlü ve yenilikçi bir isim olan Blaga Dimitrova'nın dizelerinde bu arayışın temelinde çoğunlukla cesur söylemlerin yer aldığı saptanmıştır. 2003 yılında yaşama veda eden şair, *“beni ezmelerinden hiç korkmuyorum/çünkü ezilmiş çimen yola dönüşür”* (Dimitrova, 2003: 110) sözleriyle kendisinden sonra gelen kuşaklara güçlüklerle savaşma konusunda cesaret ve ilham vermiştir.

“Gerçek aşk, en güzel aşk özgürlüktür” (Dimitrova, 1973: 137) diyen Blaga Dimitrova özgürlük arayışıyla sadece Bulgaristan'da değil, dünyanın her köşesinde tutsaklığın karşısında olan tüm insanlar için düşünsel bir simgeye dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- Andreev, V., (1951, 16 Avgust). Razgovor s poeta-Komunist Nazım Hikmet. *Literaturen front*.
- Angelov, B., Bakırjieva, S., Et. al. (1976). *Reçnik na bilgarskata literatura, Tom 1*, Sofiya: İzdatelstvo na bilgarskata akademiya na naukite.
- Angelov, Bonyo Et al. (1976). *Rechnik na bilgarskata literatura*. Sofiya: İzdatelstvo na bilgarskata akademiya na naukite.
- Antonova, İlonka Et al. (2002). *Entsiklopedichen rechnik*. Veliko Tırnovo: Gaberoff.
- Antonova, M. (2016). *Blaga Dimitrova: Dnevnik za edno priyatelstvo*. Sofiya: Kibea.
- Aristoteles (1996). *Zaman Kavramı*. (Saffet Babür Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Atasoy, E. (2014). *Bulgar Şiiri Antolojisi: 1860’lardan Günümüze*. Sofya: Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi.
- Aydınoğlu, N. (2022). *Bir Bahar Günü Sofya’da: Nâzım Hikmet’in Bulgaristan Günleri*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Bayramoğlu Özüğurlu S., Gülpınar T. (2020). Geçiş Sürecinde Bulgaristan’da Kamu Yönetimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 75(1), 259-278. doi: 10.33630/ausbf.672191
- Belcheva, E. (2020). *Petır Dinekov: Zapiski ot “Prehoda”*. Sofiya: Ogledalo.
- Bibina, Y. (01.07.2013). Çeviride Buluşmak Yahut İki Ülke Arasındaki Köprü. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, (2), 55-88.
- Bojkov, Stoyko, et al., (1966). *İstoriya na bilgarskata literatura, Tom 4*, Sofiya, İzdatelstvo na Bilgarska akademiya na naukite.
- Boyaciev, N. (2006). *Tragichni geroi s Blaga zaradi stihosbirkata belejnik na Stefan Gechev*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TİH-İBEL.
- Cesur, K. (1998). Blaga Dimitrova, Şiirler, *Düşler Öyküler*. Sayı 8, s. 27-28.
- Chakalova, D. (2006). *Nevidimoto prisistvie na edin svetul duh*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TİH-İVEL.
- Cholakov, Z. (2001). *Sıdbata na ideite v bilgarskata literatura: Nablyudeniya virhu literaturen material ot osvobojudenieto do nashi dni*. Sofiya: Arkus.

- Crampton, R. J. (2007a). *Bulgaria*. USA: Oxford University Press.
- Crampton, R. J. (2007b). *Bulgaristan Tarihi* (Nuray Ekinci Çev.). İstanbul: Jeopolitika Yayınları.
- Dimitrov, G.-G. (1957, septemvri). Nashi pisateli: Blaga Dimitrova. *Septemvri*, 9, 116-135.
- Dimitrova, B. (1948). *Nay-mladata sivetska poeziya*. Sofiya: Narodna mladej.
- Dimitrova, B. (1950). *Stihove za vojda*. Sofiya: Bılgarski pisatel.
- Dimitrova, B. (1955). *Nâzım Hikmet Bulgaristan'da: Yolculuk Notları*. (Çev. Hüseyin Karahasan). Sofiya: Narodna Prosveta.
- Dimitrova, B. (1959). *Lilyana*. Sofiya: Narodna mladej.
- Dimitrova, B. (1960). *Do utre*. Sofiya: Bılgarski pisatel.
- Dimitrova, B. (1968). *Migove*. Sofiya: Bılgarski pisatel.
- Dimitrova, B. (1970). *Stihotvoreniya*. Sofiya: Bılgarski pisatel.
- Dimitrova, B. (1973). *Otklonenie*. Plovdiv: Hristo G. Danov.
- Dimitrova, B. (1976). *Zabraneno more*. Varna: Georgi Bakalov.
- Dimitrova, B. (1980). *Prostranstva*. Sofiya: Bılgarski pisatel.
- Dimitrova, B. (1982). *Pamet*. Sofiya: Bılgarski pisatel.
- Dimitrova, B. (1987). *Labirint*. Sofiya: Bılgarski pisatel.
- Dimitrova, B. (1987). *Otvid lyubovta*. Sofiya: Narodna mladej.
- Dimitrova, B. (1991). *Klyuch*. Varna: Galatika.
- Dimitrova, B. (1991). *Predizvikatelstva: Politicheski etyudi*. Sofiya: İnstitut po kulturata.
- Dimitrova, B. (1993). *Noshten dnevnik: Stihove, 1989-1992*. Sofiya: Nov zlatorog.
- Dimitrova, B. (1994). *Kartallar Yok Oluyor*. (Çev. Bayram Öz.; Der. Baklacı, S.) Edirne: Eser Matbaası.

- Dimitrova, B. (1999). *Balkaniada-ada: Stihove i eseta*. Sofiya: Fakel.
- Dimitrova, B. (2000). *Noshtna lampa sred byal den: Kıs(n)i stihove*. Sofiya: Nov zlatorog.
- Dimitrova, B. (2000). *Zabraneno more*. Princeton: Ivy Press.
- Dimitrova, B. (2001). *Den-jivot: Strofi s apostrofi*. Sofiya: Tih-İvel.
- Dimitrova, B. (2002) *Scars/Belezi*. (Çev. G. Popova-Wightman). Princeton: Ivy Press.
- Dimitrova, B. (2010). *Çokboyutluluk* (Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu), Ankara: Herdilde Yayıncılık.
- Dimitrova, B. (2015). *Lakonichno i bezposhtadno. İzbrani tvorbi* (Yordan Vasilev sıs. i pred.). Sofiya: Vidji-Viktor Gutsev.
- Dimitrova, B. (2017). *Balkaniada*. (Çev. Yusuf Hüseyin Babekoğlu), Ankara: Sage.
- Dimitrova, B. (2018). *Kopnej* (Yordan Vasilev sıs.). Plovdiv: Hermes.
- Dimitrova, B.; Vasilev, Y. (1993). *Mladostta na Bagryana*. Sofiya: İzdatelstvo na Bılgarskata akademiya na naukite.
- Dobrev, D. (1973). *Brazdi viv vremeto: Spomeni, sreshti i razgovori*. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Doynov, Plamen (2011). *Bılgarskiyat sotsrealizm 1956, 1968, 1989: Norma i kriza v literaturata na NBR*. Sofya: İnstitut za izsledvane na blizkoto minalo.
- Doynov, Plamen (2019) 1946: *Mejdu Tsarstvo i Narodnata republika, Godinata na prokomunisticheskiya prelom, Poetika na noviya kanon*. Sofiya: İzdatelstvo Kralitsa “Mab”, Departament “Nova bılgaristika” na Nov bılgarski universitet.
- Doynov, Plamen (2019) *Kritika i eseistika-izbrano*. Sofiya: Nov bılgarski universitet.
- Eluard, P. (2003). *Eluard: Yazarım Adını Özgürlük*. (Çev. Anday, M. C., Kanık, O.V., Süreya, C.). Antalya: Simge Akdeniz Kitabevi.
- Erdinç, F. (1976). *Nâzım Hikmet ve Bulgaristan*. Sofiya: Sofya Press.
- Erdinç, F. (2017). *Kalkın Nazım’a Gidelim*. İstanbul:Yordam.
- Erkman Akerson, F. (2015). *Edebiyat ve Kuramlar*. İstanbul: İthaki.
- Glishev, B. (2006). *Florentsiya zime*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TİH-İBEL.

- Göksu S.; Timms, E. (2011). *Romantik Komünist: Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eserleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Grigorov, G. M. (1961, 10 oktombri). Poema za podviga i geroizma. *Sepremvri*, 14.
- Grigorov, G. M. (1964, yanuari). Zapoznavame vi s poetesata. Blaga Dimitrova. *Rodna rech*, 31-32.
- Gürsel, N. (2011). *Şeytan, Melek ve Komünist*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Horatius (2023). *Ars Poetika – Şiir Sanatı-*. (C. Cengiz Çevik Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hronkova, D. (2006). *Shepa spomeni ot dılgoto priyatelstvo*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TİH-İBEL.
- Iordanova, D. (2009). *Cinema of Flames: Balkan Film, Culture and the Media*. London: Bloomsbury Publishing PLC.
- İgov, Svetlozar (1996) *Kratka istoriya na bulgarskata literatura*. Sofiya: Prosveta.
- İliev, S. (1967). Vıv toya svyat vse oshte mıjki. *Plamık*. 5, 57-64.
- İnce, Ö.; Behramoğlu, A. (1983). *Çağdaş Bulgar Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- İnce, Ö. (1971) *Bulgar Şiiri Antolojisi*. Ankara: Dost.
- İnce, Ö. (1971). *Bulgar Şiiri Antolojisi*. Ankara: Dost Yayınları.
- İnce, Ö. (Haz.) *Bulgar Şiiri Antolojisi: 37 Ozan, 106 Şiir*. İzmir: Dost Yayınları.
- İnce, Ö.; Behramoğlu, A. (1983). *Çağdaş Bulgar Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Adam.
- İnce, Ö.; Behramoğlu, A. (2008). *Dünya Şiir Antolojisi 2*, İstanbul: Pozitif.
- Jdanov, A. A. (1977) *Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine*. (Çev. Fatmagül Berktaş). İstanbul: Bora.
- Kadir A.; Erdinç F.; Timuçin, A.; Tanış, A. vd. (1980) *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri 3*. İstanbul: Hilal.
- Kadir, A.; Fındıkçı, G. (1980). *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri 3*, İstanbul: Hilal Matbaacılık.

- Kadriaj, S. (2008). *Kosova Sorunu*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Kalinova, E. (2011). *Bilgarskata kultura i politicheskiyat imperativ (1944-1989)*. Sofiya: Paradigma.
- Kierkegaard, S. (2012). *Kaygı Kavramı*. (Türker Armaner çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kirkov, D. (2001). Blaga Dimitrova: Pıtuvane kim sebe si. *Rodna rech*, 10, 24-27.
- Kirova, M. (2018). *Bilgarska literatura. Ot osvobojudenieto do Pırvata svetovna vojna*. Sofiya: Kolibri.
- Koleva, D. (2003). *Blaga Dimitrova: Chovek, obshetstvo, vseмир*. V. Tırnovo: Faber.
- Konedareva, İ. (2018). “Jenskite obrazi i izobretıyavaneto na jenata v romana “Lavina” na Blaga Dimitrova”. *Literaturata: Udovolstviya i predizvikatelstva*. Sofiya: Sv. Kliment Ohridski. s. 296-306.
- Konstantinova, E. (1970, septemvri). Blaga Dimitrova: Nıprekısınato pıtuvane kim sebe si. *Rodna rech*, 7, 9-11.
- Krısteva, Y. (1963, yuli). Blaga Dimitrova. *Septemvri*, 7, 216-224.
- Likova, R. (1968). Poeticheskoto tvorchestvo na Blaga Dimitrova. *Septemvri*, 4, 199-217.
- Likova, R. (1988, oktombri). Ot konkretniya fakt do filosofskoto obobshtenie: Poeziyata na Blaga Dimitrova prez 80-te godini. *Plamık*, 10, 141-148.
- Manolova, N; Stefanova, V. (1981). *Sıkrovenoto 34 vıprosa kım izvestni deytsi na literaturata, izkustvoto, naukata*. Sofiya: Bilgarski pisatel.
- Metin, C. (2000) *Toplumcu Gerçekçi Şiir 1923-1953*. İstanbul: Şiirden.
- Mevsim, H. (2004). *Güneşin Bir Çiy Damlasında da Parıldadığı Gibi*. İstanbul: Papirüs.
- Mevsim, H. (2022). *Bulgar Kadın Şair Blaga Dimitrova'nın “Balkaniada-ada” (Balkan Cehennemi) Başlıklı Şiir ve Deneme Kitabında Balkanların Mâkus Talihi*. Balkanlarda Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Gelişmeler. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Molhov, Y. (1956, 2 fevruari). Jivot i lirika. *Septemvri*, 9 (2), 162-168.

- Moran, B. (2018) *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Nalbantova, E. (2003) Blaga Dimitrova. *Vremena*. Veliko Tırnovo: Slovo.
- Natev, A. (1973, 21 yuni). Zalezi v poznatoto. *Literaturen front*, 25.
- Natev, A. (1975, april). Kakvinata na poetichnoto mislene. *Septemvri*, 4, 180-192
- Nonev, B. (1951). “Stihove za vojda” ot Blaga Dimitrova. *Septemvri*, 8, 178-182.
- Oktay, A. (1986). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. İstanbul: Bilim, Felsefe, Sanat.
- Orallı, L. E. (2021). Doğu Blok’unun Yıkılması ve Avrupa Bütünleşmesinde Ortak Avrupa Evi Tezi. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2), 343-369.
- Özhan, G. (2016). *Japon Şiiri (Haiku) ve Noo Tiyatrosu*. Ankara: Hitabevi.
- Özsoy, İ. (2006). Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler. *Bilig*, 39, s. 163-194.
- Petrov, Z. (1973). *Profili na sivremennitsi*. Sofiya: Nauka i izkustva.
- Planinski, İ. (1963). *Yeni Bulgar Şiirinden Seçmeler*. Sofiya: Narodna Prosveta.
- Prohaskova, E. (1972). Vechnoto ime. *Plamık*, 10.
- Protohristova, K. (2002). *Trevojnata vedrina na poznaniето*. Blaga Dimitrova: Literaturna anketa, s. 135-149. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo.
- Rokanov, B. (2002). *Blaga Dimitrova: Literaturna anketa*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo.
- Savov, G. (2006). *Sluchki po dilgiya pıt na blizostta*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TİH-İBEL.
- Shvedek, V. (2017). *Poeti-Prezdenti: Vatslav Havel i Blaga Dimitrova*. Vol. 36/2. Veliko Tarnovo: St. Cyril and Methodius” University of Veliko Tarnovo.
- Stoyanov, P. (2006). *Blaga obshtuvashe napravo s Boga na neya kabinet ne i tryabvashe*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TİH-İBEL.
- Stoykova, S. (2006). *Prez mladite godini*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TİH-İBEL.
- Şen, H. (2003). Blaga Dimitrova: Aşkın Ötesi Yine Aşktır. *E, Sayı 52*, s.43-45.

- Tahir, N. A. (2015). Bulgar Komünist Partisi ve Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 578-587.
- Todorov, Tsvetan (2000). *Drugite za Blaga Dimitrova* (s. 203-207). Vremena. Veliko Tırnovo: Nova Bilgarska biblioteka.
- Tsanev, G. (1977). *Sreshta s minaloto*. Sofiya: Bilgarski pisatel.
- Vardal Atak, N. (2022). *20. Yüzyılın En Travmatik Elli Yılı'nın (1939-1989) Polonya Şiirine Yansıması* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Slav Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Polonya Dili ve Kültürü Bilim Dalı, Ankara.
- Vasilev, Nikolay. (2006). *Otdalechniya na bliznostta*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TIH-IVEL.
- Vasilev, Y. (2007). *Blaga Dimitrova: Biografiya v snimki*. Sofiya: Tih-İvel.
- Vladimirov, D. (2006). *Ti se dokosvash do edna legenda*. Blaga: Taka ya pomnim. Sofiya: TIH-IVEL.
- “Za klasovo-partien podhod kim minaloto, protiv razmestvaneto na esteticheskite tsennosti!” (16 okt. 1975). *Literaturen front*, 42.
- Zelinski, K. (1978) *Sovyet Edebiyatı*. (Funda Savaş Çev.). İstanbul: Konuk Yayınları.

ARŞİV KAYNAKLARI

BULGARİSTAN DEVLET ARŞİVİ

TsDA, f. 1466, op. 2, a.e. 1352, l. 3

TsDA, f. 1466, op. 2, a.e. 1352, l. 4

TsDA, f. 1501, op. 1, a.e. 2119, l. 7-7

İNTERNET KAYNAKLARI

- Belcheva, E. (2020). *Udarahme i bradbata! İli sluchayat s knigata za Bagryana-v dnevnitsite na Petır Dinekov i Boris Delchev*. Erişim Tarihi: 10.10.2022. <https://litternet.bg/publish29/evelina-belcheva/dinekov-delchev-blaga.htm>
- Belcheva, E. (2022). *Blaga i Turskiyat Pushkin*. Erişim Tarihi: 23.04.2022. <https://kultura.bg/web/блага-и-турският-пушкин/>
- Cholakova, S. (2022). *Blaga Dimitrova, ostana vyarna na svoeto bezpogreshno chuvstvo za chestnost i svoboda*. Erişim Tarihi: 12.06.2022. https://blitz.bg/obshtestvo/blaga-dimitrova-ostana-vyarna-na-svoeto-bezpogreshno-chuvstvo-za-chestnost-i-svoboda_news895874.html
- Çekül. (t.y.). *Türk Dil Kurumu Türkçe sözlük* içinde. Erişim Tarihi: 17.05.2023. <https://sozluk.gov.tr>
- Dimitrova, B. (1989). *Pismo na Blaga Dimitrova do Kostadin Kyulyumov*. Erişim Tarihi: 05.04.2023. <https://www.omda.bg/public/arhiv/klubat/kyulyumov.htm>
- Dimitrova, B. (1994) *Sebetırshach*. Erişim Tarihi: 27.10.2022. https://litternet.bg/publish4/bdimitrova/belezi2/do_ryba/sebetırsach.htm
- Dimitrova, B. (1996). *Blaga Dimitrova: Moyata zemya e tam, kıdetı teyat moite dumi*. Erişim tarihi: 12.02.2020. www.kevorkkevorkian.com/bg/svidet-blaga-dimitrova.html
- Dimitrova, B. (2000). *Otkrivatelyat. Sreshti s Vladimir Vasilev*. Erişim Tarihi: 01.02.2019. <https://www.ahmaria.eu/broeve/broj-6/blaga-dimitrova-otkrivatelyat-sreshti-s-vladimir-vasilev/>
- Dimitrova, B. (2003). *Belezi. Poeziya (1937-1997)*. Erişim Tarihi: 01.01.2020. <https://litternet.bg/publish4/bdimitrova/belezi2/content.htm>
- Dimitrova, B. (2004). *Spor za poeziyata*. Erişim Tarihi: 02.02.2019. <https://litternet.bg/publish4/bdimitrova/glas/spor.htm>
- Dimitrova, B. (Arhiv na bılgarskoto natsionalno radio) (1987, Dekemvri 1). *Priyateli na muzikata* [Audio podcast]. Retrieved from; <http://dictionarylit-bg.eu/Блага-Николова-Димитрова?sa=1>
- Doynov, P. (2000). *Kratkite formi sa svoboda i okovi za poeziyata*. Erişim Tarihi: 02.03.2020. <https://slovo.bg/showwork.php3?AuID=143&WorkID=12206&Level=3>

- Dragana, Y. (2022). *Da si sponmim za Blaga Dimitrova*. Erişim Tarihi: 12.06.2023. <https://sledvayme.net/да-си-спомним-за-блага-димитрова/>
- Epitaf. (t.y.). *Kilise Mimarisiyle İlgili Terimler* içinde. Erişim Tarihi: 18.01.2023, <https://okuryazarim.com/kilise-mimarisiyle-ilgili-terimler/>
- Freidin, G. (2023). *Anna Akhmatova*. Erişim Tarihi: 04.04.2023. <https://www.britannica.com/biography/Anna-Akhmatova>
- Germanova, A. (2022). *Blaga Dimitrova*. Erişim Tarihi: 21.02.2022. <http://dictionarylit-bg.eu/Блага-Николова-Димитрова>
- İlyov, I. (2008). *Yordan Vasilev: Blaga Dimitrova pochina, no prodıljavat da podslushvat doma mi*. Erişim Tarihi: 21.01.2021. <https://blitz.bg/article/8821>
- İvanov, D. (2019). *Napusnaliyat BKP Veselin Andreev se samoubiva*. Erişim Tarihi: 20.02.2020. <https://www.srednogorskibagri.comнапусналият-бкп-веселин-андреев-се-са/>
- İvanov, K. (2020). *Blaga Dimitrova posveshtava stih na Kristo*. Erişim Tarihi: 21.03.2019. <https://www.24chasa.bg/index.php/ozhivlenie/article/8649893>
- Karagyozev, N. (2019). *Atanas Smirnov koyto prevırna Dryanovo v kulturna stolitsa*. Erişim Tarihi: 19.06.2020, <http://destinationdryanovo.com/atanas-smirnov-dryanovo-kulturna-stolitsa/>
- Kolev, Y. (2015). *Blaga Dimitrova-Pochtenost viv vreme na poetichsko bezchestie*. Erişim Tarihi: 12.02.2021. <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100607133/2003-g-bлага-dimitrova-pochtenost-vav-vreme-na-politichsko-bezchestie>
- Kolhoz. (t.y.). *Türk Dil Kurumu Türkçe sözlük* içinde. Erişim Tarihi: 12.02.2020. <https://sozluk.gov.tr>
- Kovachev, P. (2022). *John Updike se vlyubva v Blaga Dimitrova prez 1964 g. v Sofiya*. Erişim Tarihi: 15.07.2022. <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/10598421>
- Kulak (t.y.). *Britannica İngilizce sözlük* içinde. Erişim Tarihi: 04.04.2023, <https://www.britannica.com/topic/kulak>
- Lenin, V. İ. (1990). *Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı*. (Çev. Aziz Çalışlar). Erişim Tarihi: 08.02.2022. <https://www.tkp-online.org/sites/default/files/PartiOrgutuVePartiEdebiyatı.pdf>
- Mayakovski. V. (2012). *Omurganın Flütü*. (Çev. Sait Maden) <https://buyukakin.wordpress.com/2012/12/16/omurganin-flutu--v-mayakovski/>

- Metev, L. (2013). *Hronika na studentskite sbitiya ot 1990 godina*. Erişim Tarihi: 17.04.2020. <https://www.dnes.bg/blogini/2013/10/30/hronika-na-studentskite-sybitiia-ot-1990-g.204411>
- Metodiev, İ (1990). *Stilit nava*. Erişim Tarihi: 01.02.2022. <http://www.ivanmetodiev.com/index.php?page=Publication&cat=10>
- Nikolov, L. (1991). *Blaga Dimitrova. Voice against the tide*. Erişim Tarihi: 17.03.2021. <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1080/03064229108535027>
- Sugarev, E. (2012). *Blagodarnost za Blaga*. Erişim Tarihi: 15. 04.2020. <http://www.svobodata.com/page.php?pid=8752&rid=154&archive=>
- Todorov, T. (2017). *Tsevetan Todorov: Antagonizmit kultura-demokratiya prizmata na protivopostavyavaneto totalitarizim-demokratiya*. Erişim Tarihi: 11.06.2023. <https://www.anapest.org/damaskin/?byId=55>
- Tsvetkova, V. (2022). *Tsyat jivot pituvane kim sebe si: Blaga Dimitrova*. Erişim Tarihi: 30.06.2022. <https://biographbg.wordpress.com/2022/04/20/100-godini-blaga-dimitrova/>
- Vacheva, A. (2014). *Blaga Dimitrova: Za tsentura i periferните glasove na sotsialisticheskiya kanon*. Erişim Tarihi: 22.07.2023. <https://litenet.bg/publish4/avacheva/blaga-dimitrova.htm>
- Vasilev, Y. (2015). *Vidni bulgari, ubiti ot bulgari: S posledniya kurshum Lilyana Dimitrova ubiva sebe si*. Erişim: 20.01.2020. <https://trud.bg/article-4853920/>
- Vasilev, Y. (2023). *Konstantin Pavlov*. Erişim: 22.07.2023. <http://dictionarylit-bg.eu/Константин-Мирчев-Павлов#biblio>
- Vatova, P. (2020). *Edvin Sugarev*. Erişim Tarihi: 14.01.2020. <http://dictionarylit-bg.eu/Едвин-Стефанов-Сугарев?sa=1#biblio>
- Vintsa, A. (2000). *Poetiko-estetichen traktat za Balkansiya kristopit*. Erişim Tarihi: 06.01.2022. <http://albanianbg.com/studii/lit/st-lit-9-VincaBlaga.htm>
- Wasson, D. (2017). *Vergilius*. (Hacer Mete Çev.) <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-784/vergilius/>

EKLER

BLAGA DIMITROVA’NIN ESERLERİ

Yıl	Eserin Orijinal Adı	Eserin Türkçesi	Tür
1948	Най-младата съветска поезия	En Genç Sovyet Şiiri	Denemeler
1950	Роденият в житата	Buğday Tarlasında Doğan Erkek Çocuğu	
1952	С Назъм Хикмет в България	Nâzım Hikmet ile Bulgaristan’da	Seyahat Notları
1954	Песни за родопите	Rodoplar İçin Şarkılar	
1956	На открито	Açıkta	Şiir Seçkisi
1959	Лиляна	Lilyana	Poem
1959	До утре	Yarına Kadar	Şiir
1962	Светът в шепя	Avuç İçindeki Dünya	Şiir Seçkisi
1964	Експедиция към идния ден	Gelecek Güne Yolculuk	Poem
1965	Пътуване към себе си	Kendine Yolculuk	Roman
1966	Обратно време	Tersine Zaman	Şiir
1967	Осъдени на любов	Aşka Mahkûmlar	Şiir
1967	Отклонение	Sapma	Roman
1968	Мигове	Anlar	Şiir (Seçme Şiirler)
1968	Стихотворения С пред. от Здравко Петров)	Şiirler (Zdravko Petrov’un önsözü ile)	Şiir Derlemesi
1969	Страшния съд	Kıyamet Günü	Roman, Seyahat Notları
1971	Лавина	Çığ	Roman
1971	Име: Стихове (за Г. Димитров): 1950-1971	İsim: Şiirler (Georgi Dimitrov İçin) 1950-1971)	Şiir
1972	Импулси: Избрана поезия	Dürtüler: Seçme Şiirler	Şiir
1972	Подземно небе: Виетнамски дневник 72	Yeraltındaki Gökyüzü: Vietnam Günlüğü 72	Roman

1973	Сама жена на път	Yalnız Kadın Yolda	
1974	Как	Nasıl	Şiir Derlemesi
1974	Нечакана среща	Beklenmeyen	Piyes
		Karşılaşma	
1975	Дни черни и бели. Елисавета Багряна- Наблюдения и разговори (съвм. с Й. Василев)	Kara ve Ak Günler. Elisaveta Bagryana- Gözlemler ve Sohbetler (Y. Vasilev ile Birlikte)	
1975	Младостта на Багряна и нейните спътници (съвм. с Й. Василев)	Bagryana'nın Gençliği ve Yol Arkadaşları (Y. Vasilev ile Birlikte)	
1976	Гонг	Çan	Şiir Derlemesi
1976	Забранено море	Yasak Deniz	Poem
1980	Пространства	Mekânlar	Şiir Derlemesi
1980	Хобиада, хобиада за хобимода (сатирични стихове)	Hobiada, Hobi Modasına Dair Hobiada (Mizahi Şiirler)	
1981	Лице	Yüz	Roman
1982	Избрани творби т.1- Памет, стихове т.2- Отклонение, Лавина	Seçme Eserler-1. Cilt Hafıza Şiirler, 2. Cilt- Sapma, Çığ	Poem
1982	Д-р Фаустина	Dr. Faustina	Piyes
1985	Глас	Ses	Şiir
1986	Избрани стихотворения (поредица Слово и звук)	Seçme Şiirler (Söz ve Ses Dizisi)	
1987	Лабиринт	Labirent	Şiir Derlemesi
1987	Отвъд любовта	Aşkın Ötesinde	Lirik
1989- 1995	Разногласици (Есета)	Anlaşmazlıklar (Denemeler)	
1990	Между	Arasında	Şiir Derlemesi

1990	Транзит	Transit	Poem
1991	Предизвикателства: Политически етюди	Meydan Okumalar: Siyasi Gözlemler	Gözlem (Етюди)
1991	Ключ	Anahtar	Poem
1991	Дом	Ev	
1992	Отсам и отвъд: Силуети на приятели	Buradan ve Öteden: Arkadaş Siluetleri	Siluet
1992	Помен за тополите	Kavaklara Ağıt	Poema
1993	Уrania	Urania	Roman
1993	Нощен дневник: 1989-1992	Gece Güncesi: 1989-1992	Şiir
1994	И пак отначало	Ve Yeni Baştan	Şiir
1996	Глухарчето	Karahindiba	Roman
1996	Разногласици: Есета (1989-1995)	Anlaşmazlıklar: Denemeler (1989-1995)	Deneme
1996	Черна котка в тунела: Загадки, догадки	Tüneldeki Kara Kedi: Misteriler, Tahminler	
1996	До ръба, стихотворения 1994-1995	Kenara Kadar: 1994-1995	Şiirler Şiir
1997	Белези: Поезия 1937-1997 Т.1	İzler: Şiirler 1937-1997-1.cilt	Şiir
1997	Белези: Поезия 1937-1997 Т.2	İzler: Şiirler 1937-1997-2.cilt	Şiir
1997	Крилописи: Птича оратория	Kanat yazısı: Oratoryası	Şiir Derlemesi
1998	Елисавета Багряна (серия Звукова панорама), текст (съвм. с Й. Василев)	Elisaveta Bagryana (Sesli Panorama Dizisi) Metin (Y. Vasilev ile Birlikte)	
1999	Балканиада-ада, стихове и есета	Balkaniada-ada: Şiirler	Şiir, Deneme

		ve Denemeler		
1999	Богомилката, пиеса-мистерия	Bogomil Kadın: Piyes-		
		Misteri		
1999	Кръстопътна среща (документална новела, Багряна и Драйнац) (съвм. с Й. Василев, написана през 1974)	Kavşakta Karşılaşma	Kısa Hikaye,	
			(Bagryana ve Drainac) (Y. Vasilev ile Birlikte, 1974'te Yazılmış)	
1999	Нощна лампа сред бял ден: Къс(н)и стихове	Gün Ortasında Gece Lambası: Kısa (Geç) şiirler	Şiir	
2000	Времена	Zamanlar	Şiir Derlemesi	
2000	Ще идвам в съня ти	Rüyanlarında Gelirim	Piyes	
2000	Питанки	Soru İşaretleri	Piyes	
2001	Ден-живот: Строфи с апострофи	Gün-Hayat: Kesme İşareti ile kıtalar		
2002	Отсам ли, отвъд ли?	Bu Taraftan mı, Öteki Taraftan mı?		

Ek 1.1: Blaga Dimitrova dört yaşındayken. Annesi Mariyka Georgieva-Dimitrova ve babası Nikolay Dimitrov ile birlikte, 1926. (Vasilev, 2007: 5)

Ek 1. 2: Blaga Dimitrova 12 yaşındayken. Veliko Tırnova'da çekilmiş bir fotoğraf, 1934. (Vasilev, 2007: 7)

Ek 1. 3: 1952 yılında Blaga Dimitrova Rodoplarda. (Vasilev, 2007: 12)

Ek 1. 4: Blaga Dimitrova gençliği. (Dragana, 2022)

Ek 1. 5: Blaga Dimitrova çalışma odasında, 1966 yılı. . (Vasilev, 2007: 22)

Ek 1. 6: Blaga Dimitrova ve Vietnam'dan evlatlık edindiği kızı Ha ile, 1969 (Vasilev, 2007:35).

Ek 1. 7: Blaga Dimitrova sevgili kedisi Mırço ile, 1988 (Vasilev, 2007: 93).

Ek 1. 8: Blaga Dimitrova'nın Nâzım Hikmet'in 1951'deki seyahatinin ardından 1952 yılında kaleme aldığı "*Nâzım Hikmet v Bulgariya*" Bulgarca kitabının ön kapağı.

Ek 1. 9: Hüseyin Karahasan'ın çevirisi ile 1955 yılında Sofya'da Narodna ProsvetaYayınevi tarafından yayımlanmış “Nâzım Hikmet Bulgaristan'da” adlı kitabının ön ve iç kapağı.

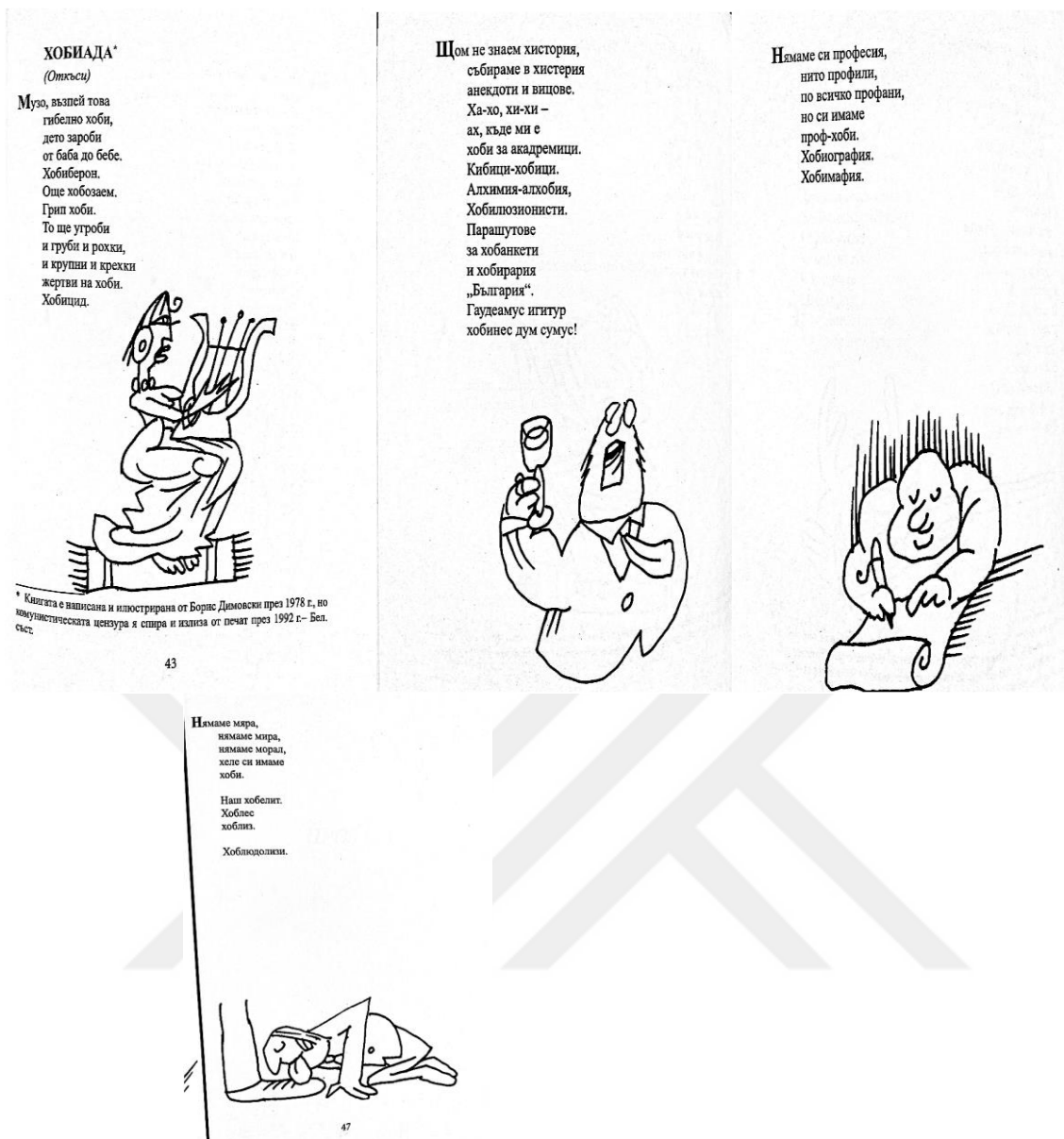
Ek 1. 10: Blaga Dimitrova ve eşi Yordan Vasilev, 4 Nisan 1967, Ruse (Belcheva, 2020)

Ek 1. 11: Blaga Dimitrova ve şair Elisaveta Bagryana, 1970 (Vasilev, 2007: 59).

Ek 1. 12: 18 Kasım 1989, Bulgaristan'daki protestolardan bir kare. Bulgar vatandaşın elindeki kitaplar; Jelyo Jeleu'nın Faşizm kitabı ve Blaga Dimitrova'nın Litse (Yüz) başlıklı kitabı (TsDA, f. 1501, op. 1, a.e. 2119, l. 7-7).

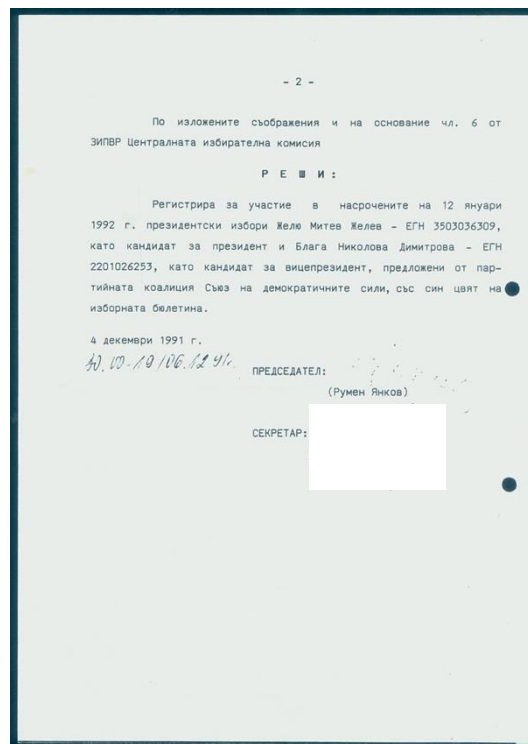
Ek 1. 13: 1972'de kaleme alınan ve Boris Dimovski tarafından resmedilen *Hobiada* başlıklı şiiri komünizm döneminde sansüre uğramıştır ve 1992 yılına kadar yayımlanmamıştır (Dimitrova, 2015: 43)

Ek 1. 15: 1990 yılında Sofya Üniversitesi öğrencilerinin “İğrenilenler kaldığında, iğrenenler gider” yazılı pankartlarla gerçekleştirdiği protestolardan bir kare (Metev, 2013).

Ek 1. 16: Sofya, Komünist Parti binasının önü, 1990. Protestolardan bir görüntü (Metev, 2013).

Ek 1. 17: Blaga Dimitrova'nın Cumhurbaşkanı Yardımcısı adaylığının onaylandığı karar (TsDA, f. 1466, op. 2, a.e. 1352, l. 3-4)

ÖZET

Blaga Dimitrova çağdaş Bulgar edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. Eserleri 20. yüzyılın otuzlu yıllarından itibaren edebiyat dergilerinde yayımlanan, politik ve toplumsal baskıların en sert olduğu dönemlerde bile cesurca özgün yapıtlar ortaya koyan Blaga Dimitrova'nın şiiri her bakımdan özgürlük arayışı içinde olan bir yaratıcılık örneğidir.

Blaga Dimitrova'nın yaratıcılığının ilk yıllarında ağır bir savaş deneyiminin ardından ülkeye özgürlük ve barış vaadiyle gelen komünist düşünceye idealist bir şekilde bağlandığı görülmektedir. Bu nedenle Dimitrova'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Stalin ideolojisinin Bulgaristan'da baskın olduğu bu yıllarda yazdığı şiirlerde Parti'ye ve sosyalist gerçekçiliğe büyük bir sempatiyle yaklaştığı gözlenir. Ne var ki, birkaç yıl sonra Komünist Parti'nin özgürlük vaadinin pek de gerçekçi olmadığını, ülkede özgür düşünceye karşı baskıların arttığını fark etmesiyle birlikte şiirlerindeki politik ton değişmeye başlar. Şairin söz konusu yıllarda yaşadığı hayal kırıklığı eserlerine de yansır. Şiirlerinin alt metninde özgürlüğe duyduğu hasret kendisini yavaş yavaş hissettirmeye başlar. Yenilikçi bir şiir anlayışıyla sadece içerik olarak değil, biçimsel olarak da cesur denemeler yapan Dimitrova, linguistik ve somut şiir gibi, görselliğin ön planda olduğu eserler ortaya koyar. Bu türlerin dışında toplumsal şiirler, felsefi derinliği olan şiirler de kaleme alır. Yaşadığı çağın tüm sorunlarına karşı bir aktivist olarak da tepki veren şairin bu kişilik özelliği onu komünizm sonrasında Bulgaristan Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından cumhurbaşkanlığı yardımcılığı görevine kadar götürmüştür. Blaga Dimitrova, sadece teoride değil pratikte de özgürlük arayışında olmuş bir şairdir.

Çalışmamızda Blaga Dimitrova'nın yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal arka planına yer vererek şairin eserlerindeki özgürlük arayışını ne şekilde gerçekleştirdiği incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Blaga Dimitrova, Bulgar edebiyatı, Bulgar şiiri, özgürlük, neologizm, kaligram

ABSTRACT

Blaga Dimitrova is one of the most important figures of contemporary Bulgarian literature. Blaga Dimitrova's poetry, published in literary journals from the thirties of the 20th century onwards, and courageously producing original works even during the harshest periods of political and social repression, is in every respect an example of creativity in search of freedom.

In the early years of Blaga Dimitrova's creativity, it is seen that she was idealistically attached to the communist idea that came to the country with the promise of freedom and peace after a heavy war experience. For this reason, Dimitrova's poems written during these years, when the Stalinist ideology of the Union of Soviet Socialist Republics was dominant in Bulgaria, show a great sympathy for the Party and socialist realism. However, the political tone of her poems began to change a few years later when she realized that the Communist Party's promise of freedom was not very realistic and that the repression against free thought was increasing in the country. The disappointment the poet experienced during these years is reflected in her works. Her longing for freedom slowly begins to make itself felt in the subtext of his poems. Dimitrova, who makes bold experiments not only in terms of content but also in terms of form with an innovative understanding of poetry, produces works such as linguistic and concrete poetry, in which visuality is at the forefront. Apart from these genres, she also wrote social poems and poems with philosophical depth. This personality trait of the poet, who also reacted as an activist against all the problems of her time, led her to the post of vice-president after the establishment of the Republic of Bulgaria after communism. Blaga Dimitrova is a poet who sought freedom not only in theory but also in practice.

In our study, we have tried to examine how the poet realized the search for freedom in her works by giving place to the social and political background of the period in which Blaga Dimitrova lived.

Key Words: Blaga Dimitrova, Bulgarian literature, Bulgarian poetry, freedom, neologism, calligram

